

Dr. Puczkó László – Józai Attila

TELEPÜLÉSI TERVEZÉS

Dr. Puczkó László – Jószai Attila

Települési tervezés

Nemzeti Közzolgálati Egyetem
Budapest, 2015

Nemzeti Közszolgálati Egyetem
ÁROP 2.2.22. Képzés a konvergencia régiókban lévő önkormányzatok részére

Kiadja: Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Felelős kiadó: Prof. Dr. Patyi András rektor
Borítóterv: Bíró Imre

Nyomdai előkészítés: Tordas és Társa Kft.
Nyomdai munkák: NKE Szolgáltató Kft.

© A szerzők, 2015

ISBN 978-615-5057-42-7

Tartalom

Előszó.....	7
1. A településfejlődés lényege.....	9
1.1 A településfejlesztés tartalma.....	13
1.2 A településfejlesztés hazai jogi szabályozása.....	18
1.2.1 Integrált településfejlesztési stratégia (ITS).....	22
1.2.2 A településfejlesztési koncepció egyeztetésének és elfogadásának szabályai.....	23
1.3 Nemzetközi gyakorlat – a településtervezés helyzete Európában.....	24
1.3.1 Meghatározó szervezetek.....	25
1.3.2 Tervezési rendszer.....	25
1.3.3 Részvétel és kommunikáció.....	27
1.3.4 Megvalósítás.....	28
1.4 Települési véleménykutatási módszerek és gyakorlatok.....	29
1.4.1 Kérdőíves felmérés.....	30
1.4.2 Fókuszcsoportos megbeszélés.....	31
1.4.3 Közvélemény-kutatás.....	32
1.5 A településfejlesztés szereplői és a településfejlesztési koncepció elkészítése.....	33
1.5.1 A településfejlesztés szereplői és feladatai.....	33
1.5.2 A településfejlesztés eszköztartalma.....	40
1.5.3 A településfejlesztési tervezés elmélete.....	42
1.5.4 A településfejlesztési koncepció elkészítése.....	42
1.6 Komparatív fejlettségvizsgálat, SWOT-analízis – a településfejlesztési koncepciót kiegészítő módszerek.....	45
1.6.1 SWOT-analízis.....	45
1.6.2 Komparatív településfejlettség-vizsgálat.....	48
2. A dokumentumelemzés módszertana.....	55
3. Településrendezés.....	59
Kérdések.....	70
Irodalom.....	72
4. Turizmus, települések, desztinációk.....	73
4.1 Turizmus.....	73
4.2 Desztinációmenedzsment.....	79
4.3 A turizmus hatásai.....	87
4.3.1 Gazdasági hatások.....	89
4.3.1.1 A turizmus mint gazdasági rendszer.....	89
4.3.1.2 A turizmus gazdasági hatásai.....	90
4.3.2 Társadalmi-kulturális hatások.....	91
4.3.2.1 A turizmus fejlődésének típusai.....	92

4.3.3 Környezeti hatások	95
4.4 Teherbíró képesség	98
4.5 Jólét és versenyképesség	99
4.6 Életminőség.....	100
4.7 Fenntartható turizmus	104
4.8 A desztináció életgörbéje.....	105
Kérdések.....	111
5. A turizmusmenedzsment kiemelt feladatai	112
5.1 Közlekedéspolitika és -menedzsment.....	112
5.2 Műemlékvédelmi és környezetvédelmi kérdések	119
5.3 Biztonság.....	120
Kérdések.....	122
6. Tervezés és monitoring.....	123
Irodalom	128

Előszó

A magas színvonalú önkormányzati igazgatáshoz, a feladatellátás megújításához nemcsak a jogszabályi keretek megteremtésére, hanem a megfelelően képzett, és – az egész életen át tartó tanulás jegyében – folyamatosan fejlődő tisztviselő réteg kialakítására van szükség. A magyar közigazgatás megújításában kiemelt fontosságú a humán erőforrás-bázis megújítása, a személyi állomány folyamatos szakmai képzése, amely nélkül nem képzelhető el az európai uniós és a hazai igényeknek megfelelő közigazgatási működés. Az ÁROP-2.2.22 keretében az Önkormányzati szakértő szakirányú továbbképzési szak hallgatói számára az NKE vezetésével, a BM bevonásával új tananyag került kidolgozásra. A szakirányú képzés tananyagának kialakítása során figyelembe vettük a területi specifikumokat, valamint azt, hogy az önkormányzatok a korábbiakban jellemzően milyen képzési igényeiket elégítették ki a piacról; ezenkívül az önkormányzati témában jártas szakértők tartalmi javaslatai is megjelennek a szakértői képzés tananyagaiban.

Településirányítás és településmarketing. Városok és falvak versenye. Bárhol élünk, szembeesünk ezzel a természetes folyamattal. „A szomszéd fűje mindig zöldebb” – tartja a mondás. És hajlamosak vagyunk ezt elhinni, természetes folyamatként, megváltoztathatatlan és örökérvényű igazságként kezelni. Holott a településirányítás folyamatának minőségi végrehajtása képes arra, hogy megtörje ezt. Közösségi bázisú tervezés, kiterített stratégia és helyi partnerség nélkül nincs esély arra, hogy egy település képes legyen változtatni saját sorsán, lehetőségein.

A marketing ma már mind a termék-, mind pedig a szolgáltatáspiac számára megkerülhetetlen megközelítést képvisel. A tankönyv azt mutatja be, hogy a települések sem tekinthetik magukat kivételnek, a településmarketing a marketingalkalmazás egyik legkülönlegesebb területévé és terepévé vált. A települések funkcióinak, szerepeinek és feladatainak összetettsége, valamint a településekkel kapcsolatban lévő szervezetek, intézmények vagy személyek széles köre a településmarketinget bonyolult, soktényezős, ámde egyedi megközelítést igénylő feladattá teszi. A tankönyv első része bemutatja a településmarketing legfontosabb megközelítéseit, elemeit és feladatait, amelyeket példákon keresztül is illusztrál. A második rész, a szerzők szerint eddig kissé mellőzött témával, a turisztikai szempontú településmarketinggel foglalkozik, és a legmeghatározóbb kérdéseket és gyakorlatokat ismerteti, illetve mutatja be gyakorlati példákon keresztül.

1. A településfejlődés lényege

Mi határozza meg a települések fejlődését? Milyen tényezők hatására válik egy-egy település fejletté, mások pedig kevésbé fejletté? Kezdjük távolabbról megközelíteni a kérdést. Ulánbátor és New York City. Két település, mégis teljesen eltérő fejlődési modell határozza meg mindennapjait. Ha feltennénk magunknak a kérdést, hogy Ulánbátorban vagy New Yorkban szeretnénk-e élni, bizonyos, hogy többen fogják utóbbit választani, de lennének olyanok is, akik a mongol fővárosra voksolnának. De olyanok is, akik egyikre sem. Az is bizonyos, hogy mind a két városban élnek környezetükkel elégedett és elégedetlen emberek is. Mégis mi határozza meg a két város fejlődését a jelenben, és mi a múltban? Miért vált „fejlettebb” várossá New York, mint Ulánbátor? Ezt az *inputok* határozzák meg. Az inputok típusa, mennyisége és minősége szabja meg, hogy milyen lesz az eredmény, vagyis az *output*! Tehát a településünkre érkező vagy a településünkön megjelenő munkaerő, vásárlóerő, népszaporulat, népességfogyás, tőke, kereslet stb. – vagyis az inputok mértéke attól függ, hogy milyen adottságokkal rendelkezik a településünk.¹ Majd ezek az inputok beépülve a város életébe, mindennapjaiba egyrészt outputokat eredményeznek, illetve adottságokká válnak, amelyek generálnak valamilyen példaként említett folyamatot. Lehet ez további népességfogyás vagy újabb beruházások megjelenése – attól függően, hogy milyen fejlődési irányt vesz a településünk. Az inputok sűrűsödését általában meghatározza egy ún. *katalizátor*, a „fehér biliárdgolyó” nekilödulása, egy olyan folyamat, amely megadja a „kezdő lökést”, további folyamatokat generálva. A folyamat áttekintését sokszor megkönnyíti egy-egy település, város fejlődésének vagy hanyatlásának felgyorsulása. Amikor az inputok gyakorisága erőteljesen sűrűsödik, drasztikus, akár évek alatt is látványos változásoknak lehetünk szemtanúi. Ilyen például Dubai fejlődése az elmúlt évtizedekben, vagy ilyen Detroit hanyatlása.

1. kép: Dubai látványos fejlődése 1990 és 2012 között

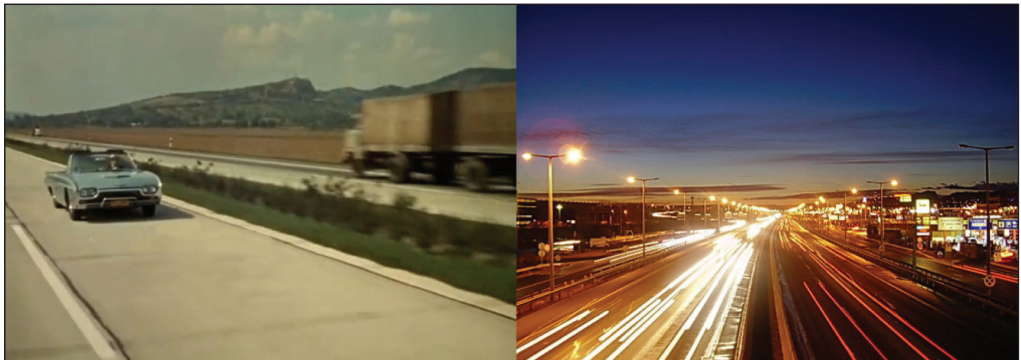
Dubai fejlődése szinte példa nélküli. A kezdő input természetesen az olajkereskedelem, illetve az ebből származó haszon volt, ez alapozta meg a város fejlődését, amely népességtömörülést, tőkeáramlást, munkaerőpiacot, keresletet, vagyis további inputokat eredményezett.

¹ Tózsza István: Településtan, Aula Kiadó, Budapest, 2011, 18. old.

2. kép: Detroit 2013-ban és aranykorában, 1950-ben

Detroit egykor az amerikai autóipar fellegvára volt. 1950-ben a lakosság közel 2 millió főt számlált, napjainkban alig éri el a 700 ezret. Az autóipar hanyatlása további inputokat generált: munkanélküliséget, elnéptelenedést, majd 2013-ban a város csődjét. Hazánkban ritkán figyelhetünk meg ilyen gyors változásokat. Leginkább talán Budaörs és térségének fejlődése szemebetűnő.

3. kép: Budaörs és az M1-es autópálya látképe 1968-ban, a „Veréb is madár” című filmben, és ugyanez a perspektíva 2013-ban.

A legtöbbször persze nem találkozunk ilyen „vegytisztá” folyamatokkal. Sokkal inkább jellemző, hogy egy-egy település fejlődése alig észrevehető, kevésbé látványos elemek (inputok) révén zajlik. Ez persze gyorsítható vagy lassítható. Azaz tudatos beavatkozás révén a folyamat iránya (szerencsés esetben) megváltoztatható, de jellemzőbben befolyásolható. Itt egy új fogalmat kell megemlítenünk, amelyet a 2. fejezetben tárgyalunk részletesebben, ez pedig a településfejlesztés fogalma. Próbáljuk előbb értelmezni a kettő közötti különbséget! Mi fejlődik és mit fejlesztenek? Mi a településfejlődés és a településfejlesztés között a különbség?

A két fogalom között érzékelhető különbség van, ha nyelvtani szempontból közelítjük meg a kérdést, elmondható, hogy a fejlődés passzív (azaz tudatos, beavatkozás nélküli fogalmat takar), míg a fejlesztés aktív, cselekvő hozzáállást feltételez. Játsszunk el egy rövid példa erejéig a két fogalommal!

Ha kezünkbe veszünk egy, a községünkben harminc vagy nyolcvan évvel ezelőtt készült fényképet, látványos változásoknak lehetünk szemtanúi. A nyolcvan évvel ezelőtt készült képen nem látunk burkolt utat, gépkocsikat, gyalogjárdát és növényzetet sem. Az út porában lóvontatású szekérynym látható. A harminc évvel ezelőtt készült képen többfunkciós épület, „szolgáltatóház” látható, fodrászüzlettel, fényképész kisiparos üzletével egyetemben. Az épülethez alig néhány gépkocsiparkoló is tartozik.

Mai szemmel nézve ezeket a képeket csodálkozhatunk is akár, hogy akkoriban mindez elég volt. Hiszen nyolcvan évvel ezelőtt a vidéki Magyarország legtöbb községében még nem volt „köves út”, a marhacsordának ugyanis tökéletesen megfelelt a burkolatlan földút is. Nem volt igény burkolt járdára sem; kis túlzással azért nem, mert nem körömcipőben jártak az asszonyok. Fákra sem volt szükség, mert esztétikai, biológiai értékük helyett elsősorban tüzelőanyagként tekintettek rájuk. Harminc évvel ezelőtt a tudatos – de sokszor talán éppen emiatt kissé merev – központosított várostervezés volt jellemző hazánkban. Egy szolgáltatóház megépítése évtizedes helyi igényeket elégített ki, létesítését komoly sikerként könyvelhették el a helyi tanácsok. Egy fényképész, egy fodrász, esetleg egy maszek zöldséges, és máris otthonosabban érzi magát a helyi lakosság, mert éppen erre volt csak igénye.

Ideje visszaugranunk a kis időutazásunkból napjainkba, és elgondolkoznunk a felidézetteken. Elsőként az jut eszünkbe, hogy bizony-bizony megváltoztak az igények. Tükörsima aszfaltút, vialakolorburkolatú járda, árnyas platánsor, vagy éppen mobiltelefon-szaküzlet, bankfiók és elegendő mennyiségű parkolóhely – ezek lennének a helyiek igényei, és ez talán csak a „kötelező minimum” lenne a lakosság szemében. Másrészt csodálkozva sóhajtunk egyet, és a képeket nézegetve azt mondjuk magunkban: „Istenem, mennyit fejlődött ez a falu!”

Akkor most fejlődött vagy fejlesztették? Játsszunk egy kicsit a nyelvtannal! A „fejlődés” a településiünkre vonatkozik, és kétféle módon valósulhat meg. Egyrészt – aktív beavatkozás révén – valakik „fejleszthetik”, mondjuk azok, akiknek éppen ez a dolga: azaz az önkormányzat. De a fejlődés történhet „passzív” módon is, azaz a településfejlesztés feladataért felelős önkormányzat nélkül: ha bankfiókot nyitnak a községben, ahhoz általában vajmi kevés köze van a polgármesternek, mégis az új szolgáltatás révén fejlődik a település. És mindezek persze további folyamatokat, fejlesztési akciókat, újabb és újabb lakossági igényeket generálnak. Ha már van bankfiók, utalással kérem ezentúl a fizetésemet. A faluban szaporodó bankkártyák miatt – és a fellépő igény hatására – a sarki közértbe POS-terminált szerez be az üzletvezető. Összességében gyorsabb, olcsóbb lesz az életem, hiszen „fejlődik a falu”.

A nyelvtani közháték révén érthetővé tett alapfogalmak ismeretében már bátran elmélyedhetünk az elméleti háttér megismerésében. Elsőként talán azt vizsgáljuk meg, hogy milyen tényezők hatására fejlődik egy település.

A települést sok szakma vizsgálja, és szinte ugyanolyan sokszínű a településsel foglalkozó szakmai környezet, mint maga a település. Vizsgálja a *történelemtudomány*, amely természetesen az időbeli változás vizsgálatára koncentrál, vagy a *szociológia*, amely az emberrel, az emberek csoportjainak tevékenységével, összefüggéseivel foglalkozik, és mindebből ellátási igényekre következtet. De foglalkozik a település vizsgálatával a *statisztika* is, amely területi számbavételi egységnek tekinti a települést, vagy az *igazgatástudomány*, amely a település működését, valamint más oldalról a településnek a közigazgatásban játszott szerepét veszi alapul. Beszélhetnénk még a *földrajztudományról*, a *közgazdaságtanról* vagy a *közlekedéstudományról* is. Végül persze ott van az építészet, amely a települést mint az épületek, építmények együttesét tekinti, emellett az építészet a társadalom igényei kielégítésének szolgálatát

is megvalósítja. A formai elemek, utcák, terek, a térbeli rend megteremtése képezik az építészeti tevékenység középpontját, lényegét, de ez nemcsak formai kérdés, hiszen az utcák szélességétől, az épületek funkció szerinti elrendeződésétől, a település belső rendjétől függ, hogy a település működőképes-e, meg tud-e felelni a társadalom igényeinek. Talán ez a magyarázata annak, hogy mi is aszfaltra és betonra gondolunk elsősorban, amikor fejlesztésről beszélünk.

1. ábra: A településsel foglalkozó tudományterületek

Ezzel szemben a településtudomány a települést mint a társadalom és az emberi tevékenységek művi keretét szemléli, a kiformált terek, a területfelhasználás vizsgálatát tekinti elsődlegesnek, és nagy figyelmet szentel az infrastrukturális hálózatoknak, a különböző településformációknak, vonzáskörzeteknek, agglomerációknak. Egy település fejlettségét több tényező határozza meg. Rossz hír, hogy ezen tényezők többségén esélyünk sincs változtatni emberöltőnyi lépték alatt. Jó viszont, hogy azon tényezők esetében, ahol van lehetőségünk befolyásolni községünk, városunk fejlődését, ott tudatos, stratégiai szemlélettel komoly eredményeket is el lehet érni. Vegyük számba először is azokat a tényezőket, amelyek esetében nincs különösebb mozgásterünk.

Az első és leginkább kézenfekvő tényező a földrajzi helyzet. A történelmileg (is) periférikus fekvésű Cserehát településeinek fejlettsége köztudottan nem vetekszik mondjuk a Zsámbéki-medence szuburbán falvaival, városaival: a települési életminőség más-más igényt generál, ezáltal teljesen eltérő cselekvési stratégiákra ösztönözve az önkormányzatokat. Más szempontok érvényesülnek az önkormányzati döntések meghozatalánál Telkiben, és más Felsővadászon, Észak-Kelet Magyarország egyik eldugott pontján. Persze itt is, ott is lehet jó vagy rossz döntéseket hozni, de a példában szereplő két település egyértelműen földrajzi fekvésének köszönheti fejlettségét, illetve elmaradottságát. A településtudomány ezt ún. *relatív földrajzi fekvésnek* nevezi, amely azt árulja el, hogy egyik vagy másik településnek valamely adottsághoz képest kedvező vagy kedvezőtlen-e a fekvése. A földrajzi helyzetből fakadó előnyös fekvést helyzeti energiának, míg a helyben rendelkezésre álló, a település fejlődését elősegítő természeti adottságokat helyi energiáknak. Lássunk ezekre néhány példát:

- *helyzeti energia*: természetföldrajzi tájak találkozására, folyami átkelőhely, hegyszoros, öböl, de idesorolható például újabban a határátkelőhely vagy az autópálya-csomópont is;

– *helyi energia*: domborzat, ásványkincsek, a talaj minősége, de idesorolható például a természeti táj szépsége, illetve a társadalmi eredetű előnyök sora is, úgymint vallási zarándokhely, kulturális fesztiválközpont stb.

A helyi energiák első csoportja napjainkban már nem képez olyan jelentős versenyelőnyt. Összefoglalva elmondható, hogy a helyzeti energiák jelentősége a különböző kereskedelmi, politikai, társadalmi tényezők hatására alakul ki, felerősítve a földrajzi tér jelentőségét. A kereskedelmi hatások mindenki számára nyilvánvalóak. Budaörs forgalmi helyzete, közlekedés-földrajzi elhelyezkedése az autópályák révén egyértelmű versenyelőnyt jelent. A város esetében ráadásul kiegészül mindez egy kellemes lakókörnyezeti (azaz társadalmi) funkcióval is.

Napjainkban a településfejlődés legfontosabb tényezői a következők:

- tőkeáramlás,
- autópályákhoz történő közúti csatlakozás biztosítása,
- széles sávú internetes hálózat elérhetősége,
- a terciér és kvaterner szektorokba történő tudásipari beruházások volumene.²

Mindezek, amelyeket itt felsoroltunk, a településfejlődést befolyásoló külső tényezők, melyek hatására egy-egy településen különböző társadalmi-gazdasági folyamatok mennek végbe, mely folyamatok eredményeként a települési infrastruktúrát meghatározó helyi fejlesztési akciók valósulhatnak meg. Végletekig leegyszerűsítve: ha a településfejlődés tényezői pozitív hatással vannak községünkre, városunkra nézve, abban az esetben előbb vagy utóbb aszfaltburkolatot kap a Dózsa György utca, amennyiben viszont ezek a hatások nem érzékelhetők, akkor még várunk kell erre.

A fejlődés persze nem csupán pozitív tényezők megjelenését jelenti: „*A városok teli vannak néppel. A házak lakóval. A szállodák vendéggel. A vonatok utassal. A kávéházakat megtöltik a fogyasztók, az utcákat a járókelők... A fürdőhelyeket zsúfolásig töltik a fürdőzők. Ami azelőtt nem szokott különösebb nehézségbe ütközni, helyet kapni valahol, ma egyre bonyolultabb feladattá válik.*” – panaszkodik a spanyol filozófus, Ortega y Gasset *A tömegek lázadása* című híres munkájának előszavában 1929-ben.³ És valóban, a települések fejlődése, még inkább a spontán fejlődés – akárcsak ennek részleges hiánya – tudatos beavatkozást kíván. Ezzel el is érkeztünk a településfejlesztés kérdésköréhez, azaz az aktív, cselekvő beavatkozáshoz, egy olyan, többszereplős folyamathoz, melynek mindenkori vezető aktora, generátora maga az önkormányzatunk.

1.1 A településfejlesztés tartalma

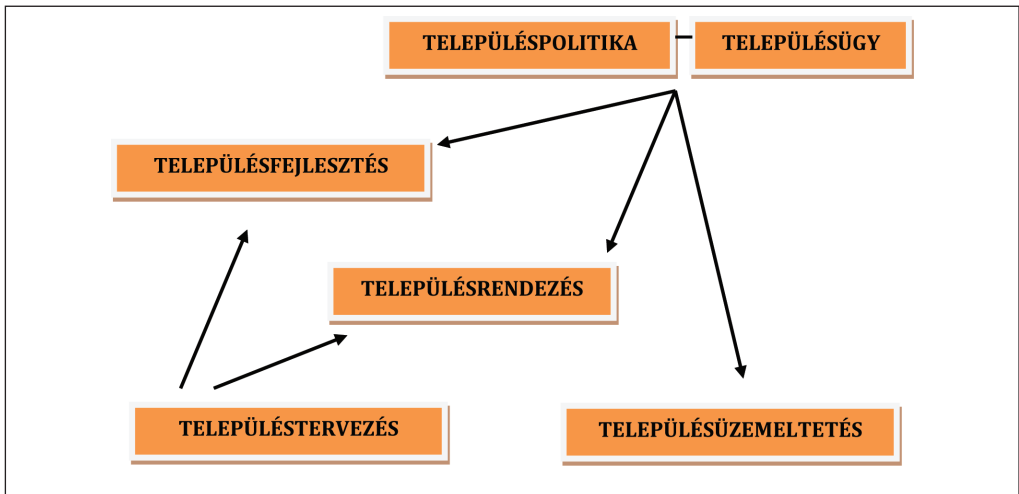
Adott tehát egy település – Ulánbátor, New York, Felsővadász vagy Budaörs –, melynek fejlődésébe valamilyen módon bele szeretnénk avatkozni. Mérsékelni a negatív folyamatokat, és elősegíteni a pozitív változások felgyorsulását. Két kérdésre kell ezzel kapcsolatban válaszolnunk: mit és hogyan? Mit is szeretnénk fejleszteni? Egyértelmű: a települést, azon belül is például az infrastruktúrát, a munkaerő minőségét, a kórházat, a játszóteret... Hogyan fejlesszünk? Úgy, hogy a fenntartható fejlődés elveinek figyelembevételével magasabb életminőséghez jussunk. Így jutunk el a *településfejlesztés* definíciójához, amely nem más, mint

2 Tózsza István: Településtan, Aula Kiadó, Budapest, 2011, 28. old.

3 José Ortega y Gasset: A tömegek lázadása, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938, 7. old.

a település társadalmi és gazdasági erőforrásainak, környezeti minőségének, műszaki, anyagi és humánellátásának olyan fejlesztése, amely a fenntartható fejlődés érdekében megteremti a település lakossága számára az életszínvonal növekedésének, az életminőség javulásának egyensúlyi feltételeit.

A korábbi képzeletbeli példánknál maradván: a Dózsa György utca aszfaltburkolatot kap a kedvező relatív földrajzi fekvésű Budaörsön, de változatlanul földút marad a Cserehát településeiben. A cserehát falvakban élők természetesen ugyanolyan joggal lépnek fel azon igényükkel, hogy aszfaltburkolatot szeretnének utcájukba, mint a budaörsiek. Csakhogy itt nincs meg egy olyan társadalmi-gazdasági környezet, vagyis az a mennyiségi és minőségi input, amely ezt az igényt alátámasztaná. Budaörsön megvan, ezért hamarabb valósulnak meg ezek a fejlesztések. Mit tehetünk ekkor? A település „természetes” fejlődésébe beavatkozunk, és az itt élők életkörülményeinek, életminőségének javítása érdekében tudatos településfejlesztési akcióval rukkolunk elő.

2. ábra

Természetesen komoly hibát követnénk el, ha ilyen „akciókat” találmra hajtánánk végre. Az akcióknak valamilyen tudatos tervezési folyamat részének kell lenniük, különben rossz esetben ellentétes hatást is elérhetünk segítő szándékunk ellenére. A *településtervezés* a legszélesebb tartalommal bíró fogalom, amely magában foglalja mindazon eszközöket, módszereket, amelyek az ún. *településügy* megvalósítását szolgálják. Olyan folyamat jellegű cselekmény, melynek célja, hogy a településügy egy konszenzuson alapuló célt érjen el. Ebbe a folyamatba tehát nagyon sok tevékenység, módszer, beavatkozás tartozik, melyek lényegében egy kiemelt tevékenységre, a településügy megvalósítására koncentrálnak. Részt képezi a településrendezés és a településfejlesztés.

A *településügy* a településfejlesztési, -rendezési és -üzemeltetési tevékenységek, és az ezeket ellátó szervezetek viszonyait, valamint az ezekre irányuló szabályok összességét foglalja magában. Ezt a folyamatot viszont valamilyen módon meg kell valósítani, ezt a célt pedig a településpolitikának szolgálja. A *településpolitikának* egy társadalmi-gazdasági konszenzuson alapuló politikának, amely a településüzemeltetési, fejlesztési, rendezési tevékenységek, stratégiai elgondolások megvalósítását, és az ezt szolgáló eszközök összességét foglalja ma-

3. ábra: A településtervezés dokumentumai

gában. A településügynél tartalmilag a településpolitika több, hiszen itt a megvalósításon van a hangsúly, egyszerűsítve tehát: a településpolitika a településügy megvalósítását takarja.

A településpolitika fő feladata, hogy a lakosság számára élhető környezetet, és innovációs fejlesztési lehetőségeket nyújtson, a település folyamatos működését biztosítva. Ezen belül a településpolitika a 4. ábrán felsorolt részfeladatokkal bír.

A „Mit?” kérdésre többé-kevésbé választ adtunk tehát. Ahhoz, hogy eljussunk a „Hogyan?” kérdésének megválaszolásához foglalkoznunk kell azzal a folyamattal, amely a településtervezés rendszerét településfejlesztéssé, azaz fejlesztési akciókká alakítja. Az eddig megismert fogalmak – településtervezés, településügy, településpolitika – minden település esetében egységesek, érvényesek éppúgy egy aprófalura, mint egy globális városra. Hibát vagy eredményt az emberi (igazgatási) beavatkozás révén követhetünk, illetve érhetünk el. Ez a folyamat pedig a településirányítás, amely a településpolitika kialakítását és végrehajtását is tartalmazza. Településirányítás alatt tulajdonképpen irányítástechnikai módszereket értünk, amely irányítástechnikai modellek a gyakorlatban vezetői tipológiát is jelentenek. És ez sok esetben döntő lehet abban a tekintetben, hogy miként „gazdálkodunk” a rendelkezésünkre álló „inputokkal”.

A településirányítási módszerek a következő típusokba sorolhatók:⁴

– *Befelé forduló helyi elit (bezárkózó település)*

Főleg a kisebb településeken fordul elő, ahol a helyi politikát a helyi elit („oligarchia”) uralja. Nem törekszik sem külső erőforrások bevonására, sem pedig belső erőforrások allokálására. Alapvetően a hatalom – akár l’art pour l’art – megtartása a célja. Korrupci-

4 Bódi Ferenc: A települési önkormányzatok érdekérvényesítése a területpolitikában, PhD-értekezés, BKÁE Szociológia és Szociálpolitikai Tanszék, kézirat, Budapest, 2001.

4. ábra: A településpolitika feladatai

ót is eredményezhet, a hivatal belső működési mechanizmusa is a vezetés szándékainak maximálisan alárendelve működik.

– *Adminisztratív/ügyintéző*

A vezetés nem rendelkezik vagy nem is akar rendelkezni stratégiai hozzáállással. A település működésére az operatív irányítás jellemző. Az ilyen települések a települések közti versenyben többnyire lemaradnak. Általában olyan polgármesterrel rendelkezik, akinek kevésbé politikai, inkább hivatali tapasztalatai vannak.

– *Technokrata/szakértői*

Alapvetően korlátozottak a külső érdekérvényesítési lehetőségek, a szaktudás, az információ, és a hivatal belső működési mechanizmusa „irányítják” a települést. Gyakrabban vezethet a polgármester személyének cserélődéséhez. A hatvanas-hetvenes évek Nyugat-Európájára volt jellemző, napjainkban, vegytiszta formájában szinte sehol sem érvényesül.

– *Partneri (korporatív)/érdekegyeztető*

Az önkormányzati döntéshozatalba nagymértékben belefolynak a helyi érdekcsoportok, civilszervezetek. Törekszik a társadalmi konszenzusra, állandóan ezzel „legitimálja” a döntéseket. Nehéz olyan környezetben alkalmazni, ahol kevés és gyenge civil szereplő van, valamint ahol csekély a lakosság érdeklődése a helyi politika iránt.

– *Innovatív/cselekvésorientált*

A modern, európai uniós gazdasági követelményekhez jól illeszkedő településirányítás. Jellemzően demokratikusan kialakított politikai konszenzusokon nyugszanak a döntések. A hivatal jól képzett, megfelelő szakapparátussal bír. Általában sűrűn vesznek igénybe külső tanácsadókat.

A modern településirányítás követelményeinek az olyan gyakorlat felel meg leginkább, amelyik integrált felfogású, a település makrogazdasági és társadalmi helyzetéhez, illetve az abban bekövetkező változásokhoz alkalmazkodni képes, szerteágazó eszközrendszerrel bír, szakmailag minden irányból megalapozott és menedzszerszemléletű.

Nem mindegy tehát, hogy hogyan irányítjuk a településünket. Az irányítási modellek és a településfejlesztés eredményessége ugyanakkor nem csupán az azt végrehajtó személyeken,

ezek képességén, habitusán múlik, hanem a településfejlesztést meghatározó jogszabályi környezeten, vagyis a külső tényezőkön is.

A településfejlesztés elsősorban a helyi önkormányzat feladata (lásd később), de generálhat ilyen jellegű tevékenységet – elsősorban a forráskiosztás segítségével – az állam is. Továbbra is a belterületi Dózsa György út felújításának példájánál maradva segíthet az állam:

- Direkt állami források odaítélésével: akár közvetlen kormányzati döntés révén is adott ez a lehetőség.
- Nemzeti vagy uniós források bevonásával: jellemzően valamilyen kritériumrendszer (statisztikai mutatók, pályázati kiírás stb.) alapján történő forráskihelyezés. A kormányzat szerepe abban hangsúlyos, hogy milyen feltételrendszert szab a pályázati forrás igénybevitelére.
- Jogi és gazdasági ösztönzők révén: például a területi tervezés rendszerének kialakításával. A területi tervezés során meghatározásra kerülhetnek olyan térségek, amelyek hangsúlyos fejlesztése valamilyen speciális ok miatt kívánatos. A lehatárolást követően ezek a térségek kedvezményeket kaphatnak, például kevesebb önrész szükséges egy-egy pályázati beruházáshoz az itt fekvő településeknek, vagy pluszpontokat kaphatnak pályázataikban.

Milyen szép lenne minden, ha mindez ilyen egyszerű volna! Ha egy „fejlett” településen élek, akkor előbb-utóbb úgyis megvalósulnak a helyi társadalom igényei, hiszen az önkormányzat forrásai rendelkezésre állnak, a fejlesztést a helyi gazdaság és társadalom nemcsak generálja, hanem részt is vesz benne. Ha pedig hátrányosabb helyzetben lévő településen élek, akkor majd „állam bácsi” segít, és néhány „tiszteletkör” után nálunk is lesz mindenhol aszfaltburkolat. Ezzel el is érkezünk a településfejlesztés egyik legkomolyabb *dilemmájához*, nevezetesen, hogy a településfejlesztési cél megvalósítását miért, mennyiért és hogyan hajtsa végre az önkormányzat? A befektetett munkának, pénznek mekkora lesz a társadalmi haszna? A Dózsa György utca aszfaltburkolatot kapott ugyan pályázati forrás segítségével, és azért is, mert – tegyük fel – kiemelten támogatandó térségben fekszik a településünk, de közben sorban költöznek el az emberek innen (is), mert nincs helyben munkalehetőség, vagy düledezik az iskola épülete. Bizonyos, hogy mindenki tud mondani példát újonnan épült sportcsarnokokra, amelyek hétköznapiokon üresen állnak, vagy nem működő uszodákra, ahol nincs pénz a fűtésre, és a helyi lakosság sem tudja fenntartani. Vagy azért, mert nem szeretnek úszni, vagy mert nincs rá pénzük. Ízlés kérdése, mire gondolunk, egy dolog azonban bizonyos. Hibás volt a fejlesztéspolitikai cél, városunk, községünk nem bírja fenntartani a presztízsből épült létesítményt.

Vajon mi vitte rá a helyi településvezetést, hogy egy ilyen beruházás mellett döntsön? A rossz vagy hiányzó tervezés és a vezető alkalmatlan irányítási módszere, habitusa. Az „öszönös” polgármester ugyanis azt mondja: *„Én itt lakom harminc-hatvan éve, csak tudom, hogy mi kell a falunak, ismerek mindenkit, nekem ne jöjjön senki Excel-táblázattal, hogy mit csináljak!”* Persze nem nehéz ebbe a hibába esni. Ha végigsétálunk a poros Dózsa György utcán, és megkérdezzük az ott lakókat, hogy legyen-e aszfaltburkolat, igennel fognak felelni. Ha megkérdezzük a kisváros lakóit, hogy jó lenne-e egy városi uszoda, arra a kérdésre is igennel fognak válaszolni. Ekkor megnyomjuk a „Delete” gombot az Excel-táblázaton, és nekilátunk ábrándozni, hogy hová épüljön az uszoda...

Elérkeztünk a településfejlesztés lényegéhez: ahhoz a folyamat jellegű cselekménysorozathoz, amely megkülönbözteti ezt a tevékenységet az eseti, „öszönös” beavatkozásoktól. A tervszerű és megalapozott településfejlesztés a települési önkormányzatok által készített

fejlesztési koncepciók, a fejlesztési és a rendezési, illetve a települési és a területi tervek összhangja által valósítható meg.

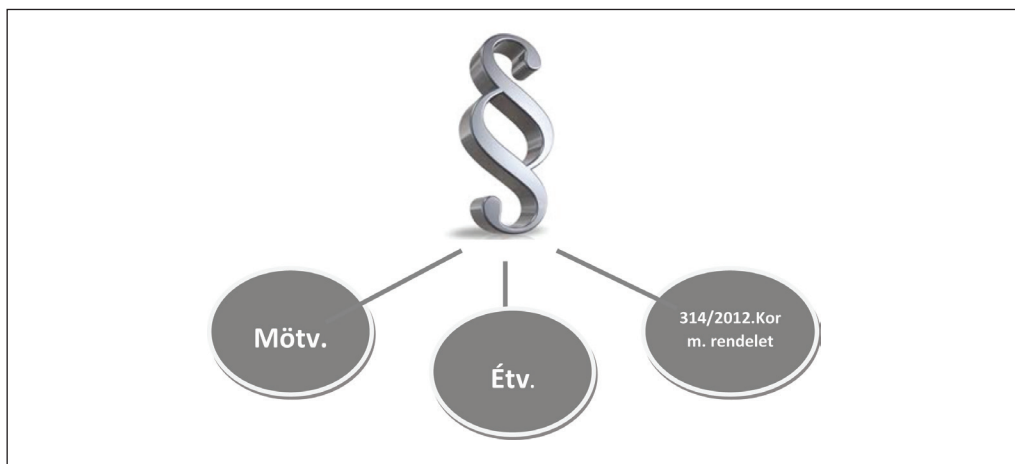
A településfejlesztés legfőbb feladata a települési erőforrásokra, adottságokra és a helyi lakosság kezdeményezésére építő fejlesztési politika meghatározása, ennek keretében:

- fejlesztési koncepciók, tervek kidolgozása és megvalósítása,
- a társadalmi-természeti települési környezet fenntartható fejlődésének biztosítása,
- a helyi innováció feltételeinek javítása a megfelelő helyi adó- és támogatási, valamint területgazdálkodási, humán és anyagi infrastruktúrafejlesztési gyakorlat kialakításával, továbbá vonzó vállalkezési környezet megteremtése,
- a közszolgáltatások mennyiségének és minőségének a szükségletekhez és a lehetőségekhez igazodó kielégítését szolgáló feltételek megteremtése.

Láthattuk tehát, hogy mi a különbség fejlődés és fejlesztés között, most tekintsük át, miként alakult Magyarországon a településfejlesztés jogi szabályozása!

1.2 A településfejlesztés hazai jogi szabályozása

A továbbiakban a településfejlesztésre vonatkozó legfontosabb jogszabályok tartalmát mutatjuk be. A jogszabályok vizsgálatát szűken értelmezve kizárólag a stratégiai településfejlesztés kérdéskörére, annak módszertanára és menedzsmenjtjére koncentrálunk. A településfejlesztés rendszerének részletes szabályozása sokáig hiányzott a hazai normarendszerekből. Három olyan jogszabályt említhetünk, amely érinti, megemlíti a településfejlesztés és -rendezés fogalmát, de tartalmi, jogi szabályozási kereteket nem vagy nem teljes körűen ad.

5. ábra: Jogi szabályozás

Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (Mötv.)

Érdemes egyúttal a történelmi előzményeket is megvizsgálni, azaz *a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvénnyel* (Ötv.) együtt beszélni a jelenlegi szabályozásról.

Mindkét törvény önkormányzati jogként biztosította/biztosítja azt, hogy a feladat- és hatáskörébe tartozó helyi érdekű közügyekben az önkormányzat önállóan járhat el. A **Mötv.**

alapján a települési önkormányzat a helyi közszolgáltatások körében az alábbi területeken illetékes, melyeket a jogszabály 13. §-a sorol fel tételesen (lásd: *1. táblázat*), hozzáfűzve, hogy a „törvény a helyi közügyek, valamint a helyben biztosítható közfeladatok körében ellátandó más helyi önkormányzati feladatot is megállapíthat”. Ezek mindegyike a településügy, vagy más néven településpolitika körébe tartozik.⁵

<i>A települési önkormányzatok feladatainak felsorolása a helyi közszolgáltatások körében (Mötv. 13. § a) bekezdése alapján):</i>		
településfejlesztés	településrendezés	köztemető kialakítása és fenntartása
a közvilágításról való gondoskodás, kéményseprő-ipari szolgáltatás biztosítása	helyi közutak és közterületek fenntartása	gépjárművek parkolásának biztosítása
a közterületek és az önkormányzat tulajdonában álló közintézmény elnevezése	gondoskodás az egészségügyi alapellátásról	az egészséges életmód közösségi feltételeinek elősegítése
köztisztaság, települési környezet tisztaságának biztosítása, rovar- és rágcsálóirtás	gondoskodás az óvodáról	művészeti tevékenység támogatása
közművelődési, tudományos tevékenység támogatása	helyi örökségvédelem	szociális ellátásról való gondoskodás
lakás- és helyiséggazdálkodás	gondoskodás a hajléktalankérdés megoldásáról	helyi környezet- és természetvédelem, vízgazdálkodás, vízkárelhárítás
honvédelem, polgári védelem, katasztrófavédelem	helyi adóval, gazdaságszervezéssel kapcsolatos feladatok	kistermelők, őstermelők számára értékesítési lehetőségek biztosítása
sport, ifjúsági ügyek támogatása	nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak érvényesítése	gondoskodás a közbiztonság helyi feladatairól
közösségi közlekedés	hulladékgazdálkodás	távhőszolgáltatás
víziközmű-szolgáltatás	közreműködés a foglalkoztatás megoldásában	turizmussal kapcsolatos feladatok

1. táblázat: A települési önkormányzatok illetékességi köre

⁵ A településtervezés szempontjából hangsúlyosabb közügyek és feladatok kiemelése.

Azonban a törvény (Mötv.) közvetlenül nem ad, és korábban sem adott (Ötv.) arra vonatkozóan utasítást, hogy ezt miként kell végrehajtani, erről az önkormányzat maga dönt.

Például a település egészséges ivóvízellátását megoldhatja víziközmű-szolgáltatás keretében, de gazdasági és egyéb tényezők megfontolása után a palackozott vizek napi osztogatása mellett is dönthet. Ugyanez a helyzet az óvoda biztosítása esetén: az önkormányzat mérlegelésén múlik, hogy külön intézményt építtet, vagy megoldja a gyermekek átszállítását a szomszéd települések valamelyikére.

Az Ötv. feladatmeghatározásában a településfejlesztést az első helyen említette, s azzal egyenrangúként sorolta fel a többi feladatot. Holott a településfejlesztés valójában egy keretet adó mechanizmus, amely az összes felsorolt ellátást magában foglalja. Tehát megállapítható, hogy bár a törvény egyértelműen meghatározta, hogy a településfejlesztés a helyi önkormányzatok feladata, ennek mibenléte és a konkrét megvalósítás mikéntje nem került szabályozásra az Ötv.-ben. Maradt tehát éveken keresztül a szubjektív értékelés: „aszfalt és beton”, nem kapunk komolyabb kapaszkodót a fogalom értelmezéséhez. Ezen a Mötv. sem változtatott, azonban a 2012-ben módosított Étv. és a végrehajtását szolgáló kormányrendelet (lásd lejjebb) már meghatározta a településfejlesztés kereteit.

Az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvény (Étv.)

A kilencvenes évek elején a különböző koncepciók még egységben kezelték a településfejlesztést a területfejlesztéssel, de a „**területfejlesztési törvény**” (1996. évi XXI. tv.) elfogadásakor már az elkülönülés volt jellemző. Ennek köszönhetően a településfejlesztés nem került bele, hanem a következők szerint rendelkezett: „A településfejlesztésre és a településrendezésre külön törvény rendelkezései az irányadók.”

Már a fent említett idézet alapján egyértelmű volt, hogy a településfejlesztést és a területrendezést külön törvényben szükséges szabályozni. Sajnos azonban a településfejlesztésre vonatkozó, teljes körű szabályozást biztosító törvény azóta sem született meg. Az is nyilvánvaló volt, hogy valamilyen mértékben mindenképpen szükséges szabályozni a településfejlesztést is. Ezt a hiányt részben pótolta az Étv. 2012. évi módosítása, azonban addig a településfejlesztés folyamatának részletes szabályozása még nem történt meg.

Az 1960–70-es évekből örökölt sajátos megközelítésmód sajnos „továbbélt”, amely alapján a települési szabályozás egy jelentős részét – a településrendezést, illetve a településfejlesztést is – az építésügybe integrálták. Az Étv. elfogadásakor így – hibásan, építészeti-műszaki megközelítésben – a településrendezés eszközei között említette a településfejlesztési koncepciót, holott ennek fordítva kellett volna lennie. Ugyanakkor meglehetősen röviden, de jól definiálta a 2. § 27. pontjában a településfejlesztési koncepció fogalmát: „*a település környezeti, társadalmi, gazdasági adottságaira alapozó, a település egészére készített, a változások irányait és a fejlesztési célokat hosszú távra meghatározó dokumentum.*”

Általánosságban körülírta a településfejlesztés tartalmi körét is (2. § 17. pontjában): „*Önkormányzati településfejlesztési döntés: a települési érdekek érvényre juttatása céljából a település fejlődésének alapvető lehetőségeit és irányait meghatározó, a település természeti adottságaira, gazdasági, szociális-egészségügyi és pénzügyi szempontjaira épülő településfejlesztési elhatározás.*” A törvény azonban kiindulásként a településrendezésre koncentrált, annak tartalmát szabályozta, míg a településfejlesztésre vonatkozóan részletekbe menő tartalmi, módszertani meghatározásokat nem tett.

Összességében megállapítható, hogy a korábbi szabályozás hiányosságai visszavezethetők az évtizedek óta tartó rossz beidegződésekre (ne felejtjük, hogy a településfejlesztéssel

kapcsolatos jogszabályok jelentős részét a rendszerváltás utáni években alkották), valamint a komplex szemléletmódot nélkülöző, „normatív” jellegű településfejlesztési szabályozási logikára.

A 314/2012. (XI. 8) kormányrendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint a településrendezés sajátos jogintézményeiről

2012-ben került elfogadásra az a jogszabály, amely végre koherens egységben kezeli a településfejlesztés helyi rendszerét. *A településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet* (a továbbiakban: 2012-es kormányrendelet) egységesítette és pontosította a korábbi években a – hiányos vagy esetenként hibás – jogi szabályozás „farvizén” kialakult szakmai gyakorlatokat, s a rendelet a települési önkormányzatok számára is egyértelműen meghatározta azokat a feladatokat és eszközöket, amelyek a stratégiai településfejlesztés kivitelezéséhez nélkülözhetetlenek.

A szabályozás leírja a településfejlesztés és a településrendezés közötti összefüggéseket, közös tulajdonságaikat. Mindkettő elkészítése során figyelembe kell venni a település méretét, sajátosságait, a településhálózatban betöltött szerepét, valamint a korábban megalkotott terveket. A különböző tervtípusok esetében a törvény külön meghatározza, hogy melyikkel kell összhangban lennie, elkészítése során melyiket kell figyelembe venni (lásd alább).

A korábbi fejezetben ismertetett „öszönös településvezetés” időszaka így véget érhet, feltéve, ha helyi szinten a döntéshozók és az igazgatás vezető munkatársai képesek lesznek ezt megfelelően alkalmazni. A rendelet hierarchikus kapcsolatrendszerbe ágyazza a nevesített fejlesztési dokumentumokat.

– *Településfejlesztési koncepció:*

Ez található a helyi stratégiai dokumentumpiramis csúcán, a településszerkezeti tervvel összhangban kell lennie. Ez teljesen érthető. Ha, tegyük fel, a településfejlesztési koncepció kitűzi azt a célt, hogy a településnek ipari parkra van szüksége, de ugyanakkor a településszerkezeti terv nem tartalmaz ilyen övezeti besorolású területet, akkor disszonancia lép fel a két dokumentum között.

– *Integrált településfejlesztési stratégia (ITS):*

A településfejlesztési koncepcióval kell összhangban lennie, a településszerkezeti terv figyelembevételével. Ez a dokumentum középtávra szól, stratégiai elemek mellett operatív meghatározásokat is tartalmaz; gyakorlatilag megfelel a korábbi ciklusprogramnak, azzal lényegi különbséggel, hogy ezt a településfejlesztési koncepció alapján kell készíteni. A ciklusprogramok tartalmi követelményei nem voltak korábban rögzítve. A tudatosan tervező önkormányzatok általában elfogadtak ilyen dokumentumot az önkormányzati ciklus kezdetén, de sokszor ez sem szólt többről, mint a megválasztott polgármester politikai vállalásainak kicsomagolásáról. Azaz az „öszönös” városvezetés számára adott egy támpontot.

– *Településszerkezeti terv:*

A településfejlesztési koncepció alapján meghatározza az egyes területrészek felhasználási módját, a műszaki infrastruktúra elemeinek a település szerkezetét meghatározó térbeli kialakítását és elrendezését, a település alakításának, védelmének lehetőségeit és fejlesztési irányait. Tartalmaz egy szerkezeti tervlapot, amely egy térképes ábrázolás, valamint a település műszaki-fizikai infrastrukturális elemeinek részletes leírását. A fenti két dokumentummal összhangban készül.

– *Helyi építési szabályzat (HÉSZ):*

A település beépítésre szánt területén (régebben: belterületén), a helyi sajátosságoknak megfelelően az építés rendjét –feltételeinek és módjainak meghatározásával – megállapító helyi települési önkormányzati rendelet. A HÉSZ a településszerkezeti tervvel összhangban készül. A HÉSZ rajzos munkarészeket tartalmazó melléklete a szabályozási terv, amelyet a jogszabályok által elrendelt esetekben, illetve akkor szükséges elkészíteni, amikor a szöveges előíráshoz rajzos magyarázat szükséges.

1.2.1 Integrált településfejlesztési stratégia (ITS)

Az integrált településfejlesztési stratégia lényege, hogy azon a célokat, amelyeket hosszú távra kijelöltünk a településfejlesztési koncepcióban középtávon, négy-tíz éven belül megvalósíthatóvá teszi. Tehát már nem csak vágyálom marad a városi uszoda. Elérhető közelségbe kerül a célunk azáltal, hogy hozzárendeljük a rendelkezésre álló és bevonható forrásokat, konkrét beavatkozásokat, programokat határozzunk meg. Lehatároljuk a megvalósítás eszközeit és nyomon is követjük mindezt.

Mitől integrált a fejlesztési stratégiánk? Azáltal, hogy a tematikus szempontokat is integrálja, és területi alapú tervezési szemlélettel készül. Egyrészt tehát szakpolitikai megközelítésben meghatározom, hogy mit akarok fejleszteni: szociális ellátórendszert, a mezőgazdaságot. Majd a településem egyes területeire, részeire vonatkozóan fejlesztési célokat jelölök ki úgy, hogy a kettő összhangban álljon egymással. Az integrált megközelítés további ismerve, hogy a célokat, azok finanszírozási módját, megvalósítási és fenntartási alternatíváit is összefüggéseiben kezeli.

A településfejlesztési koncepcióhoz hasonlóan az ITS esetében is el kell végezni a tervezést megalapozó vizsgálatokat (SWOT-analízis, komparatív településfejlettség-vizsgálat). A már emlegetett **2012-es kormányrendelet** abban is segít nekünk, hogy felépíti az ITS tartalmi vázát azáltal, hogy sorvezetőként meghatározza a kötelező tartalmi elemeit (**314/2012. (XI. 8) Korm. rendelet**):

1) *Középtávú célok, és azok összefüggései*

Ebben a részben ki kell tűzni a középtávra szóló célokat mind tematikusan (turizmus, iparfejlesztés, örökséggazdálkodás stb.), mind a település egyes területeihez kapcsolódva. Majd a tematikus és a területi célok közötti összefüggéseket is be kell mutatni.

2) *A megvalósítást szolgáló beavatkozások*

Itt kerülnek lehatárolásra az egyes akcióterületek, azaz olyan egybefüggő földrajzi egységek, amelyekkel kapcsolatban jelentős középtávú beavatkozást tervez az önkormányzat. Az akciótervekre vonatkozó fejlesztések, azok ütemtervei és vázlatos pénzügyi tervek tartoznak még ide.

3) *Antiszegregációs program*

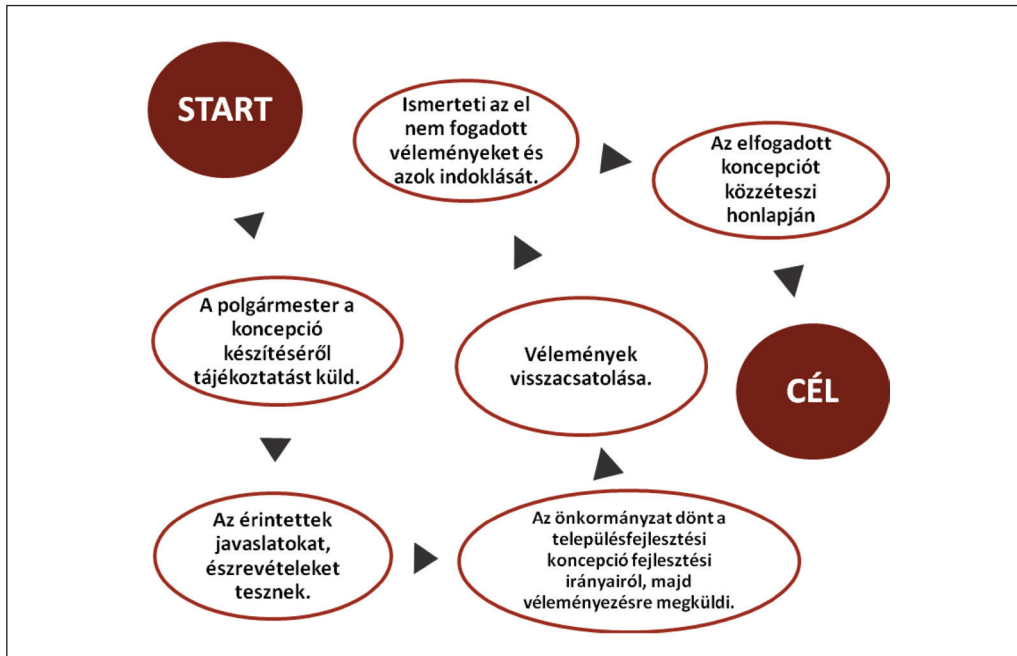
Egyrészt abban az esetben kötelező tartalmi elem, ha a településen már található szegregált vagy szegregációval veszélyeztetett terület. Ekkor a szegregáció mérséklését vagy megszüntetését, valamint az okozó folyamat megváltoztatását célzó lépéseket kell tenni. Másrészt szintén be kell építenünk az ITS-be, ha valamelyik fejlesztésünknek köszönhetően egy adott terület szegregációval lesz veszélyeztetett. Ilyenkor a fejlesztés szegregációs hatása ellen kell intézkedéseket hoznunk.

- 4) *A stratégia külső és belső összefüggései*
 - a) *Külső összefüggések:* a stratégia illeszkedése a településrendezési eszközökhöz, az ágazati stratégiákkal, az önkormányzat gazdasági programjával, a települési környezetvédelmi programmal és más környezetvédelmi tervekkel, a területfejlesztési tervdokumentumokkal, védeltségekkel való összhang bemutatása.
 - b) *Belső összefüggések:* a célok logikai összefüggései, annak mérlegelése, hogy a stratégia a helyzetértékelés során azonosított problémákra nyújt-e megoldást, a célok megvalósítása érdekében tervezett tevékenységek egymásra gyakorolt hatása.
- 5) *A stratégia megvalósíthatóságának főbb kockázatai*
- 6) *A megvalósítás eszközei és nyomon követése*

1.2.2 A településfejlesztési koncepció egyeztetésének és elfogadásának szabályai

A kormányrendelet meghatározza a településfejlesztési koncepció egyeztetésének és elfogadásának szabályait (30. §), így a partnerség követelménye nemcsak egy általánosan elfogadott elv lesz, hanem a gyakorlat részévé is válik. Az egyeztetési eljárás első lépéseként a település polgármestere köteles előzetes tájékoztatást küldeni a készítendő koncepcióról az államigazgatási szerveknek (a kormányrendelet 9. melléklete tizennégy szervet határoz meg, pl.: környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőség, fővárosi és megyei katasztrófavédelmi igazgatóság, a járási hivatal építésügyi és örökségvédelmi hivatala). A tájékoztatást szintén megküldi a területi (megyei vagy fővárosi) és a közvetlenül érintett szomszédos települési önkormányzatoknak, valamint a partnerségi egyeztetés szabályai szerint ismerteti az eljárásban résztvevőkkel (pl.: lakossággal, érdekképviselői, civil- és gazdálkodó szervezetekkel, vallási közösségekkel). Az érintettek visszaküldik javaslataikat, észrevételeiket, melyek megfontolása után az önkormányzat dönt a településfejlesztési koncepció főbb fejlesztési irányairól, majd a tervezetet megküldi az érintetteknek. A véleményezési eljárás lefolytatása nélkül nem fogadható el a koncepció.

A kormányrendelet jelentősége abban áll továbbá, hogy kötelezővé teszi a településfejlesztési koncepció, az integrált települési stratégia és a településrendezési eszközök esetében a partneri egyeztetés lefolytatását az érintettekkel (lakosság, érdekképviselői, civil- és gazdálkodó szervezetek), az államigazgatási szervekkel, az érintett területi és települési önkormányzatokkal. Olyannyira kötelező, hogy a véleményezési eljárás lefolytatása nélkül nem fogadható el egyik tervtípus sem. A kormányrendelettel kialakított településtervezési rendszere tehát sikeresen ötvözte a szakma korábbi ajánlásait. A stratégiai településfejlesztési rendszerét „meg kellett tanulnunk”, ehhez pedig volt hová nyúlni: az angolszász országokban évtizedek óta ily módon működő helyi fejlesztéspolitikai tapasztalatai kész modellként szolgáltak mindehhez.

6. ábra: A véleményezési eljárás menete

1.3 Nemzetközi gyakorlat – a településtervezés helyzete Európában

A településtervezéssel kapcsolatos ismereteinket indokolt a tématerület nemzetközi vonatkozásaival is bővíteni. A megismert hazai viszonyokat így egy tágabb kontextusban tudjuk majd értelmezni: viszonyíthatjuk a magyar helyzetet más országok állapotához, megvizsgálhatjuk a településtervezés főbb irányait. Az így megismert pozitív külföldi példák, megoldások átültetése pedig hozzájárulhat az itthoni településtervezési gyakorlat, vagy éppen a jogszabályi háttér továbbfejlesztéséhez, hatékonyabbá tételéhez.

A településtervezés országonként eltérő gyakorlatának hátterében a különböző történelmi, társadalmi, gazdasági, földrajzi, műszaki-technikai, jogi és egyéb adottságok, valamint fejlődési útvonalak állnak. Az országok közötti különbségek ellenére két településtervezési irányzatot különböztethetünk meg: az egyik felfogás a kontinentális Európához köthető, ahol a tervezés műszaki szemléletű, azaz elsősorban a műszaki-térbeli rend megteremtésére irányul. Az angolszász rendszerek (Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok, Kanada) fejlesztéscentrikusak, az épített környezet egységének elve helyett a társadalmi és gazdasági szempontok dominálnak.⁶

6 László László: Településfejlesztés, -rendezés és -tervezés. In: Szigeti Ernő (szerk.): Az önkormányzati közigazgatás az EU-csatlakozás tükrében, Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest, 2004.

1.3.1 Meghatározó szervezetek

A nemzetközi szinten számos olyan szervezettel találkozhatunk, melyek tevékenységükkel szorosan kapcsolódnak a településtervezési gyakorlatok alakulásához. Az ENSZ szervezetrendszerén belül a településfejlesztés szempontjából legfontosabb szervezet az Emberi Települések Bizottsága (Commission on Human Settlements), amely számos területtel (pl.: lakásépítés, földügyi igazgatás) bír, ezek egyike a településfejlesztés. Ezen szakterületek esetében feladata a tagállamok közötti információ áramlásának, a tapasztalatok és jó gyakorlatok terjesztésének biztosítása. Településpolitikai ajánlásokat és stratégiákat dolgoz ki, ösztönözve egyben azok gyakorlati megvalósulását. A bizottság irányítása alatt működik az Emberi Települések Központja (Commission on Human Settlements). A településfejlesztés világméretű problémáinak (például: a városi terek rohamos növekedésével járó infrastrukturális hiányosságok, súlyos társadalmi és gazdasági feszültségek) feltárása, enyhítése, vagy akár felszámolása céljából jött létre mint az ENSZ szakosított, autonóm szerve. Az 1976-ban alapított szervezet központja Kenya fővárosában, Nairobiban, egyik információs irodája pedig Budapesten található.⁷

A strasbourgi székhelyű Európa Tanács 1994-ben létrehozta tanácsadó szerveként az Európai Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusát ([Standing Conference of Local and Regional Authorities of Europe](#) – CLRAE). Fórumot teremt a helyi és regionális választott képviselők problémáinak megvitatására, tapasztalataik összevetésére, valamint tanácsadóként közreműködik a helyi és regionális politika minden kérdésében.⁸ Az Európa Tanács által elfogadott, a településfejlesztés szempontjából fontos dokumentumok: az Európai regionális/térségi tervezési charta (1983), a [Helyi önkormányzatok európai chartája](#) (1985), az Európai városi charta (1992), az [Európai charta a fiatalok részvételéről a helyi közösségek és régiók életében](#) (1992), valamint az [Európai táj egyezmény](#) (2000).

Fontos továbbá megemlíteni az Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD), valamint az Európai Unió intézményeinek idekapcsolódó tevékenységét, továbbá a különböző uniós pénzügyi alapokból érkező, településfejlesztésre felhasználható forrásokat (PÉLDÁK). A hazai és az európai fejlesztések szempontjából lényeges megemlíteni az Európai Beruházási Bankot, illetve az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankot, melyek pénzügyi eszközeikkel segítik a települések megújulását. Ezek bővebb kifejtése azonban egy külön könyvet is megérne. A továbbiakban Európa egyes országainak településfejlesztési gyakorlatát vizsgáljuk nagy vonalakban.⁹

1.3.2 Tervezési rendszer

Az, hogy a településtervezés szabályait milyen területi szint határozhatja meg, nagyban függ a kiválasztott ország kormányzati rendszerétől, valamint a közigazgatás berendezkedésétől. Nem mindegy tehát, hogy unitárius vagy föderális országról beszélünk, vagy hogy két- vagy háromszintű a helyi igazgatás. A településtervezés szabályozásának szintjei a következők lehetnek:

7 Kőszegfalvi György – Loydl Tamás: Településfejlesztés, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001, 182-190. old.

8 Forrás: www.europatanacs.hu/index.php?workSpace=pages&id=42&langId=1

9 VÁTI Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóság Nemzetközi Területpolitikai és Urbanisztikai Iroda: Települési tervek érvényesülésének erősítése. Elemzés és javaslatok nemzetközi tapasztalatok alapján, kutatási jelentés. Forrás: www.terport.hu/webfm_send/3997

- *központi szint:* Hollandia, Svédország, Ukrajna;
- *regionális szint:* Ausztria, Belgium, Spanyolország;
- *helyi szint:* Észtország, Luxemburg, Norvégia;
- *nemzeti és szövetségi (tartományok/kantonok) szint:* Németország, Svájc.

Általánosságban elmondható, hogy szinte minden európai településre készül egy, a területfelhasználást szabályozó terv, valamint egy stratégiai szintű dokumentum. Ez alól kivétel Wales, ahol ugyanis a helyi fejlesztési terv kizárólag a területfelhasználatot szabályozza, hiányzik a stratégiai jelleg. Hogy mely terv elkészítése lesz kötelező vagy fakultatív, azt a jogszabályok írják elő. Az Egyesült Királyság, Észtország, Svájc, Svédország, Hollandia, Norvégia és Ukrajna esetében valamennyi terv elkészítése kötelező, jogszabály írja elő.

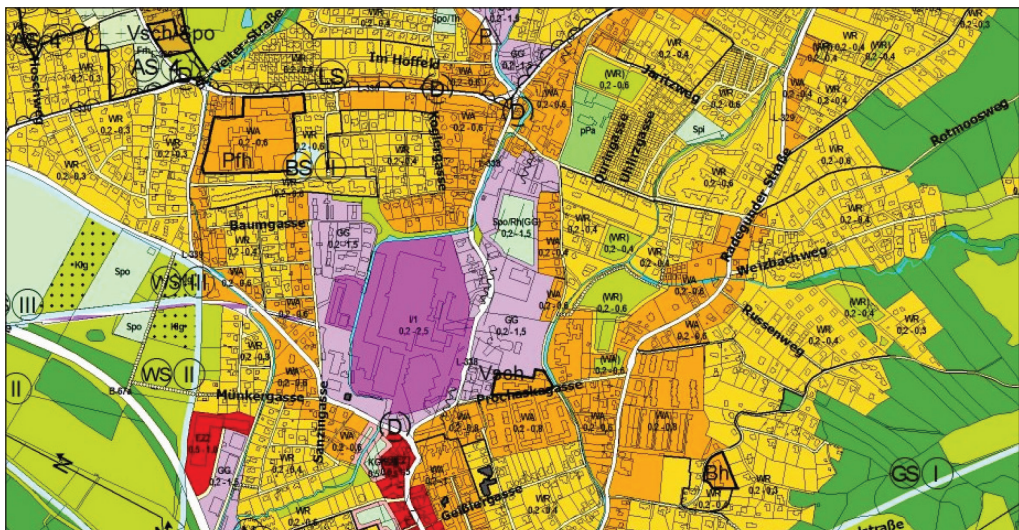
A különböző országok települési terveinek száma rengeteg, többtucatnyi. Felsorolásuk helyett érdemesebb a különböző tervtípusokkal foglalkozni:

- *Városfejlesztési koncepció, stratégiai terv:*

Ez a stratégiai dokumentum, amely meghatározza a település területi jövőképét. Például Hollandiában a szerkezeti jövőkép, Franciaországban a ScoT (területi koherencia terv), Németországban a városfejlesztési stratégiai koncepció (Stadtentwicklungskonzept). Részben idesorolható a hazai településfejlesztési koncepció, azonban ez egyáltalán nem vagy csak részben tartalmazza a települési jövőképet.

- *Területfelhasználási terv:*

Ez a dokumentum határozza meg a területfelhasználást szabályait. Magyarországon ennek a tervtípusnak felel meg a településszerkezeti terv.

7. ábra: Graz szabályozási terve (Flächenwidmungsplan)¹⁰

- *Övezeti terv, szabályozási terv:*

Egy konkrét településrészre vonatkozó, a területfelhasználást részletes szabályait tartalmazó terv. Ilyenek az övezeti tervek (Németország, Ausztria, Belgium), a különleges rendezési keret (Luxemburg) vagy a szabályozási tervek (Svájc).

¹⁰ Forrás: www.geoportal.graz.at/cms/beitrag/10189465/4491808/

– *Összevont tervek:*

Meghatározza a település jövőképét, tehát stratégiai dokumentum, de ugyanakkor a területfelhasználást is szabályozza. Ilyen az Egyesült Királyságban a Helyi fejlesztési keretterv (Local Development Framework), amelyet a 2004. évi új tervezési törvény (Planning and Compulsory Purchase Act) léptetett életbe mint új tervfajtát. A keretterv a következő dokumentumokat tartalmazza: fejlesztési terv, kiegészítő dokumentumok, jelentés a társadalmi egyeztetésről, helyi fejlesztési séma, éves beszámoló, helyi fejlesztési rendeletek, egyszerűsített tervezési övezetek.

– *Önkormányzati programok, végrehajtási tervek:*

A településfejlesztéssel összefüggő programok, amelyek az egyes ágazatokra vonatkozó fejlesztésekre vonatkoznak, pl.: gazdasági terv, rehabilitációs terv, szociális lakásépítési terv. Ausztriában és Olaszországban készül ilyen tervtípus.

Általában az elkészült terveket a helyi önkormányzat fogadja el, ahogy Magyarországon is. Az Egyesült Királyságban ezenfelül még a független tervezési és fellebbezési testület (independent planning appeals body) beleegyezése is szükséges. A tervek magasabb szerv által történő jóváhagyása már regionális (Olaszország, Svájc, Ausztria és Németország), vagy ritkább esetben központi kormányzati szinten történik (Luxemburg, Egyesült Királyság).

A kontinentális Európa és az Egyesült Királyság között a tervezési gyakorlatban jelentéssel bír, hogy reaktív vagy proaktív tervezés valósul-e meg. Előbbi azt jelenti, hogy a tervezés során a magánszféra kezdeményezései valósulnak meg döntő többségben, a piac meghatározó. Míg a proaktív tervezés esetében a közszférának jut a vezető szerep.

1.3.3 Részvétel és kommunikáció

A lakossági részvétel beépítése a tervezési folyamatba mára már a településfejlesztés egyik alapelvevé vált. A lakosság, a civilszervezetek, a gazdasági szféra bevonása mellett számos érv hozható fel. Egyrészt részvételük révén a közérdek pontosabban meghatározható, gyorsabb és egyszerűbb az információgyűjtés, megvalósul a tervezési folyamat pártatlan, független ellenőrzése. Ezenfelül elősegítheti a terv legitimálását, érvényesítését, hisz alkalmazói (a lakosok, szervezetek) magukénak érezhetik azt.

A tervezési szakaszban a jogszabályok által előírt köteleesség:

- *a lakosság bevonása:* Flandria (Belgium), Luxemburg, Németország, Norvégia, Spanyolország, Svájc, Ukrajna;
- *a civilszervezetek bevonása:* Flandria (Belgium), Luxemburg, Németország, Norvégia;
- *a helyi vállalkozók és beruházók bevonása:* Flandria (Belgium), Luxemburg, Németország, Norvégia és Svájc;
- *a nem települési politikusok bevonása:* Egyesült Királyság, Flandria (Belgium), Luxemburg, Norvégia, Spanyolország, Svájc, Ukrajna;
- *a szomszédos önkormányzatok bevonása:* Egyesült Királyság, Észtország, Luxemburg, Norvégia, Svájc.

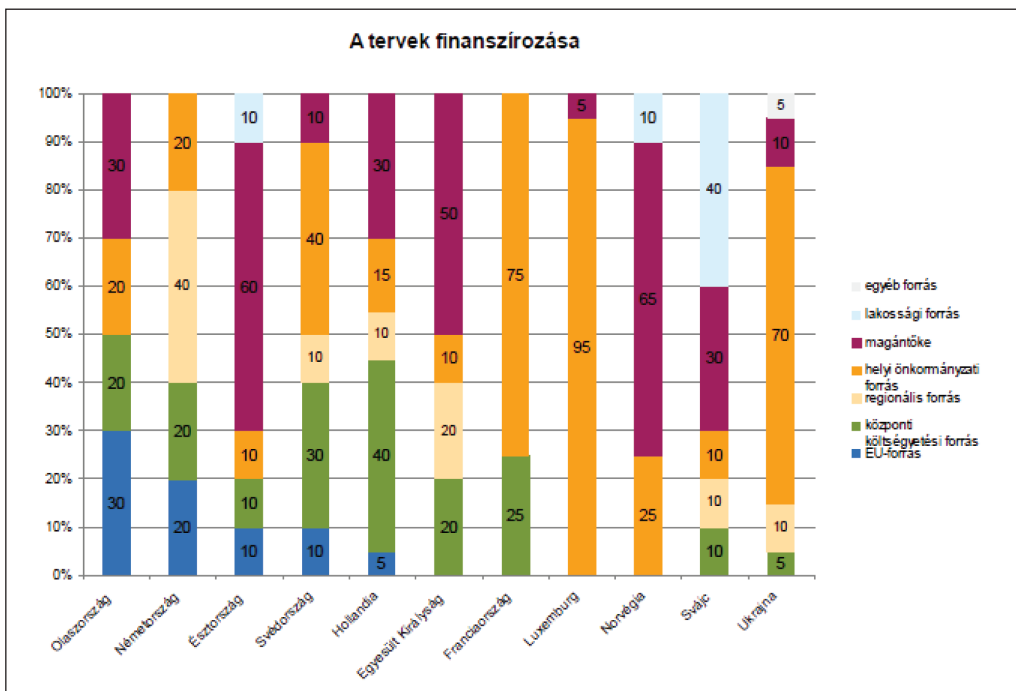
Az Egyesült Királyságban emellett a független tervezési és fellebbezési testület részvétele is kötelező. Szintén a briteknél a tervezési reform keretében bevezették, hogy a helyi hatóságoknak rögzíteniük kell az ún. Közösségi részvétel nyilatkozatában, hogy a helyi társadalom szereplői hogyan és mikor vettek részt a tervezés folyamataiban.

Általában a tervek monitoringjában csak a helyi önkormányzat szereplői, a tervezési fo-

lyamatba bevont egyéb személyek, valamint szakemberek vesznek részt. Léteznek azonban olyan országok is (Észtország, Svájc vagy Spanyolország), ahol a lakosság, a civilszervezetek, a vállalkozók bevonása is megtörténik. Természetesen a fentiekén túl még számos európai ország vonja be a helyi társadalom szereplőit a tervezési és/vagy monitoringfolyamatokba annak ellenére, hogy arra jogszabály nem kötelezi.

1.3.4 Megvalósítás

A tervek megvalósításához elengedhetetlen a finanszírozás biztosítása. Európában alapvetően az alábbi forrásokra támaszkodhatnak a települések: EU-források, központi költségvetési források, regionális források, helyi források, magánberuházások, lakossági hozzájárulás. Ezek arányai az egyes országok esetében igen eltérőek, ahogy ezt az 1. diagram is szemlélteti. Míg egyes országokban, mint Luxemburg, Franciaország vagy Ukrajna, a helyi önkormányzatok rendelkeznek elegendő tőkével fejlesztéseik nagy részének finanszírozására, addig Észtországban vagy Norvégiában ezzel szemben a magántőke bevonása dominál. Pénzügyi és megvalósítási ütemtervek is készülnek a terv végrehajtása/végrehajthatósága érdekében, azonban mindössze hat országban: Franciaország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Svájc, Svédország.

1. diagram: A tervek megvalósításának finanszírozása, a pénzügyi források megoszlása¹¹

11 Forrás: VÁTI

1.4 Települési véleménykutatási módszerek és gyakorlatok

A településfejlesztési koncepció megalkotásakor nem az a cél, hogy a törvényi kötelességünknek eleget téve gyártsunk egy többnyire feltételezéseken alapuló és vágyálmainkat megtestesítő dokumentumot, hanem egy olyan koncepció elkészítése, amely a közösség akaratán alapszik, a település kívánt fejlődési útvonalát és a hozzárendelt fejlesztési eszközöket határozza meg. A településfejlesztési koncepció elkészítését a következő fejezet tárgyalja, ebben a részben a lakosság véleményének becsatornázási lehetőségei kerülnek bemutatásra.

A társadalmi részvételt a kommunikáció biztosítja. A településfejlesztési koncepció készítésekor fontos feladat tehát a lakosság minél szélesebb körű bevonása a tervezési folyamatba. A helyi társadalom bevonása biztosítja azt a széles alapokon nyugvó konszenzust, amely a hosszú távra készülő koncepciót legitimálni tudja a lakosság számára is. Ez a legnehezebb feladat. Sokszor lehet szembesülni azzal, hogy a közmeghallgatás intézménye „fülemülevitákba” torkollik, hiszen a lakosság általában nem érdeklődik a hosszú távú tervezés iránt, még ha sikerülne is megfelelő számú hallgatóságot toborozni az ilyen elképzelések megvitatására, valószínűleg kudarcot vallana az aktív szereplésre történő ösztönzés. A társadalmi részvétel megvalósulását nemcsak a többségben inaktív, saját, mindennapos létfenntartási gondjaival küszködő polgár akadályozza, hanem a szakterületének érintetlenségét féltő technokrata, az egyéni ambícióktól túlfűtött polgármester vagy az anyagiakkal és a határidőkkel küzdő hivatalnok is.

Látható tehát, hogy *önálló kommunikációs programot* kell kidolgozni, amelynek tartalmaznia kell a kommunikációs folyamat lépéseit, az információátadás módszereit, feltételeit és eszközeit, a kommunikációban részt vevők kijelölését, megjelenésük formáját.

*A közösségi részvétel értékei:*¹²

- a társadalom bevonása, a közösségi részvétel a tervezés demokratizálásának egyetlen útja;
- garanciát biztosít az önkénnyel szemben, a „közérdek védelmezője”;
- a fokozott kommunikáció rávilágít a különféle társadalmi csoportok problémáira, igényeire;
- az egyének véleményének, értékrendjének, vágyainak megismeréséhez vezető egyetlen út;
- ötletbörze: új elképzelések, megoldások forrása lehet;
- korrekciós visszacsatolás.

A lakossági vélemények kikérése jellemzően *három módszer* alapján biztosított:

- kérdőíves felmérés;
- fókuszcsoportos megbeszélés;
- közvélemény-kutatás.

12 Lukovich Tamás: Közösségi részvétel, közösségi tervezés. In: Csizmady Adrienne – Husz Ildikó (szerk.): Település- és városszociológia, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 191–192. old.

Hagyományos eszközök	A párbeszéd kialakításának innovatív eszközei
<ul style="list-style-type: none"> • Kiállítás • Lakossági fórum • Kiadvány, szórólap, tanulmány összefoglalók <ul style="list-style-type: none"> • Kérdőív • Közvéleménykutatás <ul style="list-style-type: none"> • Sajtó • Ötletpályázat • Népszavazás 	<ul style="list-style-type: none"> • SWOT-elemzés • Fókuszcsoportos megbeszélés <ul style="list-style-type: none"> • Internet • Csoportos minőségfejlesztő technikák (pl.: brainstorming, 635 módszer, Delphi módszer) <ul style="list-style-type: none"> • Erőtérelemzés • Forgatókönyvírás • Játaszimuláció

2. táblázat: A részvétel biztosításának lehetséges eszközei¹³

1.4.1 Kérdőíves felmérés

A *kérdőíves felmérés* a leggyakrabban választott információszerzési technika, a legegyszerűbb és leggyorsabb módszer a lakosság véleményének megismerésére. Célja, hogy világosan körülhatárolt, tényszerű adatokból minél többet gyűjtsön. Fontos, hogy a kérdéseket az adatgyűjtéssel összhangban állítsák össze, és lehetőleg ne tartalmazzon prejudikáló megfogalmazásokat. A kérdőívet a települési újságban, hirdetőtáblán, a postaládákban, illetve a település egyéb preferált helyein célszerű elhelyezni és hirdetni.

A kérdőív eredményét nagyban torzítja, hogy a válaszadás fakultatív, a mintavétel nagy valószínűséggel nem lesz reprezentatív. Ennek oka például, hogy a tapasztalat szerint gyakrabban töltik ki azok a korosztályok – főleg a nyugdíjasok – akik egyébként is hajlamosak aktívabban foglalkozni a helyi közügyekkel. Így a kérdésekre adott válaszok is egysíkúak lehetnek. Ha például két ellentmondó kérdésre kell a lakoságnak választ adnia, mondjuk, hogy „Békés kisvárosban szeretne-e élni?“, vagy „Dinamikusan fejlődő, sokrétű helyi iparral rendelkező településen szeretne-e élni?“, akkor szinte biztosan állítható, hogy a több kérdőívet kitöltő nyugdíjasok az első kérdésre fognak inkább igennel felelni. Éppen ezért a beérkezett kérdőívek feldolgozásánál ugyan lehetséges a válaszadókat életkoruk, iskolai végzettségük alapján súlyozni, de még így is nagy a téves következtetés veszélye.

Kisebb (~ 5000 fő alatti) településeken mégis ez a leginkább ajánlott módszer. Fontos, hogy a lakosság szinte személyre szólóan, a postaládájába bedobva kapja a kérdőívet – persze név és személyes adatok nélkül. Hagyni kell megfelelő időt (15–20 napot) a kitöltésére, és meg kell jelölni, hogy az alany hol tudja elhelyezni a kitöltött kérdőívet. Legjobb, ha erre kihelyezett gyűjtőládákat alkalmazunk, és azokat a település frekvenciált helyein (önkormányzat, orvosi rendelő, posta, ABC) helyezük el. Amennyiben a háztartások 10–12%-ánál több ad visszajelzést, az komoly eredménynek tekinthető.

¹³ Uo. 201–202. old.

1.4.2 Fókuszcsoportos megbeszélés

A *fókuszcsoportos megbeszélés* éppen a fent említett, a súlyozás hiánya miatti téves következtetések problémáját hivatott kiküszöbölni. Nem csoda tehát, hogy a kérdőív és a fókuszcsoportos vizsgálat együttes alkalmazása a legáltalánosabb módszertani párosítás. Ez az utóbbi években rohamosan terjedő módszer a reklámszakmából érkezett a településfejlesztési módszertanba. Az üzleti szférában (általában az FMCG-területen) gyakori, hogy egy-egy termék bevezetése előtt termékkóstoltatást szervez a cég, felmérve a piaci igényeket. Ilyenkor igyekeznek több korosztályt (a vizsgálandó célcsoportot reprezentáló személyeket) egy asztalhoz ültetni, majd egy moderátor segítségével különböző kérdéseket tesznek fel nekik a termékkel kapcsolatban. Célja, hogy a meghívottak véleménye mellett feltárja érzéseiket, attitűdjeiket, tudat alatti motivációikat a kutatás tárgyával kapcsolatban. A fókuszcsoportos kutatás egyfajta csoportos interjú, amely a résztvevők közötti kommunikációra építkezik, ugyanis a beszélgetésben részt vevő személyek elmondják korábbi tapasztalataikat, véleményeiket, érzéseiket, meggyőződéseiket. Elnevezésében a „fókusz” szó arra utal, hogy a beszélgetés többnyire egy vagy néhány témára korlátozódik, jelen esetben ez a település fejlesztési irányainak meghatározása.

A településfejlesztési koncepció készítése során könnyen adaptálni lehet ezt a módszert, hiszen itt a „termék” maga a település, illetve annak kívánt fejlődési iránya. A módszer segítségével lehetőség van arra is, hogy – ellentétben a kérdőíves felméréssel – ne csak a „Mit?” kérdésre kaphassunk választ, hanem a „Miért?”-re is. Így megérthetjük a mögöttes okokat és motivációkat.

A fókuszcsoportos vizsgálat legnagyobb előnye az interakció, mivel a kutató személyesen találkozik a célcsoport tagjaival, így személyes tapasztalatokat is leszűrhet a beszélgetésekből. Ebből következően a moderátornak célszerű értenie a településfejlesztéshez, és egy kissé a pszichológiához is. Nemcsak a moderátorral, hanem a csoporttagok egymással is interakcióba lépnek, az így keletkező kommentárokból, gesztusokból, a csoportdinamikai sajátosságokból (vita, vélemény elhallgatása) mind-mind értékes információk szűrhetők le.

A fókuszcsoportos vizsgálat használata a következő esetekben javasolt:¹⁴

- általános kép kialakításához, háttér-információk gyűjtésére,
- hipotézisek megfogalmazására,
- a miértek és a hogyanok vizsgálatára,
- a résztvevők tudásának és tapasztalatainak feltérképezésére,
- új ötletek születésének elősegítésére,
- valamilyen tervezet potenciális hibáinak kiszűrésére,
- vizsgálati kérdéssel (pl.: termék, szolgáltatás, amely esetünkben a település) kapcsolatos asszociációk gyűjtésére.

A településfejlesztési kérdések esetében a fókuszcsoport összeállításának alapelve az, hogy a csoport heterogén összetételű legyen, tagjai reprezentálják a település lakosságát, azaz a tizenhat éves ingázó tanulótól kezdve a nyolcvanéves, sok helyi tapasztalattal rendelkező aggyastyánig mindenki részt vegyen benne. Ne csak a kor, a foglalkozás is legyen meghatározó, amely alapvetően megszabja a település társadalmában betöltött szerepünket. Kérdezzük meg, hogyan látják a fejlesztési prioritásokat a helyi kisvállalkozók és a nagyobb cégek vezetői, vonjuk be a tanárokat, ültessük egy asztalhoz a polgármestert, a hentest, a

14 Letenyei László: Településkutatás I., Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2006, 102. old.

futballcsapat edzőjét vagy a postást. A csoportok létszámát 6–12 fő között célszerű meghatározni, ez a méret még nem befolyásolja negatív irányban az interakciókat. Mintegy 6–8 csoport meghallgatása után már érdemi információkat lehet szerezni a település életéről. Célszerű továbbá minden csoportba egy olyan személyt is betenni, akinek a rálátása nagyobb a többiekénél a település életére. Ilyen lehet például egy orvos, egy iskolaigazgató, egy pap vagy egy civilszervezeti vezető. A fókuszcsoportos megbeszélések előnye, hogy olcsó, de a településfejlesztési koncepció készítője olyan információkhoz juthat a segítségével, amelyek ok-okozati összefüggéseket is feltárnak. Nagyon fontos ugyanakkor a már említett pszichológiai véna a moderálásnál, ugyanis a gyakorlatban sűrűn előfordul, hogy a csoporton belül túlzott szerephez jut a helyi intézményvezető, vagy nem mer megszólalni a gimnazista, így fennáll annak a veszélye, hogy csorbát szenved a reprezentáció.

A fókuszcsoportos megbeszéléssel nemcsak az igények és szükségletek feltárásakor, azaz nem csupán a koncepció kialakítása előtt érdemes élni. Alkalmazhatjuk a megvalósítás kezdetét követő meghatározott időszakokban, hogy megvizsgáljuk, megfelelő irányban indulunk-e el, az egyes fejlesztések elérték-e a kívánt hatást, megtalálták-e a célzott közönséget. A miérték feltárásával javíthatunk a kialakított településfejlesztési koncepción. Jól alkalmazható tehát a fókuszcsoportos megbeszélés a visszacsatoláshoz, a koncepció korrigálásához is.

1.4.3 Közvélemény-kutatás

Talán a *telefonos közvélemény-kutatás* adja a leggyorsabb információkat a település vezetői számára a fejlesztési koncepció előkészítése során. Hátránya csupán az, hogy rendkívül költséges, mivel egy helyi közvélemény-kutatásnak legalább négyszáz fő meghallgatásán kell alapulnia ahhoz, hogy helyes információkat kaphassunk. Szintén probléma lehet, hogy kis-települési szinten, ahol szinte mindenki ismer mindenkit, egy telefonos közvélemény-kutatásnál nem feltétlenül lesznek őszinték az emberek, hiába tájékoztatják őket arról, hogy a válaszokat anonim módon kezelik.

A kor követelményeinek leginkább megfelelő közvélemény-kutatási platform az internet. Kényelmes módja véleményünk megosztásának, kilétünket is titokban tarthatjuk, nem érezzük a ránk erőltetett aktivitást és zargatást, ráadásul az önkormányzat számára gyors, és nem igényel külön munkaerőt. Azonban ne felejtsük, hogy az így kapott eredmény is megtévesztő lehet, ha a település többségét adó nyugdíjasok kimaradnak a megkérdezésből. Érdemes tehát a fent említett technikákat vegyítve feltérképezni a lakosság véleményét.

A településfejlesztés egyik alapelve a partnerség, hiszen a helyi társadalom bevonásának segítségével gyorsan és egyszerűen információt gyűjthetünk, megtudjuk, mit szeretne a település, mi a köz érdeke. Ehhez nagyon jó módszer a korábban már említett kérdőívészés, a fókuszcsoportos megbeszélés és a közvélemény-kutatás. Emellett nemcsak legitimálhatjuk a „nagyérdemű” bevonásával tevékenységünket, hanem a lakosok, szervezetek magukénak érzik majd terveinket, megvalósításába is könnyebben bevonhatók. Bármennyire is nyűg egy lakossági vitafórum, közmeghallgatás megszervezése, a parttalan viták végighallgatása (focipálya kontra könyvtárépítés), végül meglesznek a szükséges információink, és így terünk legitimitása, és az egész település támogatását tudhatjuk majd magunkénak.

1.5 A településfejlesztés szereplői és a településfejlesztési koncepció elkészítése

A településfejlesztési koncepció elkészítését részben bemutattuk az 1. fejezetben. A koncepció kialakításának módszertana mellett az alábbi fejezetben bemutatjuk a településfejlesztés szereplőit is, hiszen ezen szereplők mindegyikének strukturált együttműködésére szükségünk van annak érdekében, hogy jó koncepció születhessen. A településfejlesztés, mint megtanultuk, nem más, mint a település társadalmi és gazdasági erőforrásainak, környezeti minőségének, műszaki, anyagi és humánellátásának olyan fejlesztése, amely a fenntartható fejlődés érdekében megteremti a település lakossága számára az életszínvonal növekedésének, az életminőség javulásának egyensúlyi feltételeit. Ezek megvalósítását célozza a településfejlesztési koncepció, amely – beavatkozva a település „természetes” fejlődésébe – az itt élők életkörülményeinek, életminőségének javítása érdekében tudatos településfejlesztési akcióval rukkol elő. Azonban a koncepció kifejtése előtt következzen néhány gondolat a településfejlesztés fontosabb tudnivalóiról.

1.5.1 A településfejlesztés szereplői és feladatai

Első helyen mindenképpen az *államot* kell megemlítenünk, azzal a megjegyzéssel, hogy szerepének értelmezése a településfejlesztés meghatározása folyamán több irányból is megközelíthető. Ököltszabályként megállapítható, hogy az állam a településfejlesztésben közvetett módon, az országgyűlés és a kormány révén vesz részt, így egyrészt beszélhetünk *szabályozási, törvényalkotási jogköréről*. Az önkormányzati munka során nap mint nap alkalmaznak jogszabályokat, amelyeket az állam legfőbb képviselői szervén, az országgyűlésen keresztül alkot meg, illetve kormány- és miniszteri rendeleteket, melyeknek kötelező érvényű alkalmazása szintén a helyi önkormányzati munka napi részét képezi. Az állami szabályozás célja természetesen nem a centralizáció, hiszen ahány település, annyi fejlesztési elképzelés, területi-gazdasági adottság létezik. Az állam szerepe a településfejlesztés témakörébe tartozó jogszabályok megalkotása során arra koncentrálódik, hogy egzakt kereteket adjon a településfejlesztésnek – például meghatározza az egyes lakóterületek beépítési jellemzőit – ugyanakkor rugalmasságra is törekszik, hiszen a részletes szabályozást a helyi önkormányzatokra bízta. Másrészt ne felejtjük, hogy a központilag meghatározott szabályoknak, kereteknek van egy másik értelmezése is, az esélyegyenlőség biztosítása. Nem minden települési önkormányzat rendelkezik olyan képességekkel, adottságokkal, hogy megfelelő életteret legyen képes biztosítani polgárai számára, vagy képes legyen hatékony településtervezési struktúrát kiépíteni. Egy periferikus fekvésű kistelepülés önkormányzata képtelen olyan településtervezési szakembereket alkalmazni, mint egy nagyváros – az állam feladata tehát az esélyegyenlőség megteremtése, hogy a részletekbe menő jogszabályok megalkotásával egyértelmű legyen a településfejlesztéshez kapcsolódó önkormányzati feladat tartalma minden hazai településen. Így például képes lehet egy néhány száz fős település önkormányzata is egy színvonalas településfejlesztési koncepció elkészítésére.

Az állami szerep másfelől *forrássoldalról* is képes beavatkozni a településfejlesztés rendszerébe; meghatározza a pénzügyi források körét és mértékét, normatív támogatások rendszerét, adó- és egyéb pénzügyi kedvezményeket, s ezt megteheti közvetlen módon, de akár közvetetten is, például az egyes települések, térségek támogatási besorolása révén. A területfejlesztéssel foglalkozó szakemberek körében élő „urbán legenda”, hogy volt olyan települési

önkormányzat, amely évekkkel ezelőtt az udvarán étellel, itallal kísért kisebb ünnepséget tartott azért, mert a kistérséget, amelyhez a település tartozott, hátrányos helyzetűvé minősítették. A laikus számára szégyenletesnek, sajnálatosnak gondolt besorolás és a rendezvény közti döbbenetes kontrasztot könnyű megmagyarázni: ezáltal az adott település is több állami támogatáshoz, kedvezőbb pályázati lehetőségekhez juthatott.

Az állami szerepvállalásnak van egy harmadik, egészen direkt befolyása is a településfejlesztésre vonatkozóan, mégpedig a konkrét – jó esetben országos vagy legalább regionális hatással bíró –, *egyedi fejlesztési döntések meghozatala*. Például Kolontár önkormányzata önerőből képtelen lett volna a katasztrófát követően a helyreállítást és az újjáépítést finanszírozni, ezért az államnak kellett beavatkoznia. De Ópusztaszer község településfejlesztését (és fejlődését) is meghatározza az állam által fenntartott emlékpark. Az egyedi, eseti fejlesztési döntések komoly hátránya ugyanakkor, hogy az állami döntések mögött kevés esetben húzódik egy közösségi tervezésen alapuló, tervezett beruházási szándék, ezeket a beruházásokat sokkal inkább politikai tényezők határozzák meg.

Az állam településfejlesztő szerepe mellett közvetetten, de az Európai Unió is komoly tényezőként jelent meg az elmúlt években. Közvetett szerepe annyiban értelmezhető, hogy a nemzeti fejlesztési terveket (Új Széchenyi Terv, Új Magyarország Fejlesztési Terv), és azok operatív programjait az EU bizottsági jóváhagyása előzi meg. A települési fejlesztéseket ezen a csatornán keresztül lehetővé tevő pályázati kiírások tartalmának meghatározása ugyanakkor állami feladat, amelyeknek persze összhangban kell lenniük az operatív programokkal. Mit is jelent ez a valóságban? Hogyan értelmezhető az EU szerepe a településfejlesztésben?

Ugyanúgy, mint az államé: a szabályozókon és a hozzájuk kapcsolt forrásokon keresztül, de nagyfokú rugalmassággal. Például, ha egy olyan pályázati kiírással találkozunk, amely a kistépülések településközpontjainak fejlesztését irányozza elő, akkor ezt a pályázati kiírást természetesen nem Brüsszelben fogalmazzák meg. A pályázati kiírást viszont az állam a kapcsolódó intézményrendszerén keresztül (2013-ig ez az NFÜ) úgy készíti el, hogy megfeleljen azoknak az operatív programoknak, amelyeket az unió előzetesen jóváhagyott. Furcsa helyzet, de ebbe időnként egy uniós pénzből kiépített szánkózó domb vagy kutyakozmetika támogatása is belefér – a pályázó kreativitásán múlik a konkrét tartalom –, de ha mindez megfeleltethető a pályázati kiírásnak, akkor értelemszerűen a kapcsolódó operatív programnak is. Külön kategóriát képeznek azok a speciális városfejlesztési programok, amelyek tartalmának meghatározását részletesebben szabályozta az EU. Ezek az ún. városrehabilitációs programok a 15 000 főnél nagyobb lélekszámú hazai települések számára voltak elérhetőek a 2007 és 2013 közötti költségvetési ciklusban.

A településfejlesztés kulcsszereplője természetesen maga a *települési önkormányzat*. Ehelyütt ezúttal csak felsorolásszerűen említjük a kapcsolódó tevékenységeit, úgymint a település hosszú távú fejlesztési koncepciójának meghatározása, a helyi szereplők tevékenységének összehangolása és a fejlesztési célú beavatkozások koordinációja. A *Mötv.*, de főleg a *Járási tv.* igazgatásszervezési változásai révén a jövőben az államigazgatási feladatok ellátása helyett jóval nagyobb szerep hárul az önkormányzatok gazdaságfejlesztési, településfejlesztési feladatainak ellátására. Fontos, hogy ezt a feladatot minden önkormányzat a lehetőségei szerint mérje fel, és ennek megfelelően lássa el. Vagyis addig nyújtózkodjunk, amíg a takarónk ér. A „takaró” ebben az esetben azonban – egy tudatos helyi fejlesztéspolitika révén – meghosszabbítható, a rendelkezésre álló (sokszor valóban szűkös) források mellett ugyanis a koordináció, a partnerség vagy a facilitálás révén több eredmény is elérhető. Az az

önkormányzat lesz eredményes, amely tétlenkedés helyett előmozdítója és főszereplője lesz a településfejlesztés megvalósításának.

Ahhoz, hogy ezt a szerepét betöltse egy önkormányzat, elkerülhetetlen, hogy két további résztvevő hangsúlyos szerepéről beszéljünk a településfejlesztés kapcsán. Az egyiket a *helyi gazdálkodó szervezetek, cégek, vállalatok, bankok* jelentik. Hogyan néz ki ez a kapcsolat a mindennapokban? Sajnos ezen a téren gyengén teljesítenek mind az önkormányzatok, mind a helyi vállalkozók. Általános gyakorlat egy egyszerű fórum szervezése, azonban ez többnyire nem vezet eredményre. fórumra, ahol a vállalkozások és az önkormányzat összehangolhatják elképzeléseiket. Egészen egyszerűen azért, mert a körte találkozik az almával, és el kellene döntenie, hogy melyik a nemesebb, finomabb gyümölcs. Egy esetlenül szervezett vállalkozói fórum többet árt, mint használ.

Egy előkészített helyi gazdaságfejlesztési stratégia, és az annak megvalósítását szolgáló kerekasztal-megbeszélések és a helyi vállalkozói kör céljainak, szándékainak megismerése viszont eredményt szülhet. Hiszen a vállalkozók érdeke részben egybeesik a település lakossági érdekeivel, és ezt a potenciált mind a két félnek ki kell használnia. Ha önkormányzatunk képes volt arra, hogy elkészítsen egy pályázatot a község háza hőszigetelésének megvalósítására, akkor miért nem tesszük meg ezt egy helyi vállalkozásnak is? Valóban csak az a feladatunk – mint helyi önkormányzat –, amit a törvény előír? A nyugat-európai önkormányzati partnerség azért sokkal sikeresebb, mert kilépnek a hagyományos közigazgatási keretek közül. Ott egy önkormányzati hivatalnok feladatköre nem áll meg az iktatásnál, háttározathozatalnál, hanem településmenedzseri feladatokat ellátva hozzátartozik az is, hogy az önkormányzati kapacitásokat összehangolja a helyi társadalom érdekeivel. A gazdasági szereplő partner lesz a helyi önkormányzat fejlesztési politikájában, ha érdekeltté tesszük. Érdeke megjelenhet közvetve (pl. az épülő út a szállítási lehetőségeit javítani fogja, vagy a kiváló, új számítástechnika-tanár felvétele a helyi iskolába majd néhány év múlva jól képzett, és főleg helyi munkavállalót jelenthet a vállalkozásának), de közvetlenül is (valamilyen feladat, munka elvégzéséért járó díjazásért cserébe).

A másik további, nem közigazgatási résztvevő pedig maga a *helyi társadalom*, amely a közigazgatás számára „kezelhető” *helyi civilszervezetekben* manifesztálódik. A társadalmi szervezetek szerepe felbecsülhetetlen fontosságú – sajnos ezért sokszor nem is veszik elég komolyan. A helyi klubok, öntevékeny körök, alapítványok mind-mind azon fáradoznak, hogy saját szórakoztatásuk mellett – vegyük végre észre – végső soron a település fejlődéséhez is hozzájáruljanak. Egy civilszervezet ellentmondó véleménye ne legyen aggasztó probléma! Ha szervezett keretek között, partnerségi alapon állunk hozzájuk, akkor véleményük építő jellegű, előremutató szándékú lesz, még akkor is, ha ez kritikai jellegű.

Az önkormányzatok és civilszervezetek kapcsolatáról számos kiváló tanulmány született az elmúlt években, s szinte mindegyik azzal a kritikus megjegyzéssel zárja gondolatmenetét, hogy valódi partneri viszony nem alakult ki, és a szűkülő helyi források, illetve a civil szféra pénzügyi lehetőségei miatt nem is alakulhat ki – néhány ígéretes település kivételével. Annak érdekében, hogy reálisan fel lehessen tárnai a község és a civil szféra pályázati lehetőségeit, szükséges a helyi önkormányzatok és a civilszervezetek viszonyának bemutatása. Az elmélet szép – mint azt a téma kiváló kutatója, Böhm Antal megfogalmazta: „*Szó sincs tehát arról, hogy minden település közösségként tételeződik, és jelenik meg a társadalomszerkezetben, ellenkezőleg, az egyes települések a helyi szerveződés különböző lehetőségéig jutnak el. A szerveződés legmagasabb szintje kétségtelenül az, amikor a helyi társadalom az adott település közösségként jelenik meg, megfelelően artikulált érdekekkel és érdekképviselettel, kialakult*

identitástudattal. Mai viszonyaink között ez a helyi társadalom sokkal inkább ideáltípus, mint létező valóság; Magyarország háromezer-kétszáz településére inkább a közösségképződés természet adta formái, esetenként a véd- és dacsövetség jellegű társulások a jellemzőek, s nem a tudatosan kiépített, belülről vezérelt települési közösségek.”¹⁵

Talán ez utóbbi még a jobbik eset. Az a helyi civil társadalom ugyanis, amelyik képes magát megszervezni valamely negatív külső hatás ellenében, és az idézett „véd- és dacsövetség” feltételeinek megfelelni, kifejezetten erős civil jellemzőket képes felmutatni. Napjainkban sokkal inkább az apátia, a lemondás, az egyéni boldogulás, az individuum felé fordulás jelenti a legfőbb problémát a helyi civil társadalom megerősödésére nézve. Éppen ezért célszerű megvizsgálni azt, hogy a civilszervezetek milyen típusú együttműködésekkel képesek kialakítani az önkormányzatokkal, hogyan működik a partnerség elve helyi szinten, és miként szólhat bele egy civilszervezet a településfejlesztés folyamatába.

A civil szféra minden társadalmi kérdésben egyre inkább része az érdekeltek, érdekegyeztetési és döntési rendszereknek. A településfejlesztés – éppen alapvetően koordinatív jellege folytán – érdekelt a civil szféra intenzív részvételében. Ezt a kapcsolatot „teszi kötelezővé” az uniós partnerség elve. A partnerség elve az unióban a különböző döntéshozatali szintek – helyi, regionális, nemzeti és közösségi – együttműködését jelenti vertikálisan. Horizontálisan pedig az egymással egyenrangú települések, régiók közös összefogását feltételezi. A településfejlesztésben különböző tartalmú, illetve mélységű partnerségi viszonyok jelennek meg. Civil oldalról nézve az a kérdés a legfontosabb, hogy egy civilszervezet elfogadnak-e partnernek a településfejlesztés más szereplői, gondolva itt elsősorban helyi szinten az önkormányzatokra, valamint a helyi vállalkozói rétegre. A partnerségben időnként gondot okozhat a „civil-civil viszony” zavara is. Ez akkor igazán jellemző, amikor a civilek között kooperáció helyett a verseny válik jellemzővé, ez egyre gyakoribb például a különböző pályázati pénzek megszerzése miatt is. A civil-civil viszony egyik sajátossága, hogy esetenként a tevékenységi és a civilszervezeti formák elkülönülése ellenére is tapasztalhatók vagy vélelmezhetők a helyi politikai kapcsolatok, s ebből általában érzékelhető a hatalomhoz való közelség, vagy éppen a távolság. Ez legtöbbször megjelenik a tényleges támogatottság, vagy éppen a támogatottság hiánya terén is, s ez az ésszerű versenyfeltételeket teljesen felboríthatja.

A települési tervezés folyamatában az állampolgárok aktív részvételére van szükség, így szükségessé vált a társadalomnak a nem kormányzati szervezeteken keresztül történő bevonása. A folyamat korai szakaszában való részvétellel így az NGO-k jelentősen hozzájárulhatnak a tervezési folyamat nagyobb sikeréhez, és az eredménytelen beruházások elkerüléséhez. A társadalmi közmegegyezés nem csupán a helyi és regionális kezdeményezések sikere szempontjából fontos, hanem azért is, mert élénk gazdasági környezetet teremt a külső gazdasági befektetők és szereplők számára. Magyarországon a nonprofit szervezetek jelentős része települési szinten szerveződik.

Sajnos működésük is jórészt a települési önkormányzatoktól függ, a települési szinten szerveződött nonprofit szervezetek közel egyharmada bevételeinek több mint kétharmadát a települési önkormányzattól kapja. Ez egy rendkívül fontos szempont ahhoz, hogy megértsük a civil szféra és az önkormányzatok közötti kapcsolat hierarchiáját. Miként várható el egy civilszervezettől, hogy érdemben beleszóljon például egy olyan kérdés eldöntésébe, hogy szükséges-e az iskola bezárása vagy sem, ha a 80 000 Ft-os éves költségvetésének kétharmadát önkormányzati támogatásból kapja, s csak a fennmaradó részt fedezi a tagdíj-

15 Bóhm Antal: Helyi társadalom, önkormányzatok, településfejlesztés, Agroinform Kiadóház, Budapest, 2002.

befizetés? Miként képes egy ilyen szervezet ellensúlyt képezni, vagy akár csak a kontroll lehetőségét biztosítani? Nyilvánvalóan sehogy.

A helyi közösség alapvető érdeke, hogy a település társadalmi élete tovább erősödjön, és a civilszervezetek energiáit az önkormányzatok a település érdekében hasznosíthassák. Visszatérő probléma – a tyúk és a tojás esete – hogy az önkormányzatok is sűrűn panaszkodnak a lakosság passzivitására, mozdíthatatlanságára, míg a civilszervezetek az autonómiákba szerveződés elősegítését várják el a települések vezetőitől. Lássuk be: ilyen függelmi viszonyok között – azaz az anyagi dotáció iránya miatt – nehezen is várhatják el az önkormányzatok az aktív civil életet.

A civilszervezetek tevékenységének erősödése az utóbbi évtizedre datálható. Az önkormányzatok egyre inkább felismerik – sokszor egy környékbeli „sikeres” település vagy innovatív polgármester példáján keresztül –, hogy igenis van létjogosultsága a civilek településfejlesztésbe történő bevonásának. A kifejezetten településfejlesztési célú szervezetek legjellemzőbb tevékenységeit a 3. táblázat foglalja össze.

Településszépítés, környezetvédelem	Ismeretterjesztés, népszerűsítés	A helyi társadalmi élet szervezése
Településfenntartás	Építés, fenntartás	Lobbizás
Kommunális szolgáltatás	Térségfejlesztés	Helyi fejlesztések

3. táblázat: A településfejlesztési célú szervezetek tevékenységei

Nézzük meg, milyen megoldásokat kínált eddig és jelenleg a hazai jogi szabályozás az önkormányzatok számára a civilszervezetek, és általában a civil szféra bevonására a helyi döntéshozatalba! A civilszervezetek korábban az azóta hatályon kívül helyezett **Ötv.** alapján az alábbiak szerint érvényesíthették érdekeiket az önkormányzatoknál (14. §): „*a képviselő-testület évente legalább egyszer, előre meghirdetett közmeghallgatást tart, amelyen a választópolgárok és a helyben érdekelt szervezetek képviselői közérdekű kérdést és javaslatot tehetnek*”. Sajnos a közmeghallgatás intézménye nehezen „találja meg” a helyét a magyar önkormányzati rendszerben. Az évente egyszer kötelezően megtartandó közmeghallgatás tulajdonképpen olyan nyílt képviselőtestületi ülés, ahol azonnali döntést is hozhat a képviselőtestület, ha úgy ítéli meg. A közmeghallgatásokat igyekszik úgy megszervezni az önkormányzat, hogy valamilyen központi téma köré szerveződjenek. Hibásan azt várják a lakosságtól, hogy tájékozottan, szakmai érveket is felsorakoztatva érveljenek, vitatkozzanak, de a szükséges információk jelentős része általában nem áll a lakosság rendelkezésére. A lakosságot sem feltétlenül érdeklik a több évre tervezett koncepciók, fejlesztési programok, így legtöbbször ezek a fórumok ároktisztítási, járdajavítási stb. kérdésekbe fulladnak. A **Mötv.** 2011-ben pontosította a közmeghallgatásra vonatkozó megfogalmazásokat (54. §): „*A képviselő-testület évente legalább egyszer előre meghirdetett közmeghallgatást tart, amelyen a helyi lakosság és a helyben érdekelt szervezetek képviselői a helyi ügyeket érintő kérdéseket és javaslatot tehetnek. Az elhangzott javaslatra, kérdésre a közmeghallgatáson vagy legkésőbb tizenöt napon belül választ kell adni*”.

A polgármesteri hivatal szervezetének kialakításában szerepet játszik az is, hogy a képviselő-testületnek a polgármesteri hivatal felépítése során figyelembe kell venni a civil szervezetek aktivitását és az önkormányzati közéleti fórumok iránti igényeket, segítve az érdekmechanizmusok működtetését. Véleményünk szerint kijelenthető, hogy ez csupán a nagyobb, 25 000 főnél népesebb települések esetében történik meg, ezek ugyanis azok a települések, ahol általában működik „civil referens”, azaz van olyan önkormányzati dolgozó, akinek a feladatköre a civilszervezetekkel történő kapcsolattartás.

A képviselő-testület határozza meg ezen túl azon fórumoknak a rendjét, amelyek a lakosság társadalmi előkészítésbe való bevonását szolgálják. Ezek állásfoglalásáról tájékoztatni kell a képviselő-testületet. [Mötv. 53. § (3) bek.] A várospolitikai fórumok jellemző témakörei:

- fontosabb rendeletek elkészítése,
- településrendezési terv,
- településfejlesztési koncepció elkészítése,
- jelentősebb infrastrukturális beruházások,
- intézményátszervezések, -megszüntetések.

Célszerű lenne az is, ha a civilszervezetek delegálnának tagokat az önkormányzat bizottságaiba, miként a civilszervezetek szakértőit esetileg is meg lehetne bízni különböző önkormányzati döntések előterjesztésében való közreműködésre vagy az önkormányzat egyes akcióinak közös szervezésére. Talán ezen a területen van még a legtöbb változásra szükség.

Mindezek alapján a lakosság közvetlen bevonásának, a települési döntésekben való részvételének elősegítése céljából új típusú módszerek bevezetésére van szükség. De melyek ezek? Napjainkban erőteljes mértékben tapasztalható, hogy az emberek figyelme a nemzetközi és országos témáktól a helyi viszonyok felé tolódik el, arra, amelyre befolyást kívánnak gyakorolni. A helyi demokrácia, közéleti aktivitás kibontakoztatásának igénye és folyamata elemi erővel fogja megkövetelni a közsféra átláthatóságát, a részvétel helyi eszközeit és szolgáltatásait. A közéleti aktivitás hiánya a fentebb felsorolt problémákon túl jellemzően a tájékoztatás hiánya miatt is jelentős. A lakosság, főleg a fiatalok bevonása innovatív, kreatív, webes és mobiltechnológiai alkalmazások igénybevételel történhet meg. Ezekre már szinte a legkisebb faluban is adottak a lehetőségek. Ezen felületek nélkül a helyi lakosság képtelen lesz önerőből megszervezni a saját igényeinek artikulálására hivatott kommunikációs csatornákat, valamint tájékoztatói felületeket.

Más a helyzet azokkal, akik nem tagjai semmilyen civilszervezetnek. A „lokális identitású helyi lakosság” alatt a lakosság azon rétegeit értjük, akiket a civilszervezeti kötődés nem mozgat meg, azokkal kapcsolatban averzióik, fenntartásaik vannak, esetleg érdektelenség mutatkozik részükről irányukban. Ugyanakkor saját ingatlanjuk közvetlen, „lokális” térségének helyzete aktivizálhatja őket, legyen szó egy-egy járdafelújításról, faültetésről vagy hasonló településfejlesztési akcióról.

Földrajzilag - egzakt módon - nem körülhatárolható az a lakókörzeti terület, térség, amelyet az ott élők jól ismernek, amelyet nap mint nap bejárnak, például iskolába menet, valamint vásárlás, séták, „szomszédolás”, napi gyakoriságú szolgáltatások igénybevétele alkalmával. Megfoghatóbb a szomszédság fogalma mint funkcionális közösség, amelyben jellemző az egymásrataltság, a kölcsönös - közvetlen vagy civilszervezeteken keresztül magvalósuló - segítségnyújtás, a szolidaritás, az együttműködés, a gyakoribb személyes kapcsolatok és a közösséggel, a területtel való azonosulás, amely egyfajta személyes identitás forrásául szolgál. Kialakul a helyhez való tartozás, kötődés érzése, a helyi identitás, amelyből az adott környezet és közösség értékeinek, hagyományainak ápolása, védelme, megbecsülé-

se fakad. A közigazgatás szervezeti rendszerében így megjelenik a szomszédsági szint, ahol a lakókörzeti civilszervezetek, társadalmi csoportok az önkormányzatokkal együttműködve közszolgáltatási feladatokat vállalnak át, az embereket közvetlenül érintő döntésekben aktív és intézményesített módon részt vesznek. Rendelkeznek megfelelő, konszenzusos tervekkel, stratégiával a szomszédság fejlesztésével, problémáinak kezelésével kapcsolatban, amelyek megoldásában, illetve megvalósításában részt is vesznek. A szomszédsági stratégiák és tervek beépülnek az önkormányzati stratégiák és tervek átfogóbb rendszerébe.

A civilszervezeteknek jellemzően jóval nagyobb a rálátása a képviselőtestület munkájára, így esetükben a befogadókészség növelése mellett elsősorban a döntéshozatal folyamatában való részétel lehetőségének megteremtése indokolt, míg a civilszervezethez nem tartozók, a „lakosság” esetében a befogadókészség növelése mellett a közéleti aktivitás fokozása elsődleges. Utóbbiak aktivitása jellemzően lokális szintereken belül marad, saját, közvetlen lakókörnyezetükön (utcafront, közeli játszótér, parkok stb.) túlmenően nagyobb érdeklődést nem mutatnak a város ügyei iránt. Így viszont közéleti aktivitásuk gyenge marad, éppen ezért olyan megoldást kell alkalmazni irányukba, amely során az önkormányzat „házhoz megy”, ezeken a lokális szintereken tartja fórumait, közvetlenül az érintett lakosság életterében. A fenntartható településfejlesztés szerves része a civil szférával történő innovatív együttműködés. Éppen ezért szükséges áttekinteni, hogy a civil szféra bevonására milyen lehetőségei vannak az önkormányzatoknak.

A TÁRSADALMI RÉSZVÉTEL MÓDJAI			
		CÉL	ÍGÉRET
1.	INFORMÁLÁS	Állampolgárok, szereplők információval való ellátása.	Információk biztosítása.
2.	KONZULTÁCIÓ	Eléri, hogy a kiadott információkkal kapcsolatosan visszajelzések is történjenek.	A visszajelzések döntésre gyakorolt hatásáról informálják a szereplőket.
3.	BEVONÁS	A fejlesztések során közvetlenül az érintett szereplőkkel dolgoznak.	A vélemények megjelennek az alternatívában, és érkezik visszajelzés róluk.
4.	EGYÜTTMŰKÖDÉS	Partneri együttműködés biztosítása a teljes fejlesztési folyamatban.	A vélemények lehető legmagasabb szintű figyelembevétele.
5.	FELHATALMAZÁS	A végső döntés is az érintett szereplők kezében van.	Teljes mértékben a szereplők véleménye, döntése a mérvadó.

4. táblázat: A társadalmi részvétel módjai

Az ötszintű együttműködés különböző fázisai aszerint figyelhetők meg a hazai gyakorlatban, hogy mennyire nyitott egy önkormányzat a decentralizált döntéshozatalra. Ha korábban a „Döbrögi-szerű” polgármestert állítottuk pellengérré, meg kell jegyeznünk, hogy az öt szintben felfelé lépegetéshez mindkét fél (önkormányzat és civilszervezet) együttes akarata szükséges. A településvezetők számára ismerős, hogy a civilek között is vannak, lehetnek öntörvényű, szerepüket tévesen értelmező, kompromisszumképtelen, netán önérdék-érvényesítő típusú emberek, akikkel már az első fázis elérése is nehéz. Az első két szint ugyanakkor a tapasztalatok szerint szinte mindenhol megvalósul. A harmadik szint eléréséhez már szervezett kapcsolattartásra van szükség, amely esetenként meghaladja az önkormányzatok kapacitását. Az utolsó két szint elérése viszont kívánatos, de – mint láttuk – helyi „hatalomtechnikai” szempontból ezt több településvezető problémásnak ítéli/ítélheti meg, másrészt ezek is jelentős kapacitásokat, és még inkább kreatív hozzáállást igényelnek az apparátus részéről is, hogy megvalósítása komoly nehézségekbe ütközik.

A fenntartható településfejlesztés hátterét tehát nagymértékben befolyásolja a civil szféra bevonása, a fejlesztés akkor hatékony, ha a helyi szereplők is teret kapnak, ők maguk is motiváltak abban, hogy beleszólhassanak a településükön zajló folyamatokba, a fejlesztési célok kialakításába. A helyi, települési siker így azon (is) múlik, hogy milyen mértékben képesek a helyi szereplők az összefogásra. Különösen fontos mindez a vidéki településeken, ahol a helyiek aktivizálásában a civilszervezeteknek meghatározó szerepe van, a kis közösségekben az emberek jobban ismerik egymást, szorosabb kapcsolatban vannak egymással, így a fejlesztési folyamatban való részvétel is erősebben motivált lehet.

1.5.2 A településfejlesztés eszközrendszere

A településfejlesztés helyi önkormányzatok által alkalmazott eszközrendszere három fő tényezőtől tevődik össze:

- különböző tervek, stratégiák,
- pénzügyi eszközök,
- egyéb, kapcsolódó szabályozások.

A különböző tervek, stratégiák kapcsán már említettük a településfejlesztés legfontosabb dokumentumait. Ezek elkészítésével településünk nagy valószínűséggel jó irányba fejleszthető. Ehhez sorvezetőként jól használható a **2012-es kormányrendelet** akár a tartalmi elemek meghatározásakor, akár a partneri egyeztetés vagy az elfogadás eljárásrendje kapcsán. A településfejlesztési elképzelések meghatározása során a területfejlesztés terveit, stratégiáit sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Az egyes helyi ágazati politikákhoz (gazdaságfejlesztés, oktatás, ifjúságpolitika stb.) is készíthetünk ágazati koncepciókat, melyeknek igazodniuk kell a településfejlesztési koncepcióhoz. Az 5. táblázat tartalmazza, hogy jellemzően – az ajánlás szintjén – milyen ágazati koncepciók elkészítését célszerű vagy (jogszabályi felhatalmazás alapján) kötelező elkészíteni.

Helyi ágazati koncepció megnevezése	Tartalma	Kötelező/ajánlott	Lélekszám*
Gazdaságfejlesztési koncepció	A település gazdasági fejlődéséhez szükséges célok, intézkedések.	ajánlott	2000 fő
Gazdálkodási koncepció	Az önkormányzat gazdálkodását foglalja magában.	kötelező	
Ingatlan- és lakáspolitikai és/vagy gazdálkodási koncepció	Kiemelten az önkormányzati tulajdonú ingatlanok, szociális bérlakások, településrendezés, helyi építési szabályzat, településkép.	ajánlott	30–50 000 fő
Zöldterületi fejlesztési koncepció	Közterületi parkok, allék, közösségi terek stb.	ajánlott	50 000 fő
Művészeti és kulturális koncepció	Helyi kultúra, hagyományok, művészeti lehetőségek.	ajánlott	5 000 fő
Oktatási koncepció	Helyi oktatáspolitikai, tantervek, intézményfenntartás stb.	ajánlott	1000 fő
Egészségügyi koncepció	Az alapellátás és a szakosított ellátás helyzetének vizsgálata, megelőzés.	kötelező/ajánlott	
Ifjúsáspolitikai koncepció	Célok, lehetséges tevékenységek összefoglalása, megelőzés.	ajánlott	5000 fő
Hulladékgazdálkodási terv	Hulladékmentesítés, begyűjtés rendszere, szemléletformálás stb.	kötelező	
Közbiztonsági/bűnmegelőzési koncepció	Kiemelten a bűnmegelőzés struktúrájának kiépítése, önkormányzati feladatok megszervezése.	ajánlott	2000 fő
Környezetvédelmi koncepció	Természetvédelem, környezetvédelem, környezeti elemek állapota, veszélyeztetett területek.	kötelező	
Marketingkoncepció	Komplex szemléletű, külső-belső CI-re egyaránt fókuszáló.	ajánlott	nem releváns
Szociálpolitikai koncepció	Helyi szociális ellátórendszer áttekintése és a célok megfogalmazása.	kötelező/ajánlott	2000 fő
Esélyegyenlőségi terv	Az esélyegyenlőség megteremtésének feltételei, lépései.	kötelező	
Időspolitikai koncepció	Idősellátás és kapcsolódó szegmensek.	ajánlott	30 000 fő

*Amennyiben ajánlott és indokolt, ilyen településméret esetében célszerű önállóan készíteni.

5. táblázat: Ágazati koncepciók

A településfejlesztés *pénzügyi eszközeit* nem csak az önkormányzatoknál kell keresnünk. Egyrészt idetartoznak az állami forrástámogatások, térségi pénzügyi ösztönzők. Ebbe beletartoznak az állam által átengedett pénzügyi források is. Másrészt az önkormányzati költségvetés tartalmaz helyi bevételeket is, melyek szintén fordíthatók a településfejlesztés finanszírozására. Komoly eszköz a helyi önkormányzat vagyona, amely közvetlen tulajdonból és vagyoni értékű jogokból is állhat. És nem szabad elfeledkezni a potenciális pályázati forrásokról sem, amelyek szintén rendelkezésünkre állhatnak. És végül beszélhetünk fejlesztési célú hitelekéről is, amelyek – ha kellőképp megalapozottak – kormányzati jóváhagyást követően szintén hozzájárulhatnak településfejlesztési céljaink megvalósításához.

A településfejlesztést meghatározó, egyéb helyi kapcsolódó szabályok igen sokrétűek és szerteágazóak lehetnek. Éppen ezért a helyi szabályok, gyakorlatok felülvizsgálatára lenne szükség minden önkormányzatnál azt követően, hogy egy jól kialakult modell szerint kezdik működtetni a településtervezés rendszerét a rendelkezésre álló koncepciók alapján. Miután kialakítottuk a településfejlesztés helyi rendszerét, a kapcsolódó jogszabályok koherenciavizsgálata nélkülözhetetlen lépés a sikeres fejlesztéspolitikához.

1.5.3 A településfejlesztési tervezés elmélete

A településfejlesztési tervezés olyan tervezési folyamat, amely a település helyzetének elemzésére alapozott, a település hosszú, közép- és rövid távú fejlődési irányainak meghatározását szolgálja. Ennek során a település meghatározza saját jövőjét, a hozzá vezető utat, kijelöli a feladatokat és a megvalósítást biztosító eszközöket.

Fontos, hogy a településfejlesztési tervezés során tudományos módszertan alapján a település szereplőinek minél nagyobb köre legyen bevonva a folyamatba, amelynek eredményeképpen megalapozott döntések és akciók születnek. Ez lehetőséget ad arra, hogy sikerüljön meghatározni a legfontosabb megoldásra váró kérdéseket, megtalálni a település erősségeit, a legfontosabb lehetőségeit, amelyek kiegyenlíthetik a hátrányokat, és minimumra csökkenthetik a kockázatokat és veszélyeket. A településfejlesztési tervezés magában foglalja tehát az információk összegyűjtését, a fejlesztés lehetséges változatainak feltárását, különös figyelemmel azokra a következményekre, amelyekre a ma hozott döntések jelentős hatással lehetnek. Ha ez eredményesen, aprólékos háttérmunkával készül, akkor várhatóan nem építünk olyan uszodát a városnak, melynek medencéjében nem lesz víz, mert azt már nem bírja a költségvetésünk finanszírozni.

1.5.4 A településfejlesztési koncepció elkészítése

A településfejlesztési koncepció tulajdonképpen olyan vezetési eszköz, amellyel a települési önkormányzat irányítani tudja, hogy a fejlesztés során honnan hová akar eljutni. Ilyen szempontból egy elkészült településfejlesztési koncepció felveti azt a kérdést, hogy milyen típusú a település irányítása. A településfejlesztési koncepciót jellemzően külső szakértők készítik az önkormányzatok számára, így amennyiben nem megfelelő a település vezetésének színvonala, gyakran előfordul, hogy a koncepciót annak elkészülte után elfelejtik. Mivel nincs meg a megfelelő háttértámogatás, a hivatal struktúrája sok esetben alkalmatlan arra, hogy aprólékosan megvalósítsa a koncepcióban megfogalmazottakat. Ez az „írászatalfiók-menedzsment” álta-

lában a településirányítási tipológiák közül a „befelé forduló elit/bezárkózó önkormányzat” és az „adminisztratív/ügyintéző” kategóriákra jellemző. A településfejlesztési koncepció feladata meghatározni a település jövőképét, a közösség érdekeinek legjobban megfelelő megoldást adni a legfontosabb társadalmi, gazdasági, műszaki, intézményi és környezeti problémák megoldására. A településfejlesztési koncepció a helyi döntéshozatalhoz ad útmutatást:

- a legcélszerűbb megoldások megtalálásához,
- az erőforrások legjobb felhasználásához,
- a döntési mechanizmus működtetéséhez,
- a tervezéshez és végrehajtáshoz,
- az ellenőrzéshez szükséges szervezetek létrehozásához,
- a lakossági, a civil szféra, valamint a helyi politikai döntéshozók érdekeinek harmonizálásához.

Mindezek után nézzük meg, hogyan kell elkészíteni egy településfejlesztési koncepciót. A [2012-es kormányrendelet](#) elfogadása előtt módszertani ajánlásokon és a koncepciót készítő szakembereken, valamint a helyi vezetés hozzáállásán múlt, hogy milyen színvonalú anyag készült el.¹⁶

A [2012-es kormányrendelet](#) némiképp változtatott ezen, javarészt követve a korábbi módszertani útmutatások főbb vonalait. Ez alapján egy településfejlesztési koncepció szerkezete a következőképpen néz ki.

– *Megalapozó vizsgálat*

- Helyzetfeltáró munkarész

Ebben a település külső környezetét kell vizsgálni, a településhálózatban betöltött szerepét, valamint a korábbi fejlesztési dokumentumok anyagait. Ez jellemzően dokumentumelemzést takar. Célszerű tehát a helyi fejlesztési dokumentumok áttekintése mellett a szomszédos településekről is bekérni a vonatkozó fejlesztési stratégiákat, valamint a térségi fejlesztési koncepciók, stratégiák, regionális operatív programok anyagait is elemezni (lásd 3. fejezet). A helyzetfeltáró munkarész ezenkívül egzakt statisztikai vizsgálatot ír elő, mely a település társadalmi, gazdasági, infrastrukturális adatainak elemzését takarja.

- Helyzetelemző munkarész

A vizsgált tényezők elemzése, egymásra hatásuk összevetése.

- Helyzetértékelő munkarész

A helyzetelemzés eredményeinek, a településen zajló folyamatoknak az értékelése, problématerkép készítésével és - amennyiben szükséges - a község/város markáns településrészeinek bemutatásával.

– *Tartalmi követelmények*

- Jövőkép

A településfejlesztési elvek rögzítése, a település külső és belső jövőképe.

- Célok

Az átfogó és részcélok bemutatása, ezek kapcsolatának feltárása.

- Kiinduló adatok a további tervezéshez

A további fejlesztéspolitikai dokumentumok körének, és azok tartalmának, adatainak meghatározása.

16 E sorok írójának „volt szerencséje” hatoldalas településfejlesztési koncepciót is megtekinteni, amelyben öt oldal a település történetéről szólt, egy oldalon pedig különböző ötletek voltak felsorolva mindennemű összefüggés nélkül.

- A megvalósítás eszközei és nyomon követés (ha nem készült ITS)
- A koncepció megvalósítását szolgáló eszköz- és intézményrendszer. Gyakorlatilag tehát a menedzsment, a megvalósítás módszertana kerül itt rögzítésre. Ez a legfontosabb feladat, hiszen e nélkül „íróasztalfiók-menedzsmentről” beszélünk, mivel nem fogjuk tudni végrehajtani a koncepcióban megfogalmazott célokat.

A koncepció elfogadásának szabályozott eljárásrendje van, melynek során a partnerségi egyeztetés követelményét, illetve az államigazgatási szervek, területi és települési önkormányzatok tájékoztatását egyaránt teljesíteni kell, mint ahogy ezt már a jogi szabályozás bemutatásánál érintettük. De tartalmilag is egzakt keretek közé helyeződött a településfejlesztési koncepció szerkezete. Szerkezetileg jobban hasonlít a műszaki-építészeti alapokon nyugvó településszerkezeti tervre, kevésbé koncentrálna a társadalmi folyamatok megismerésére.

Az örök kérdés adott: miként hajtjuk végre a településfejlesztési koncepcióban megfogalmazottakat? Hogyan lesznek operatív intézkedések a koncepcionálós, célmeghatározó fejlesztési dokumentumból? Erre egyrészt az ITS ad választ, azonban ha úgy döntünk, hogy nem készítünk ITS-t, akkor magát a koncepciót kell úgy alakítanunk, hogy a meghatározott célok végrehajthatók legyenek.

Nehéz kérdés általános érvényű javaslatot tenni arra vonatkozóan, hogy milyen struktúra a legalkalmasabb a településfejlesztés menedzsmentjének biztosítására. Ezért a legtöbb kapaszkodót az biztosít számunkra, ha a saját településfejlesztési koncepciónk utolsó, legfontosabb munkafázisának tartalmához igazítjuk azt. Tegyük fel például, hogy koncepciónkban a célok meghatározása során egy prioritási listát fogadunk el, és ezt követően a következő megállapítások szerepelnek ebben a listában a közlekedéssel kapcsolatban:

2. Új elkerülőút építése;
13. Kerékpárút kiépítése a horgásztóhoz;
25. Fedett buszmegállók kialakítása.

Ebben az esetben az ágazati bontás azt jelenti, hogy ezek a megállapítások a „műszaki és humán infrastruktúra” témakörbe fognak kerülni. Ha mondjuk az 5/3. alpont szólna a közlekedésről, akkor ez így fog kinézni:

- 5/3/A. Új elkerülőút építése;
- 5/3/B. Kerékpárút kiépítése a horgásztóhoz stb.

Ekkor kell részletezni az egyes megállapítások tartalmát, cél és feladat szerinti bontásban. Ez tehát egy klasszikus „sorvezető” az önkormányzati feladattervezés során.

Cél 5/3/A. Új elkerülőút építése

Feladat 1.1. A kormányzati lobbizás módszerének kidolgozása, a megfelelő személyek kiválasztása, a feladatok és az időbeni ütemezés kijelölése.

Feladat 1.2. Megfelelő súlyú érdekképviseleti lehetőség kiharcolása és gyakorlása az elkerülőút tanulmánytervének elkészítése során.

Feladat 1.3. Az út területének megszerzése és az építetendő számára rendelkezésre bocsátása.

Feladat 1.4. Az út építéséből várhatóan profitáló befektetők felkutatása és aktivizálása.

Feladat 1.5. Pályázás a költségekre.

Feladat 1.6. Hatástanulmány készítése az elkerülőút rendszerbe lépése következtében átforgalmazódó települési közlekedés új körülményeiről.

Feladat 1.7. Intézkedési terv készítése a várható változások kezelésére.

Feladat 1.n. ...

Azaz sorrendben, előre láthatók a szükséges lépések, akár felelősök, valamint – szükség esetén – forrás is rendelhető melléjük. Ez utóbbi a költségvetési tervezésnél fontos, hiszen így akár évekre előre is vázolni lehet a későbbiekben külön költségvetési soron szereplő tételeket. Amennyiben tehát tovább szeretnénk cizellálni a projektek előrehaladását, akkor megvan rá a lehetőségünk:

- források meghatározása;
- a rendelkezésre álló eszközök számbavétele;
- felelős megnevezése (akár feladatonként más-más személy).

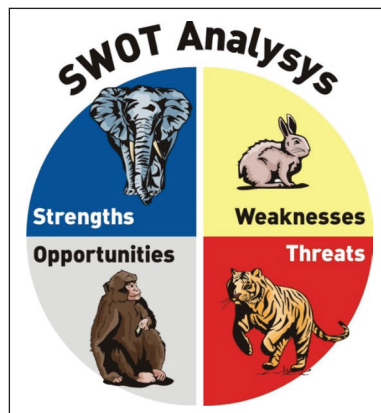
Miért jó ez a működési rendszer? Említettük, hogy a településfejlesztési koncepció jelen munkafázisa talán a legfontosabb, hiszen ennek segítségével lehetséges „aprópénzre váltani” a koncepcióban megfogalmazott, sokszor általános célokat; ez a fejezet nevesíti a konkrét cselekvési eseményeket. Ha egy olyan belső működési struktúrát tudunk kialakítani, amely áttekinthetővé teszi a különböző feladatok végrehajtását, gördülékeny és hatékony működést tudunk biztosítani.

1.6 Komparatív fejlettségvizsgálat, SWOT-analízis – a településfejlesztési koncepciót kiegészítő módszerek

A településfejlesztési koncepciók készítésénél gyakori hiba szokott lenni, hogy a koncepció készítője a „Hogyan?” és „Hová?” kérdésekre kíván csak választ adni. Az adat- és információgyűjtésnél csak az adott pillanat statisztikái alapján dolgozik, és nem foglalkozik a jelen állapot kialakulásának okaival, a jelen állapothoz vezető úttal, hogy honnan és miért került a település az adott helyzetbe. Ennek a problémának a kiküszöbölésére alkalmasak a helyzetelemzési módszerek: a SWOT-analízis, illetve az ún. komparatív települési fejlettségvizsgálat, amelyek jó kiindulási alapot nyújtanak a fejlesztés megalapozásához.

1.6.1 SWOT-analízis

A SWOT-analízis során a település tulajdonságainak, adottságainak feltárásával lehetőség nyílik információt kapni a település belső helyzetéről, átláthatóvá válnak a fejlesztés kiindulópontjai, majd azok szembesítése a külső lehetőségekkel megmutatja a fejlődés lehetséges irányait. Eközben kiderül, hogy a fejlesztésből (vagy az elmaradt fejlesztésből) milyen veszélyek származhatnak. Így a fejlesztések megfelelő kezelése során a veszélyek elháríthatók, a negatív fejleményekből adódó kockázatok kizárhatók lehetnek.

8. ábra: A SWOT-analízis helye a településstratégia-alkotás folyamatában

A „SWOT” egy angol mozaikszó, amely a lentebb felsorolt kifejezések angol megfelelőinek (strengths, weaknesses, opportunities és threats) kezdőbetűiből áll. A település fejlődését befolyásoló tényezőket ebben a négy témakörben elemezzük, úgy, hogy egy tényező, egy jellemző nem kerülhet fel két terület alá, tehát minden tényezőről el kell dönteni, hogy a település melyik „oldalát” jellemzi valójában.

- 1) *Erősségek* (strengths): a település eddigi sikeres fejlődésének tényezői, helyzeti és helyi energiáinak számbavétele, mindazok az adottságok, melyeknek hatékonyabb kihasználása a fejlődés energiataralékait képviseli.
- 2) *Gyengeségek* (weaknesses): a fejlődést gátló tényezők, a település hiányosságai, azok a kedvezőtlen, elsősorban külső körülmények, amelyeken a település lényegében nem tud változtatni, de amelyeket a reális fejlesztési célok meghatározásánál számításba kell venni.
- 3) *Lehetőségek* (opportunities): a rejtett erőforrások, azoknak a még kihasználatlan adottságoknak az értékelése, amelyek potenciálisan fejlődést generálhatnak.
- 4) *Veszélyek* (threats): a fejlesztésben kockázati tényezőként értékelhető körülmények.

Míg az első két terület – tehát az erősségek és a gyengeségek – a település belső tulajdonságaira mutatnak rá, tehát befolyásolható belső tényezők, addig a lehetőségek és a veszélyek a települést és az azt körülvevő környezetet egyaránt vizsgálják, s többnyire olyan külső adottságokat jelentenek, amelyekre csak a legkritikább esetben tud a település vezetése hatással lenni (koncepcionális tervezés, illetve kedvező makrotársági és gazdasági helyzet hiányában nem lehet ezeket a folyamatokat irányítani).

A SWOT-analízis elkészítése során az alapvető adatok, információk, statisztikák birtokában a következő szereplőket célszerű bevonni: lakosság, civilszervezetek, önkormányzati döntéshozók, önkormányzati dolgozók, az önkormányzat gazdasági partnerei, a település prominens személyiségei.

A SWOT-analízis során elkészítendő táblázatnál nem az a cél, hogy minél „szebb és színesebb” legyen, hanem hogy iránymutatást adjon a további feladatokat illetően a településfejlesztési koncepció elkészítéséhez. Nézzünk egy egyszerű példát: tegyük fel, hogy Budaörsnek szeretnénk elkészíteni a SWOT-analízisét. A brainstorming egyik résztvevője felveti a következőt: írjuk be valahová, hogy „autópályák közelsége”. Hová helyezzük el, írhatjuk-e a „veszélyek” rovatba? Igen, hiszen nyilvánvaló környezet- és levegőszennyezéssel jár együtt, tehát a településen élők életminősége, dacára a rövid távú előnyöknek, hosszú távon romlani fog. Ha ebbe a kategóriába soroljuk, akkor abból olyan feladatok következnek, mint például: légszennyezettség-mérő műszerek felállítása városszerte, új röntgengép vásárlása a szakorvosi rendelőbe, szűrővizsgálatok költségeinek fedezése stb. De írhatjuk-e az erősségek közé? Igen, de ebben az esetben más feladatok lesznek az elsődlegesek. További gazdasági területeket kell kijelölni, új bekötőutakat kell nyitni stb., azaz teljesen más feladat következik a különböző döntésekből.

Látható tehát, hogy alaposan meg kell fontolni, hogy mely tényezőket, jellemzőket soroljuk be az egyes kategóriákba. Ezt követően csoportosítjuk a kapcsolódó megállapításokat, majd szelektáljuk az esetleges átfedéseket, illetve a kevésbé aktuális elemek között. Végül elemezzük, következtetéseket vonunk le. Nem véletlen, hogy a SWOT-analízisnek az angol-szász országok településmenedzsmentjében komoly súlya van, hiszen az „egyoldalú, színes összefoglaló jellegű” táblázatból több évre tervezhető települési döntések szülehetnek.

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
<p>Kedvező természeti adottságok, viszonylag romlatlan természeti környezettel és védett természeti értékekkel.</p> <p>Folyóvizek által alkotott zöldfolyosó, természetvédelmi területekkel és gazdag holtágrendszerrel.</p> <p>Jó minőségű termőföld, jelentős agrártermelési hagyományokkal és külterületi gazdasági bázisokkal.</p> <p>Gyógyvíz minősítésű termálvízkinccs.</p> <p>Kedvező közlekedés földrajzi elhelyezkedés nemzetközi fővasútvonallal és a 46-os számú főútvonallal.</p> <p>Jelentős arányban kiépített vonalas műszaki és környezetvédelmi infrastruktúra.</p> <p>Jelentős feldolgozóipari kapacitások és az ipari termelés hagyományai.</p> <p>Ipari park kiépített közműhálózattal és értékesíthető ingatlanvagyonnal.</p> <p>Jelentős megújuló energiaforrások.</p> <p>Kiépített humányszolgáltatások, alap-, közép- és felsőfokú képzési-oktatási bázis.</p> <p>Speciális és hagyományos túri fazekekasság.</p> <p>Meghonosított, visszatérő kulturális kínálat és művészeti rendezvények.</p> <p>Jelentős építészeti és kulturális örökség.</p> <p>Kistérségi központ széles körű szolgáltató bázissal.</p> <p>Kibontakozó civil szféra.</p> <p>Települési és kistérségi szintű fejlesztési elképzelések.</p> <p>Az együttműködés fejlődő jelei.</p>	<p>Alacsony népességmegtartó képesség, növekvő elvándorlás, főleg a képzett és fiatal munkaerő vonatkozásában.</p> <p>Tendenciózusan csökkenő foglalkoztatóképesség.</p> <p>Gyorsforgalmi közúthálózatba történő bekapcsolódás hiánya.</p> <p>Alacsony tőkevonzó képesség, a környezetszennyezés és a balesetveszély növekedése Mezőtúron a 46-os főút elkerülő szakaszának hiánya miatt.</p> <p>Alacsony mértékű saját fejlesztési forrás.</p> <p>A koncepcionális és stratégiai fejlesztési programszerkezet hiányosságai.</p> <p>Jelentős számú inaktív lakos, strukturális és magas munkanélküliség, a szabad munkaerő nem piacképes képzettsége, elöregedő lakosság.</p> <p>Súlyosbodó szociális és morális problémák, a leszakadó lakosság arányának növekedése és a cigányság társadalmi problémáinak kiéleződése.</p> <p>Az ingatlanvagyonban rejlő lehetőségek alacsony szintű hasznosítása.</p> <p>A felszabaduló intézmények hasznosításának dilemmája.</p> <p>A közfeladatok ellátásának szervezeti keretei és az információáramlás hiányosságai.</p> <p>Ár- és belvív-veszélyeztetettség.</p> <p>Mozaikos szerkezetű mezőgazdasági földterület.</p> <p>Külterületi infrastruktúrák romló állapota.</p> <p>Kihasztnátlan ipari kapacitások.</p> <p>A vállalkozások kedvezőtlen méretségű szerkezete, sok mikrovállalkozás, gyenge vállalkozói aktivitás, alacsony színvonalú birtokkoncentráció, sok kényszervállalkozás.</p> <p>Az ipari parkban rejlő lehetőségek alacsony színvonalú hasznosítása.</p> <p>A termálvízkinccs nem kellő és komplex hasznosítása.</p> <p>Nem kellően hasznosított iparterületek.</p> <p>A volt mezőtúri laktanya hasznosításának ellentmondásai.</p> <p>Alacsony erdőszültség.</p>

LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
<p>Az ÚMFT támogatási lehetőségeinek optimális hasznosítása településfejlesztési program szerint.</p> <p>A megközelíthetőségi viszonyok javításának elősegítése.</p> <p>Az ár- és belvízvédelmi, valamint környezetvédelmi infrastruktúrák fejlesztése.</p> <p>Agrár- és vidékfejlesztés.</p> <p>A környezet egészséges állapotának megőrzése.</p> <p>Vállalkozásfejlesztés és az ipari park hasznosítása.</p> <p>Birtokkoncentráció.</p> <p>A meglévő termálvízkincs és a kedvező turisztikai adottságok.</p> <p>Adatbázisok és információs rendszerek korszerűsítése.</p> <p>Igazgatási feladatok ellátási rendszerének korszerűsítése.</p> <p>Az oktatás- és egészségügy-, valamint a szociális és kulturális intézményrendszer fejlesztése.</p> <p>Munkahelyteremtés.</p> <p>Képzések, átképzések korszerűsítése.</p> <p>EU-ismeretek oktatása közép- és felsőfokon.</p> <p>Tájspecifikus adottságok gazdasági célú hasznosítása.</p> <p>Az építészeti örökség védelme és a kulturális hagyományok ápolása.</p> <p>Az adszorpciós képesség növelése.</p> <p>Az együttműködési hajlandóság fokozása.</p> <p>Marketingakciók.</p>	<p>A gazdasági válság és recesszió kiszámíthatatlan társadalmi-gazdasági hatásai.</p> <p>A népességmegtartó képesség és a demográfiai folyamatok tovább romlanak, a munkahelyek száma tovább csökken.</p> <p>A tervezett fejlesztésekhez szükséges saját források körének további szűkülése, az adszorpciós képesség stagnálása, további romlása.</p> <p>A közcélú ingatlanok hasznosítási lehetőségeinek beszűkülése.</p> <p>Nehezen hozzáférhető EU-s és hazai támogatási források.</p> <p>Nem növekszenek a speciális ismeretek.</p> <p>A megközelíthetőségi viszonyok és az úthálózat korszerűsítésének további időbeni eltolódása.</p> <p>Az ipari parkban rejlő lehetőségek változatlan szinten maradnak.</p> <p>A termálvízkincs racionális idegenforgalmi hasznosítása továbbra sem oldódik meg.</p> <p>A vállalkozói hajlandóság nem javul, a jövedelmek nem növekednek.</p> <p>A szélsőséges időjárási viszonyok hatása növekszik, az ár- és belvíz-fenyegetettség továbbra is fennmarad.</p> <p>A fejlődés programjai nem kerülnek kidolgozásra.</p> <p>A szociális, etnikai problémák fokozódása.</p>

6. táblázat: A SWOT-analízis táblázata

1.6.2 Komparatív településfejlettség-vizsgálat

Az adat- és információgyűjtésnek nemcsak a településre, hanem a település térben elfoglalt szerepére is tekintettel kell lenni. Az összehasonlító vizsgálat során meg kell határozni a település térségi szerepét, a nagyobb összefüggésekben érzékelhető potenciálját, a területszerkezetben és a területi munkamegosztásban elfoglalt helyét, és a vele szemben meghatározható területi igényeket és elvárásokat. Ezen információk megszerzésére alkalmas a komparatív településfejlettség-vizsgálat.

A *komparatív településfejlettség-vizsgálat célja*, hogy:

- számba vegye azokat a településfejlettségi változókat, amelyeket érdemes figyelembe venni egy település (vagy településcsoport) helyzetének értékelésénél;
- erre alapozva bemutassa, illetve számításokkal alátámasztva meghatározza a település helyét az adott területi környezetben (régió, megye, kistérség, vagy a közigazgatási határoktól eltekintve: a település környékén);
- értékelje azoknak a változóknak a mozgását, melyeknek eltér a fejlődési üteme (pozitívan vagy negatívan) a területi környezetben található településeketől;
- javaslatot tegyen komplex fejlettségmutató kidolgozására, és ennek alapján pozicionálja a település helyzetét;
- ismertesse azokat a főbb tulajdonságokat, amelyek a sikeres település ismérvei lehetnek.

Azonban egy település fejlettségét meghatározni nem egyszerű feladat, ugyanis a fejlettség komplex fogalom, amely közvetlenül nem mérhető, csak részfejlettségi mutatók segítségével közelíthető meg. Egy települést sokféle oldalról jellemezhetünk (közlekedési, gazdálkodási, intézményi, közbiztonsági, infrastrukturális, egészségügyi, oktatási, környezetvédelmi stb.). Ezen szempontok alapján mutatók képezhetők, amelyek valamilyen – többé-kevésbé szoros módon – kapcsolatban vannak a település fejlettségével, többféle megközelítésből jellemzik azt. Gyakorlati szempontból minden mutatónak jelentősége van, ezért nem választhatunk ki egyet vagy néhányat közülük, amelyekre rámutathatnánk, hogy „ez” vagy „ezek” jellemzik leginkább a fejlettséget.

A mutatók összessége, az úgynevezett *adatrendszer* ugyanakkor meghatároz egy jellegzetes fejlettségi struktúrát, amely sajátosan jellemez egy konkrét települést (településcsoportot), s mintegy a település „lenyomatának”, „névjegyének” tekinthető. Könnyen belátható azonban, hogy a túlságosan sok mutató megnehezíti a település összegző értékelését vagy összehasonlítását más településekkel vagy településcsoportokkal, mert mindig akadnak olyan mutatók, amelyek szerint az egyik, más mutatók szerint pedig a másik település (településcsoport) tekinthető fejlettebbnek. Ennek a helyzetnek az elkerülésére, illetve az értékelési dilemma feloldására komplex fejlettségmutatót szokás bevezetni.

A *komplex fejlettségmutató* a részmutatók információtartalmát egy számban foglalja össze, és az így kapott számérték alkalmas a fejlettségi struktúrák összehasonlítására. A vizsgálat lényege, hogy a vizsgálandó település mellé hasonló adottságokkal rendelkező településeket választunk nagyjából ugyanabból a környezetből, amelyben a vizsgálandó település van. Ezen összehasonlítás jellemzően 5–20 település adatait hasonlíthatja össze.

A vizsgálati település (és természetesen az összehasonlításul választott települések, illetve településcsoportok) „működése” során számos adat, információ keletkezik. Ezekből az alapadatokból részmutatócsoportokat (változókat) kell képezni, és a vizsgálat számításait ezekre alapozva kell elvégezni. A változók összeállításánál ügyelni kell arra, hogy alkalmasak legyenek a település helyzetét, fejlettségét, erőforrásai kihasználásának intenzitását minél szélesebb mértékkel jellemezni. A változó csoportok – a maguk sajátos szempontjából – jellemzik a település fejlettségét, adott helyzetét, és együttesen a település fejlettségi *struktúravektorát* képezik. Eltérő mértékben ugyan, de mindegyik hozzájárul információtartalmával településünk fejlettségének megítéléséhez.

Jellemző változócsoportok

X1 népsűrűség (1 km ² -re jutó lakosok száma)
X2 születési ráta (1000 lakosra jutó élve születések száma)
X3 halálozási ráta (1000 lakosra jutó halálozások száma)
X4 bevándorlási/elvándorlási ráta (1000 lakosra jutó bevándorlás vagy elvándorlás)

7. táblázat: Demográfiai változók

X5 egy lakásra jutó lakosok száma
X6 lakássűrűség (1 km ² -re jutó lakásszám)
X7 építési intenzitás (1000 lakásra jutó, tárgyévben épített lakás száma)
X8 nagy (négy és több szobás) lakások aránya a tárgyévben épített lakásokból
X9 a közüzemi vízzel ellátott lakások aránya a tárgyévben épített lakások közül
X10 a közcsatorna-hálózatba kötött lakások aránya a tárgyévben épített lakások közül
X11 egy megszűnt lakásra jutó, tárgyévben épített lakás
X12 megszűnt lakások aránya (1000 lakásra jutó tárgyévi megszűnt lakások)

8. táblázat: Lakásellátottsági változók

X13 100 lakásra jutó villamos energiát fogyasztó háztartás
X14 100 lakásra jutó vezetékes gázt fogyasztó háztartás
X15 100 lakásra jutó közüzemi vízhálózatba kapcsolt lakás
X16 100 lakásra jutó, csatornahálózatba kapcsolt lakások száma
X17 egy háztartásra jutó villamosenergia-fogyasztás
X18 egy háztartásra jutó gázfogyasztás
X19 egy háztartásra jutó vízfogyasztás (korrigálva a közterületi kifolyókkal)
X20 egy km vízhálózatra jutó lakásszám
X21 egy km vízhálózatra jutó vízhálózatba kapcsolt lakások száma
X22 egy km csatornahálózatra jutó lakásszám
X23 egy km csatornahálózatra jutó csatornahálózatba kapcsolt háztartások száma
X24 a csatornahálózat hossza a vízhálózat százalékában
X25 a csatornázott lakások aránya az összes lakás százalékában
X26 a vezetékes vízhálózatba kapcsolt lakások aránya az összes lakás százalékában

9. táblázat: A kommunális fejlettséget jellemző változók

X27 1000 lakosra jutó idősek klubjában gondozottak száma
X28 1000 lakosra jutó házi és gyermekorvosok száma
X30 1000 lakosra jutó óvodai férőhelyek száma
X31 1000 lakosra jutó óvodás gyermekek száma
X32 relatív óvodai férőhely-túlhasználat és -tartalék
X33 1000 lakosra jutó iskolás gyermekek száma

10. táblázat: A szociális és egészségügyi fejlettséget jelző változók

X34 egy osztályteremre jutó iskolás gyermekek száma
X35 1000 lakosra jutó pedagógusok száma (pedagógussűrűség)
X36 egy pedagógusra jutó általános iskolai tanulók száma
X37 100 tanulóra jutó napközi ellátásban részesülő tanulók száma
X38 1000 lakosra jutó könyvtári egységek száma

11. táblázat: Az oktatási-művelődési helyzetet jellemző változók

X39 1000 lakosra jutó kiskereskedelmi boltok (és gyógyszertárak) száma
X40 1000 lakosra jutó élelmiszerboltok száma
X41 1000 lakosra jutó vendéglátóhelyek száma

12. táblázat: A kereskedelmi ellátottságot jellemző változók

X42 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma
X43 1000 lakosra jutó vezetékes telefonvonalak száma
X44 100 vezetékes telefonvonalra jutó személygépkocsik száma
X45 egy km ² -re jutó személygépkocsik száma (személygépkocsi-sűrűség)

13. táblázat: A társadalmi státuszt jellemző változók

X46 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma
X47 1000 lakosra jutó egyéni vállalkozók száma
X48 100 működő vállalkozásra jutó egyéni vállalkozók száma

14. táblázat: A vállalkozási hajlandóságot jellemző mutatók

1. példa: Szigetszentmiklós lakásállományának alakulása

Meghatározzuk a lakónépesség (mint független változó) és a lakásállomány (mint függő változó) közötti összefüggést. Erre azért van szükség, mert egyrészt ez az a két tényező, amely egy település növekedési potenciálját a leginkább meghatározza, másrészt ehhez az alapösszefüggéshez mindig vissza lehet térni, és ebből kiindulva foglalkozni a többi tényezővel. Megállapítható hogy rendkívül szoros kapcsolat (korreláció) áll fenn e két tényező között. Az összefüggés szorosságát mérő mutató – az úgynevezett korrelációs koefficiens – értéke megközelíti a maximális értéket. Ez azt is jelenti, hogy az adatokat is tartalmazó függvény menete kellően megbízható.

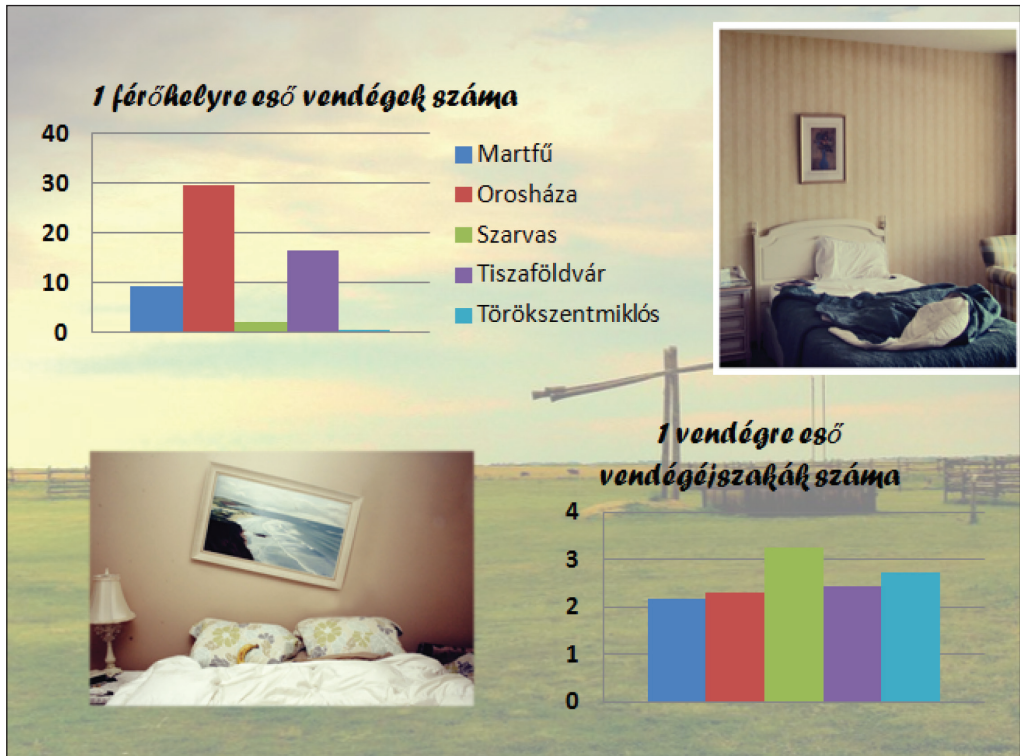
A függvény egyenlete úgy „működik”, hogy ha behelyettesítjük X helyére egy település lakónépességének adatait, a számítás eredményeként megkapjuk az érvényes összefüggés szerinti lakásszámot. A tényleges és a függvény szerinti érték természetesen eltérhet egymástól. Ekkor lehet azt is vizsgálni, hogy az adott konkrét esetben mi okozhatta az eltérést. Ha egy adott település adatait helyettesítjük be az összefüggésbe, akár a statisztikákkal elmentendő eredményeket is kaphatunk! Például Szigetszentmiklóson a statisztika szerint 2001-ben 9192 lakás volt a városban. A függvény szerinti érték 8777 lakás lenne. A különbség 415 lakás. Ezt a különbséget úgy lehet értelmezni, hogy a lakosság számarányához képest, ténylegesen 415-el több lakás volt a városban, mint amely a függvény alapján „indokolt” volt. Elmondhatjuk ezért, hogy – legalábbis 2001-ben – Szigetszentmiklós lakással (mint erőforrással) jól el volt látva. Ebből a megállapításból kiindulva az lehet a várakozás, hogy a következő időszakban a lakásépítés üteme vélhetően csillapodni fog. Ez azonban tartósan csak akkor fog bekövetkezni, ha a betelepülés üteme is csökken.

2. példa: alföldi kisvárosok idegenforgalma

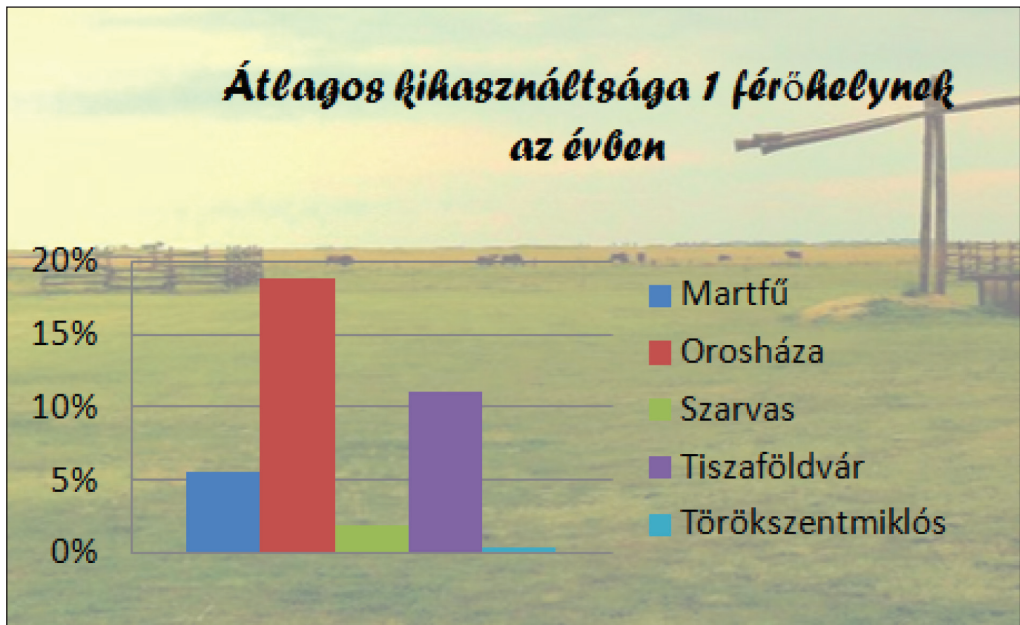
Annak érdekében, hogy a kiválasztott településünk (Orosháza) fejlettségét meg tudjuk határozni, vele közel azonos adottságokkal rendelkező városokat választunk ki (Martfű, Szarvas, Tiszaföldvár, Törökszentmiklós) a komparatív településfejlettség-vizsgálat során. Egyik vizsgálati szempontunk az idegenforgalom, ugyanis az igények és a helyzet reális felmérése nélkül a legtöbb település fejlődésének kulcsát a (falusi) turizmusban látja.

Először a Központi Statisztikai Hivatal Tájékoztatói Adatbázisa alapján (<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/themeSelector.jsp?&lang=hu>) kigyűjtjük az idekapcsolódó adatokat (például kereskedelmi szálláshelyek férőhelyei, vendégek száma, vendégéjszakák, külföldi vendégek, magyar vendégek), majd ezekből viszonzyszámokat hozunk létre. Vizsgálhatjuk az egy férőhelyre eső vendégek számát, amelyet úgy kapunk meg, hogy a vendégek számát osztjuk a szállodai férőhelyek számával. A 9. ábrából rögtön kitűnik, hogy sem Szarvas, sem Törökszentmiklós nem egy turisztikai központ. Azonban elképzelhető, hogy bár kevés a vendég, de sok éjszakát tölt itt, így mégsem ennyire zord a helyzet. Érdemes vizsgálni az egy vendégre eső vendégéjszakák számát is. A helyzet itt sem túl pozitív, ugyanis általában két éjszakánál tovább nem időznek ezekben a városokban.

Végül a fenti viszonzyszámok segítségével ki tudjuk számolni *egy férőhely átlagos kihasználtságát*. Először meghatározzuk, hogy *egy férőhelyre összesen egy évben hány vendégéjszaka* jut (vendégéjszaka szorozva az egy férőhelyre eső vendégek számával), majd ezt elosztjuk 365-tel. Az eredmények alapján elmondható, hogy a települések egyikében sem húzóágazat a turizmus, még a legjobban teljesítő Orosházán sincs kihasználva a szállást adók kapacitásának $\frac{1}{5}$ -e sem. Így érdemesebb másik fejlesztési terület után nézni.

9. ábra: Vendégek és vendégéjszakák száma öt település viszonylatában

10. ábra: A férőhelyek átlagos kihasználtsága öt település viszonylatában

A vizsgálatot a koncepció készítését megelőző három-négy év adatai alapján célszerű elvégezni. A vizsgálat nemcsak arra alkalmas, hogy a település fejlettségét megmutassa, de arra is, hogy pozicionálja a települést a többi vizsgált településhez képest. Lehetőség van továbbá a változók közötti összefüggések feltárására, ezekből következtetések levonására, továbbá azonos adatokat figyelembe véve a változások követésére különböző időtávokban.

A komplex településfejlettség-vizsgálat tehát akár prognosztizálásra is alkalmas, azonban nem foglalkozik azzal, hogy egy irányított beavatkozás milyen eredményeket hozhat az egyes mutatók alakulásában. Ezt a településfejlesztési koncepció tudja megmutatni.

2. A dokumentumelemzés módszertana

A fejlesztési koncepció készítése során elsődleges fontosságú, hogy saját településünk fejlődési lehetőségeit reális keretek között képzeljük el. Ennek megalapozását szolgálja a dokumentumelemzés, amelynek menetét a 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet szabályozza. A rendelet vonatkozó előírása kiterjed a különböző szempontok szerinti helyzetfeltárára és helyzetelemzésre, többek között a településhálózati összefüggésekre, a területfejlesztési és területrendezési tervekre, a településfejlesztési döntésekre, a településrendezési tervekre, valamint az egyéb települési adottságokra. A helyzetelemzés (dokumentumelemzés) során valamennyi vizsgált tényező egymásra hatásának összevetését, elemzését el kell végezni. Természetesen ez a korábban elkészített településfejlesztési koncepciók, és egyéb stratégiák esetén is ajánlott volt, és ezek jelentős része így is készült. A településhálózati összefüggések feltárása praktikusán dokumentumelemzést takar, logikusan figyelniük kell arra, hogy önkormányzatunk stratégiai fejlesztési céljai egyezzenek a nagyobb térségek (kistérség, megye, régió, ország) fejlesztéspolitikai céljaival.

Mi történe akkor, ha nagyot álmódva azt találnánk ki, hogy a mi kis falunkba célszerű lenne egy keleti Euro Disneyland építeni? Olyan szép a határ, a dombok, az erdő, biztos mindenkinek tetszene, fellendülne a turizmus, bővíthetnénk a panziót. Tétélezzük fel, hogy ezt komolyan gondolják. De a szomszéd faluban is tervezgetnek. Ők azt találják ki, hogy milyen jól járnának azzal anyagilag, ha egy regionális hulladéklerakót létesítenének a határban, mert az munkahelyeket teremtene a községben, sőt a vállalat még az iskolaépületet is hőszigetelné cserébe, a bekötőút felújítása mellett. „Nagy” ajánlat, húsz éve nem volt ilyen, és újabb húsz évig nem várunk hasonlóra, belemegyünk az alkuba. A két település történetesen egymás tőszomszédságába tervezi a beruházást. Az egyik félti a turisztikai lehetőségeit, mert egy szeméttelep mellé senki sem fog elmenni nyaralni. A másik az iskolát félti, és a bekötőutat. Megindul a sárdobálás, a másik fél hibáztatása, a „megye kettőben” vérré menő küzdelmet vívnak egymással a helyi futballcsapatok. Pedig csak egyeztetni kellett volna az elején.

Természetesen ilyen helyzet (elvileg) nem fordulhat elő a valóságban, de kisebb-nagyobb összetűzések mindig is voltak hasonló esetekben. Mégis hogyan tervezzünk oly módon, hogy ne az álmainkat, vágyainkat írassuk le a szakemberekkel papírra, hanem objektív módon, a környezetünk lehetőségeinek megfelelően készítsük el települési stratégiánkat? És mindezeknek milyen területi összefüggéseik vannak?

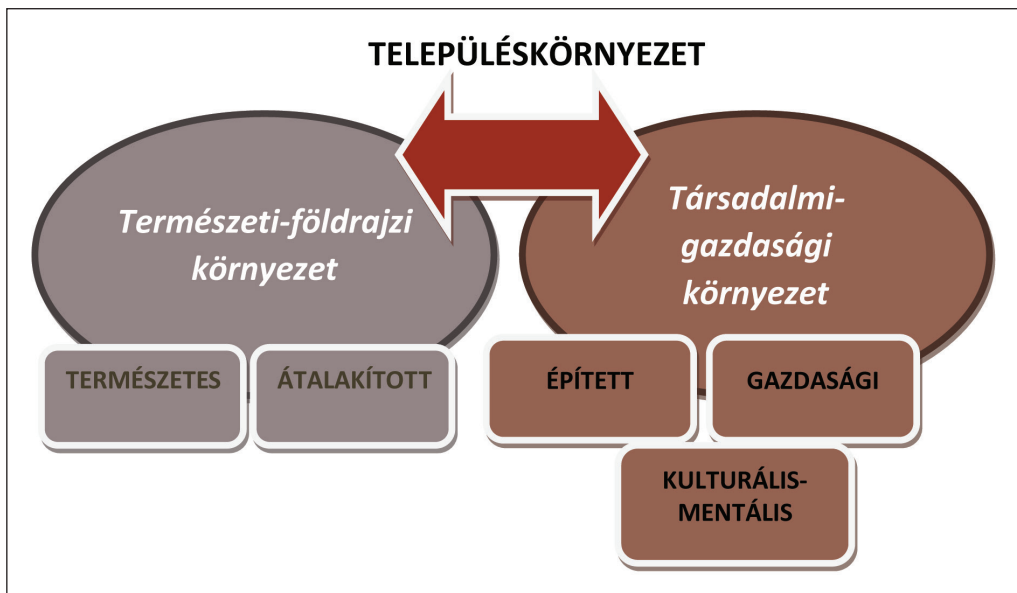
Bizonyára észrevettük, hogy ez az alfejezet gyakorlatilag a bemutatott kormányrendelet alapján a településfejlesztési koncepció helyzetfeltáró munkarészéhez ad támpontokat. Rögtön feltehetjük a kérdést, hogy miért vegye figyelembe önkormányzatunk azt, hogy mondjuk a megyeszékhelyen milyen fejlesztési koncepciót készített valaki három-négy évvel ezelőtt. Mi közöm van nekem ehhez, és miért kell ezzel foglalkoznom? Hogy megértsük feladatunk lényegét, tisztáznunk kell a településhálózat fogalmát.

Településkörnyezet, településrendszer, településcsoport és településhálózat – látszólag rokon, és többnyire szinonim kifejezések, gyakran használják ezeket a közigazgatásban dolgozók, még inkább a területi tervezéssel foglalkozó szakemberek. Ezek a meghatározó jelentőségű fogalmak a hazai törvényi szabályozásban nincsenek definiálva, viszont a tele-

pülési együttműködések szempontjából kimondottan fontos, hogy szerepüket megfelelően értékelni tudjuk.

A *településhálózat* lényege, hogy az egyes települések nem elszigetelten, egymástól függetlenül léteznek, hanem egy együttműködő rendszer elemeiként funkcionálnak, s úgy kapcsolódnak egymáshoz, mint a háló csomópontjai. A rendszer bármely elemének megváltozása maga után vonja a rendszer többi tagjainak – valamilyen irányú – változását. A településhálózat fogalmát jellemzően inkább az elmúlt évtizedekben használták, a rendszerszemlélet elterjedésével manapság azonban a *településrendszer* lett a bevett forma, így a két kifejezés lényegében szinonimnak tekinthető.

Településkörnyezet alatt azt a rendszert értjük, amely összekapcsolja a természeti-földrajzi és a társadalmi-gazdasági környezetet. A természeti-földrajzi környezet két további alrendszerrel bír: a természetes és az átalakított környezettel, míg a társadalmi-gazdasági környezet három alrendszerre bomlik: az épített környezetre, a gazdasági környezetre és a kulturális-mentális környezetre.¹⁷ A településkörnyezet vizsgálata így inkább a települési infrastruktúragazdálkodás keretein belül történik. A településcsoport egymással határos, együttműködő vagy hasonló jellemzőkkel bíró, funkcionálisan összetartozó településeket takar.

11. ábra: A településkörnyezet rendszere

A 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet 1. sz. melléklete határozza meg a településfejlesztési koncepció munkarészeit. A helyzetfeltáró rész elkészítése során, a dokumentumelemzés kapcsán a következőkre kell figyelemmel lennünk:

- Településhálózati összefüggések, a település helye a településhálózatban, térségi kapcsolatok.

¹⁷ Enyedi György: Magyarország településkörnyezete, MTA, Budapest, 2002.

- A területfejlesztési dokumentumokkal (az országos területfejlesztési koncepcióval és a területileg releváns megyei, valamint térségi területfejlesztési koncepciókkal és programokkal) való összefüggések vizsgálata.
- A területrendezési tervekkel való összefüggések vizsgálata.
- A szomszédos települések hatályos településszerkezeti terveinek – az adott település fejlesztését befolyásoló – vonatkozó megállapításai.

A törvényi előírások ismertetése mellett még egyszer tekintsünk vissza a dokumentumelemzés fontosságának szakmai indokaira. Korábban már igazoltuk, hogy jellemzően milyen indokai vannak a megfelelő kapcsolódásnak, a legfontosabbat azonban most közöljük: *ha célkitűzéseink nem harmonizálnak a magasabb területi szintű fejlesztési dokumentumok prioritásaival, akár pályázati forrásokról vagy egyéb támogatásokról is lemondhatunk bizonyos esetekben.* Lássuk, ehhez a vizsgálathoz jellemzően milyen dokumentumokat kell áttekintenünk. Túlzottan nehéz dolgunk nem lesz, hiszen a megfelelő területi szintek fejlesztéspolitikai dokumentumait kell megvizsgálnunk olyan szempontok alapján, hogy az adott dokumentum milyen megállapításokat, célokat tartalmaz, amelyek településünk jellegzeteségeivel vagy földrajzi helyzetével kapcsolatba hozhatók.

- *A településhálózati összefüggések feltárása:*

Alapvetően a gazdaságföldrajz és a történeti földrajz eszköztárából vehetjük igénybe. Itt még nem konkrét dokumentumelemzésről van szó, pusztán arra törekedünk, hogy saját településünk releváns külső környezetét meghatározó tényezőket mutassunk be.

- *A területfejlesztési dokumentumok elemzése:*

Számos ilyen dokumentum létezik, melyeknek vonatkozó megállapításait figyelembe kell vennünk. „Vonatkozó megállapítás” az, amely a településtérségünk helyzetének elemzését és/vagy fejlesztési lehetőségeit veszi számba. Nézzünk néhány példát az országos fejlesztéspolitikai dokumentumokra:

- **Országos Területfejlesztési Koncepció** – OTK (2005-ben került elfogadásra, módosítása napirenden van);
- Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció – OTfK (elkészítése napirenden van);
- ÚMFT/ÚSZT, illetve a következő uniós fejlesztési ciklus vonatkozó – még név nélküli, később jóváhagyandó – dokumentuma;
- **Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020** (amennyiben releváns);
- Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) 2007–2013, illetve a következő uniós ciklusra vonatkozó folytatása (jóváhagyás előtt);
- egyéb, ágazati jellegű dokumentumok, pl.: Nemzeti Közlekedési Stratégia, Országos Kerékpáros Koncepció és Hálózati Terv stb.

Néhány példa a területi (regionális, megyei és kistérségi) dokumentumokra (pontos elnevezéseik eltérhetnek egymástól):

- **Regionális Operatív Programok (2007–2013);**
- az ezekhez kapcsolódó különféle stratégiák;
- Megyei Területfejlesztési Koncepció (2013-ban minden megyében új került elfogadásra);
- korábbi kistérségi fejlesztési koncepciók, stratégiák (amennyiben van);
- Helyi Vidékfejlesztési Terv (amennyiben releváns);
- önkormányzati társulások koncepciói, stratégiái.

Területi fejlesztéspolitikai dokumentumok között bármilyen anyag szóba jöhet, amely céljainknak megfelelően hasznosítható. Ezek lehetnek kistérségi, megyei turisztikai koncepciók, gazdaságfejlesztési programok, közlekedési koncepciók; összességében bármely területi szinten elkészített fejlesztéspolitikai dokumentum, melynek időtávlata nem haladja meg az öt-tíz évet.

– *A területrendezési tervekkel való összefüggések vizsgálata:*

Területrendezési tervek – a településeken kívül – két területi szinten készülnek hazánkban: országos és megyei szinten. Mivel ezek a dokumentumok hierarchikus módon határozzák majd meg a saját településünk településszerkezeti tervére vonatkozó kritériumokat, kiemelten fontos ezek harmonizálása fejlesztési elképzeléseinkhez. Nem szerencsés például egy „Natura 2000” övezeti besorolású területre lakóparkot tervezünk, mivel ennek megvalósítására igen kevés esélyünk lehet.

– *A szomszédos települések településszerkezeti terveinek vizsgálata:*

Ajánlott, de természetesen nem kötelező ehhez teljes mértékben igazodnunk. A kooperáció révén elkerülhetjük a fejetlen tervezési diszharmóniát, az viszont az önkormányzati jogainkat sértené, ha a saját fejlesztési koncepciónk és szerkezeti tervünk elkészítése során a szomszéd korábban elkészült dokumentációja korlátozna bennünket.

3. Településrendezés

A településrendezés – mint azt korábban láttuk – szorosan összefügg a településfejlesztéssel, a településrendezési dokumentumok ideális esetben logikus folytatásai a településfejlesztési koncepciónak, még ha ez sokáig nem is volt egzakt módon szabályozva.

Hogyan készülhettek mégis rendezési tervek településfejlesztési koncepció hiányában? Hiszen az *Étv.* már 1997-ben előírta ezt a követelményt. Úgy, hogy a gyakorlatban egy-egy ilyen településrendezési tervet mérnöki irodák, jellemzően építész végzettségű szakemberek készítenek. Az önkormányzatoknak erre jellemzően nincs sem emberi erőforrásuk, sem idejük. Ezek a külső szakemberek ezzel a – már korábban kifejtett – hibás építészeti személettel állnak a fejlesztési kérdésekhez is: számtalan település készített már úgy településszerkezeti tervet, hogy a készítő leült a polgármesterrel beszélgetni, hogy mégis mit szeretne elérni az önkormányzat a következő néhány évben, majd ezeket az elképzeléseket 5–10 oldalban összefoglalták, majd „rendezési tervet megalapozó településfejlesztési koncepció” elnevezéssel illették. Ennek káros és értelmetlen voltát kár is tovább ecsetelni. Az *Étv.* előírásainak azonban megfelelt az anyag, bár a józanabbak tisztában voltak vele, hogy ez egy ún. kiskapu. Ennek a rossz gyakorlatnak vetett véget a korábban már többször idézett [314/2012. \(XI. 8.\) Korm. rendelet](#).

A településrendezés azonban nemcsak a településfejlesztéssel, hanem a területrendezéssel is szorosan összefügg, hiszen egy település rendezési tervének összhangban kell lennie a felsőbb területi szintek rendezési terveivel. Az országos és megyei rendezési tervekről szólva először fel kell tenni a kérdést, hogy miben függ össze a településrendezés a területrendezéssel. Az országos területrendezésről szóló törvény érdemi többletfeladatokat nem tartalmaz az önkormányzatok számára, de a megyei és a kiemelt térségi terveken keresztül a települések mozgásterét szűkíti, több tervi elem figyelembevételét írja elő. Az előírások nagyobb figyelmet, gondosabb tervezést és esetenként alapos vizsgálatokat és elemzéseket kérnek a városoktól és a falvaktól (a meglévő elemeken túl a tágabb térség adottságai alapján tervezett tervelemek és előírások közti egyensúlyozás igen kényes feladat). Az országos és megyei rendezési tervekben foglalt szabályoknak az adott területhasznosítási kategória által érintett települések igazgatási területére vetítve, településenként is teljesülniük kell.

A többször módosított *Étv.* részletes eljárási rendet ír elő a településrendezési szabályok és a helyi építési szabályzatok elkészítésének menetére. Ez az országos településrendezési és építési követelményekről (OTÉK) szóló [253/1997. \(XII. 20.\) Korm. rendelet](#) módosítása, a [182/2008. \(VII. 14.\) Korm. rendelet](#) alapján érvényesül. A településrendezés a települési önkormányzatnak a településfejlesztési döntésekben meghatározott célok megvalósulását szolgáló, továbbá annak kereteit meghatározó műszaki-tervezési, szabályozási és igazgatási tevékenysége. A településrendezés többek között figyelembe veszi:

- az ökológiai elvárásokat;
- a fenntartható fejlődés feltételeit;
- a racionális területhasznosítás követelményét.

A racionális földhasználat elve lényegében azt takarja, hogy a magasabb aranykorona értékű földeket lehetőség szerint ne vonják be lakó- vagy gazdasági övezetbe. A településrendezés az épített környezet alakítása és védelme körébe tartozóan:

- biztosítja a település térbeli-fizikai szerkezetének kialakításához szükséges település-rendezési feltételeket;
- ellátja az infrastruktúra-rendszerek elhelyezkedéséből, fejlesztéséből és üzemeltetéséből adódó településrendezési feladatokat;
- hozzájárul az átfogó környezetvédelem szempontjainak érvényesítéséhez, a települések zöldfelületeivel kapcsolatos munkák szabályozásához;
- megteremti a háttérrel a táji-természeti és művi-kulturális értékek települési szintű védelméhez;
- kialakítja az épületek, műtárgyak és más építményfajták (a továbbiakban együtt: építmények) építési előírásait.

A településfejlesztés feladata a településen élők számára a települési élet- és környezetminőség javítása, a környezetbiztonság erősítése, a települési erőforrásokra építő, az erőforrások fenntarthatóságát biztosító, hosszú és rövid távú fejlesztési irányok, célok és az azok elérését biztosító programok és eszközök meghatározása.

Szűkebb értelemben véve a településrendezési terveknek két fajtája van: a településszerkezeti terv és a szabályozási terv, mely utóbbi alkalmazása a gyakorlatban a helyi építési szabályzattal együtt történik. Tágabb értelemben a településrendezési tervek közé tartozik a települési tanulmányterv és beépítési terv is.

A településrendezés dokumentumai		
Településszerkezeti terv (térkép; szöveg)	Szabályozási terv (térkép)	Helyi építési szabályzat – HÉSZ (szöveg)
	Települési tanulmányterv	Beépítési terv

15. táblázat: A településrendezés dokumentumai

A településszerkezeti terv a településfejlesztési koncepció alapján meghatározza az egyes területrészek felhasználási módját, a műszaki infrastruktúra elemeinek a település szerkezetét meghatározó térbeli kialakítását és elrendezését, a település alakításának, védelmének lehetőségeit és fejlesztési irányait. A tervet a település teljes közigazgatási területére kell elkészíteni, és legalább tízévente felül kell vizsgálni. Tartalmaz egy szerkezeti tervlapot, amely térképes ábrázolás, valamint a település műszaki-fizikai infrastrukturális elemeinek részletes leírását.

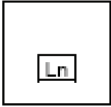

A szerkezeti tervlap „a település nagyságát, sajátosságait figyelembe vevő, 1:10 000-es vagy annál nagyobb méretarányban meghatározza a település szerkezetét és területfelhasználását, továbbá rögzíti a településre vonatkozó védelemmel és korlátozásokkal érintett területeket.” [314/2012. Korm. rendelet 10. § (1) bek.]

Mindezek mellett ugyanakkor lehetnek egy-egy településnek egyéb speciális helyi sajátosságai is, ezek ugyanúgy bekerülhetnek a településszerkezeti tervbe. Mivel a települési tér és a település környezete a társadalmi-gazdasági hatások következtében folyamatosan változik, a településszerkezeti terv sem lehet konstans. Fontos ugyanakkor, hogy több évre kiszámítható, átlátható keretet biztosítson, de szükséges az időnkénti megújítása is. A szerkezeti tervet ezért tízévente felül kell vizsgálnia az önkormányzatnak. A településszerkezeti tervet az önkormányzat határozattal fogadja el.

12. ábra: Szigetszentmiklós városának településszerkezeti terve

Hogyan értelmezzünk egy ilyen szerkezeti tervlapot? A különböző jelölések (vonalak, pontok, színek) a különböző területfelhasználási egységeket, építési övezeteket jelölik. A különböző jelöléseknek korábban az OTÉK alapján egységesnek kellett lenniük minden településen.

1.2.1. Lakóterület		
- nagyvárosias		
- kisvárosias		
- kertvárosias		
- falusias		

13. ábra: Szigetszentmiklós szerkezeti tervlapjának jelölései

Ezt jelenleg a 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet szabályozza. Lehetőség van fekete-fehér és színes ábrázolásra egyaránt. A szerkezeti terv vagy a szabályozási terv térképi mellékletén minden esetben fel kell tüntetni ezeket a jelöléseket. A 13. ábra a példában szereplő Szigetszentmiklós szerkezeti tervének jelmagyarázatát tartalmazza. Nézzük meg ezen keresztül, hogy például milyen lakóövezeti kategóriákat tartalmaz az OTÉK (illetve újabban már a nevezett kormányrendelet 6. sz. melléklete), és ezekből melyek található meg Szigetszentmiklósön! Az OTÉK lakóterületként négy színskála segítségével négy lakóterületi kategóriát állapít meg: *nagyvárosias* beépítési módot, *kisvárosias*at, *kertvárosias*at és *falusias*at. Ezek közül a példánkban szereplő Szigetszentmiklósön kettő – kisvárosias és kertvárosias övezet – található meg.

BÉEPÍTÉSRE SZÁNT TERÜLETEK:		
	SZINTTERÜLET SŐRÖSÉG	
	1,5	KISVÁROSÍAS LAKÓTERÜLET
	0,6	KERTVÁROSÍAS LAKÓTERÜLET
	1,5	KÖZPONTI VEGYES TERÜLET

14. ábra

A piros színnek ez a két árnyalata a település térképi ábrázolásán is jól látható. Azt, hogy ezekben az övezetekben mit lehet építeni, hogyan stb., azt egy részletesebb, nagyobb méretarányú térképi dokumentum, a szabályozási terv tartalmazza.

A *szabályozási terv* a település közigazgatási területének a beépítésre szánt részét (régebbi elnevezéssel a belterületét) tartalmazza. Beleértve az egyes, legalább telektömb nagyságú területrészeinek felhasználásával és beépítésével, továbbá a környezet természeti, táji és épített értékeinek védelmével kapcsolatos sajátos helyi követelményeket, jogokat és kötelezettségeket. A szabályozási terv a helyi építési szabályzat melléklete.

A szabályozási terv két részből áll:

- *szabályozási tervlap*: térképes, rajzi munkarész,
- *helyi építési szabályzat*: szöveges munkarész.

„A helyi építési szabályzat a településszerkezeti tervvel összhangban megállapítja – a táj, az épített és a természeti környezet, valamint a környezeti elemek védelmével kapcsolatos területhasználati korlátozásokkal, továbbá az egyes területek felhasználásával, az azokon való építés rendjével és intenzitásával kapcsolatos előírásokkal – a helyi építési követelményeket, jogokat és kötelezettségeket.”¹⁸

A *helyi építési szabályzatot az önkormányzat rendelettel fogadja el*, így az egy közvetlenül befolyásoló eszköz a település kezében, melynek segítségével szabályozni tudja a településszerkezeti tervben megfogalmazottakat. A szabályozási tervnek egységben kell lennie a településszerkezeti tervvel. Amennyiben eltérés van a kettő között, akkor a településszerkezeti tervet előzetesen módosítani kell. A szabályozási terv elkészítése kötelező az újonnan beépítésre vagy a jelentős átépítésre kerülő területek kialakítása esetén.

Tegyük fel, hogy egy település elkészíti a szerkezeti és a szabályozási tervét a törvény által előírt tízéves időtartamra. Mondjuk három év elteltével megjelenik a településen egy építési vállalkozó, felvásárol néhány szántóterületet, majd azzal a kérelemmel fordul az önkormányzathoz, hogy szeretné ezeket a területeket belterületbe vonni, és ott lakóparkot építeni. Az önkormányzat dönthet úgy, hogy ezt nem támogatja, de úgy is, hogy igen. (Az ilyen prompt ötletek támogatásáért cserébe általában valamilyen közcélú fejlesztést szoktak kérni az önkormányzatok, mint kapcsolódó útszakasz aszfaltozása vagy körfogalom építése stb.)

Támogatási szándék esetén viszont módosítani kell a vonatkozó területrész szabályozási tervét, hiszen az jelen állapotában szántóterület, ráadásul „beépítésre nem szánt” külterület, így oda építkezni nem lehet. Ilyenkor a szabályozási terv elkészítését és a településszerkezeti terv módosításának költségét a vállalkozóra célszerű terhelni. Vagyis míg a szerkezeti terv tízéves időtartamra készül – és jó esetben vele egyidejűleg készítik el a szabályozási tervet is –, addig egy adott területrész besorolásának módosításával, például újonnan beépítésre szánt létesítése esetén, menet közben is módosulhat mind a két dokumentum. Ez a tízéves keretet azonban nem módosítja. Olyan eljárás is gyakori, hogy a „tűrt” befektetői szándék támogatásához településfejlesztési hozzájárulást kér az önkormányzat. (Például a kialakított telkekből intézményi terület céljára x db telek „leadása” az önkormányzat számára, vagy a megépítendő lakások után fizetendő hozzájárulás.)

Az áttekinthetőség kedvéért a szabályozási tervet szelvényekre szokták bontani, így lehetővé válik egy-egy terület részletes ábrázolása. A szelvényekre bontott szabályozási tervet a 15. ábra szemlélteti.

18 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet, 11. § (1) bek.

15. ábra: A szelvényekre bontott szabályozási terv

A szelvények egyesével történő kiemelésénél már az övezeti besorolások és az egyes telkek, valamint a rajtuk található felépítmények is megtalálhatók. A 16. ábrán a szabályozási terv egy szelvénye látható, az (építési) övezeti besorolások feltüntetésével.

16. ábra: A szabályozási terv egy szelvénye

Természetesen ehhez is ugyanúgy tartozik jelölési útmutató, a szelvény részletessége miatt azonban jellemzően jóval több információval. Arra vonatkozóan, hogy az adott övezeten belül konkrétan milyen besorolású telkek találhatóak, már az építési szabályzat ad részletes magyarázatot. A *helyi építési szabályzat* a település beépítésre szánt területén (régében: belterületén), a helyi sajátosságoknak megfelelően az építés rendjét – feltételeinek és módjainak meghatározásával – megállapító helyi települési önkormányzati rendelet. Helyi építési szabályzatot minden olyan esetben készíteni kell, amikor szabályozási terv készítése is kötelező. Az önkormányzat a helyi építési szabályzatot legalább négyévente áttekinti, ellenőrzi, valamint dönt arról, hogy változatlanul hagyja, módosítja vagy újat készít.

Az önkormányzatnak egyéb, speciális településrendezési eszközei is vannak. Ezek segítségével lehetősége nyílik arra, hogy a településrendezési elképzeléseket a helyi rendezési célok elérése érdekében közvetlenül megvalósítsa. Ezeket az önkormányzat szintén rendelettel fogadja el.

A településszerkezet és a területfelhasználás rendszerezése érdekében a települések igazgatási területét építési szempontból beépítésre szánt és beépítésre nem szánt övezetekre kell osztani, amelyeket a településszerkezeti terv és a szabályozási terv egyaránt tartalmaz.

- *Beépítésre szánt terület* (belterületi építési övezet): beépített vagy további beépítésre kijelölt terület, amelyen belül az építési övezetekben az építési telkek megengedett beépítettsége legalább öt százalék.
- *Beépítésre nem szánt terület* (külsőterületi övezet): amelyen belül az övezetekben a telkek megengedett beépítettsége legfeljebb öt százalék.

Mindez azt jelenti, hogy a beépítésre szánt területeken az építési telkek minimum öt százalékát be kell építeni. A beépítés felső határa építési övezetenként eltérhet egymástól. A beépítésre nem szánt területeken is lehet építmény, ez nem jogszabályellenes, azonban az építmény összterülete nem haladhatja meg a telek nagyságának öt százalékát. Ilyen be nem

építhető területen álló építmény lehet például egy présház a szőlőhegyen, egy szerszámtartó bódé a szántóföldön stb. Fontos szabály, hogy a település igazgatási területén belüli azonos szerepkörű, jellegű, beépítettségi intenzitású területrészeket azonos területfelhasználási egy- ségbe kell sorolni.

Beépítésre szánt terület lehet		
Lakóterület	Nagyvárosias lakóterület	Kisvárosias lakóterület
Kertvárosias lakóterület	Falusias lakóterület	Vegyes terület

Vegyes terület lehet			
<p>Településközpont: olyan, több önálló rendeltetési egységet magában foglaló, lakó, igazgatási, kereskedelmi, vendéglátó, oktatási, egyházi stb. épületek, sportlétesítmények, üzemanyagtöltő állomások, amelyek alapvetően nincsenek zavaró hatással a lakófunkcióra.</p>	<p>Intézményi terület: elsősorban igazgatási, nevelési, oktatási, egészségügyi, szociális rendeltetést szolgáló épületek elhelyezésére szolgál.</p>		
További vegyes terület lehet			
<p>Gazdasági terület: elsősorban gazdasági célú építmények elhelyezésére szolgál. Kétféle lehet:</p>			
<p>Kereskedelmi, szolgáltató terület, amely elsősorban nem jelentős zavaró hatású gazdasági tevékenységi célú épületek elhelyezésére szolgál.</p>	<p>Ipari terület, amely olyan gazdasági célú ipari építmények elhelyezésére szolgál, amelyek más beépítésre szánt területen nem helyezhetők el. Az ipari terület is kétféle lehet:</p>		
	<table border="1"> <tr> <td>Jelentős mértékű zavaró hatású terület (pl. gyár).</td> <td>Egyéb terület (pl. raktár).</td> </tr> </table>	Jelentős mértékű zavaró hatású terület (pl. gyár).	Egyéb terület (pl. raktár).
Jelentős mértékű zavaró hatású terület (pl. gyár).	Egyéb terület (pl. raktár).		

Üdülőterület	Üdülőházas terület, például kempingek, üdülőtáborok	Hétfélig házas terület
<p>Különleges terület: olyan speciális területek, amelyek a rajtuk elhelyezendő építmények különlegessége miatt a többi területtől eltérő típusú, fajtájú területek. Ilyenek lehetnek a nagy bevásárlóközpontok, vásárok, kiállítások területei, oktatási központok (egyetemi campusok területei, egészségügyi területek – kórház, szanatórium, gyógyszálló, gyógyüdülő stb.), a megújítható energiaforrások (pl. szél- és napenergia) építményeinek területei, állat- és növénykertek, nyersanyaglelőhelyek (bányák), honvédelmi területek stb.</p>		

Beépítésre nem szánt terület lehet						
Közlekedési, közmű-elhelyezési és hírközlési terület	Zöldterület (állandóan növényzettel fedett közterület: közkert, park)	Erdőterület	Mezőgazdasági terület	Vízgazdálkodási terület	Természetközeli terület	Különleges, beépítésre nem szánt terület

16. táblázat: A beépítésre szánt, a vegyes és a beépítésre nem szánt terület fajtái

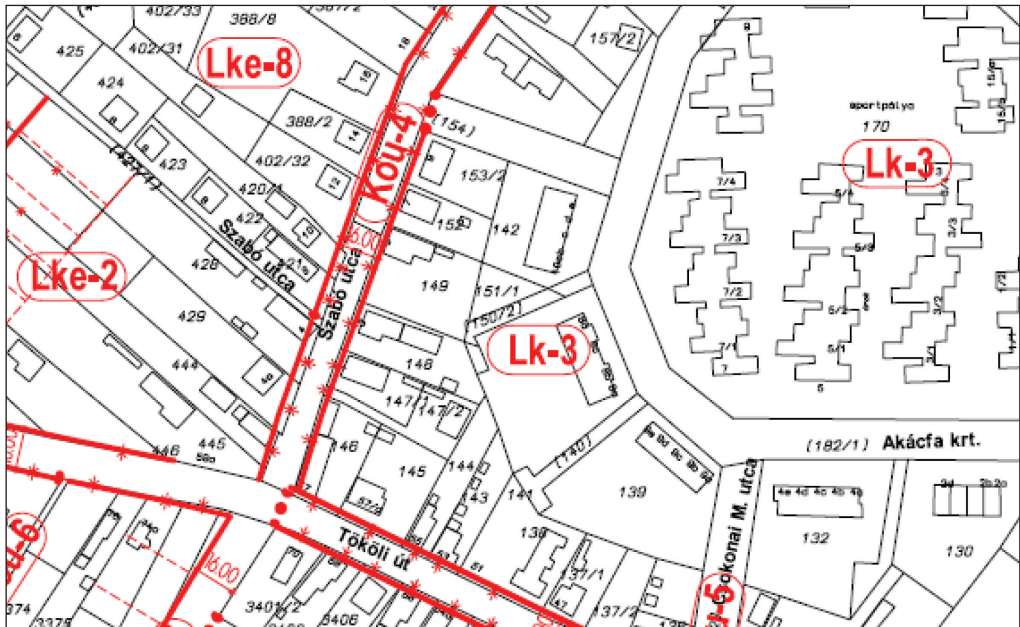
Speciális kategóriát képeznek a *védőterületek*. A védőterület elsősorban a metro- és megapoliszok, a nagy ipari üzemek negatív hatásaival küszködő települések, az agglomerációk számára lehet fontos, esetükben a szakirodalomban egyre inkább elterjedő „pufferzóna” kifejezés a helytállóbb. Védőterületek kialakítása szükséges ott is, ahol például valamilyen környezetszennyező forrás (üzem, autópálya stb.) található a település közigazgatási határán belül. A védőterület leggyakrabban a telepített erdő¹⁹ vagy a zajvédő fal zónája.

A védőterület (általában telepített erdő) lehet	
Védőövezet (biztonsági övezet)	Nyomvonal jellegű építmény (pl. autópálya) esetén védősáv (biztonsági sáv)

17. táblázat: A védőterület fajtái

Láttuk, hogy egy szelvény már egészen részletes információkat tartalmaz. Észrevehető, hogy – konkrét példánknál, a szigetszentmiklósi lakóterületi övezeteknél maradva – az egyes övezetek – kisvárosias (Lk), valamint kertvárosias (Lke) – betűjelei mellett különböző számok is szerepelnek.

19 Az erdős védőterület a *védőerdő*. A telepített erdő védheti a lakóövezeteket a légszennyezés és a zaj ellen, a mezőgazdasági területeket a futóhomok ellen. Fontos tudni, hogy az árvíz elleni védőerdő nem azonos az ártéri erdővel, vagyis a gátakon belüli erdővel. Az árvízi védőerdő a nagy folyók hegyvidéki vízgyűjtő területén a lejtőket borító természetes erdő, amely meggátolja a csapadék- és olvadékvíz gyors lefolyását és az árhullám veszélyes, gyors lefutását. Az 1990-es évek végén a nagy tiszai áradások oka a kárpátaljai és máramarosi ellenőrizetlen tarvágásokban keresendő. Az erdők híján gyorsan lefolyó víz a talajt is lemossa, felerősítve a védőerdők végleges eltűnésének folyamatát. Ez játszódott le az ókorban Dél-Olaszország hegyvidékein, s a táj azóta is sziklahegysívatag, ún. *torrens*, rendkívül gyors és heves áradású folyókkal. A települések nem a folyóvölgyekben, hanem a sziklás hegyoldalokon alakultak ki.

17. ábra

Ezek a számok az adott övezeti besoroláson belüli apróbb eltéréseket jelölik. Nézzük meg, hogy miként néz ez ki konkrétan a helyi építési szabályzatban, a példánkban szereplő Szigetszentmiklóson!

(7)	Az övezetben épület csak teljes közművesítéssel rendelkező telken szabad emelkedni.
(8)	Az Lke-1 – Lke-2, Lke-4-Lke-10 és Lke-13 építési övezetek területén egy telken belül max. 2 rendeltetési egység helyezhető el.
(9)	Az Lke-3 építési övezet területén minden 375 m ² telekterület után helyezhető el egy rendeltetési egység.

18. ábra: Szigetszentmiklósi építési szabályzat

16)	Az Lke-7, Lke-8 és Lke-9 építési övezetben az építési hely meghatározásánál a következőket kell figyelembe venni:
Előkert: 5 m
Hátsókert: 6 m
Oldalkert: 3 m |
|-----|---|

19. ábra: Szigetszentmiklósi építési szabályzat

Az adott kategóriák konkrét szabályait a 18. táblázat foglalja össze.

Az építési övezet		Az építési telek						Az épület		A terület
Övezeti jel	A beépítés jellemző módja	A kialakítható új telek legkisebb telekterülete (m ²)	A kialakítható új telek legkisebb		A megengedett legnagyobb beépítettség %	A legnagyobb megengedett szinterületi mutató (m ² /m ²)	A legkisebb kialakítandó zöldfelület %	Megengedett építménymagassága		
			Szélessége (m)	Mélysége (m)				Legkisebb (m)	Legnagyobb (m)	
Lke-1	SZ	800	18	36	30	0,6	50	4,5	7,5	Petőfi út melletti terület
Lke-2	SZ	700	16	30	30	0,6	50	3,0	5,5	Központi belterület általános helyen, Alsó-Bucka
Lke-3	SZ	3000	20	50	30	0,6	50	4,5	6,0	Tököli út melletti terület
Lke-4	SZ	800	18	36	30	0,6	50	4,5	6,0	
Lke-5	SZ	800	18	36	30	0,6	50	K	K	
Lke-6	SZ	4000	30	50	30	0,6	50	K	K	
Lke-7	O	700	14	30	30	0,6	50	3,5	4,5	Lakihegy, Alsó-Bucka
Lke-8	O	700	14	30	30	0,6	50	3,0	5,5	Alsó-Bucka
Lke-9	O	900	16	36	30	0,6	50	4,5	6,0	
Lke-10	SZ	1000	18	36	30	0,6	50	4,5	4,5	2518-2520, 2529-2535 Május 1. sétány – Horgász utca – Rózsa utca
Lke-11	SZ	K	-	-	30	0,6	50	4,5	4,5	2501-2504/1-2 – Ráckevei Duna – Nefelejcs utca – Bíró Lajos utca
Lke-12	lkr	K	-	-	30	0,6	50	4,5	4,5	2521-2528 Lajos utca által határolt területre
Lke-13	O	1000	18	36	30	0,6	50	4,5	4,5	2506-2517
Lke-14	O	800	18	36	30	0,6	50	4,5	5,5	Tihanyi út melletti terület
Lke-15	O	800	20	30	30	0,6	50	4,5	5,5	
Lke-16	O	K	K	K	30	0,6	50	4,5	6,0	
Lke-17	SZ	1000	20	30	30	0,6	50	4,5	6,0	
Lke-18	lkr	900	K	K	K	0,6	50	4,5	4,5	

18. táblázat: Az övezeti besorolások kategóriáinak szabályai

A szabályozási terv alapvető területfelhasználási övezeteit tehát helyi építési szabályzatban, műszaki, technológiai előírások megadásával tovább lehet finomítani. Alapszinten tehát képes lehet bárki megfelelően értelmezni a helyi építési szabályzat tartalmát, de itt is tisztában kell lenni a hierarchiával, az országos, majd a megyei, illetve a településszerkezeti terv kereteivel.

Kérdések

- 1) Mi a különbség egy település „aktív” és „passzív” fejlődése között?
- 2) Melyik a legfontosabb tényező, amely befolyásolja egy település fejlődésének irányát?
- 3) Milyen tudományágak foglalkoznak a településsel?
- 4) Mi a relatív földrajzi fekvés?
- 5) Mik a településfejlődés legfontosabb tényezői napjainkban?
- 6) Mi a különbség a helyi és a helyzeti energia között?
- 7) Mi a településfejlesztés lényege?
- 8) Miért követünk el hibát, ha tervezés nélkül fejlesztjük településünket?
- 9) Milyen kapcsolat van a társadalmi igények és a fejlesztési lehetőségek között?
- 10) Mi a településirányítás tartalma?
- 11) Mi a településtervezés lényege?
- 12) Mi a településpolitika?
- 13) Mi a különbség a településügy és a településpolitika között?
- 14) Mik a településpolitika részfeladatai?
- 15) Kinek a feladata a Mötv. alapján a településfejlesztés?
- 16) Milyen feladatai vannak az önkormányzatoknak a helyi közszolgáltatások körében?
- 17) Miért követünk el hibát, ha fejlesztési kérdésekben kizárólag építészeti tevékenységekre koncentrálunk?
- 18) Mutassa be a helyi fejlesztési dokumentumok hierarchiáját a vonatkozó kormányrendelet alapján!
- 19) Mi az integrált településfejlesztési stratégia?
- 20) Miért fontos a településfejlesztési tervezés folyamán a térségi fejlesztési célok ismerete?
- 21) Mi a településhálózat fogalma?
- 22) Milyen módon vizsgáljuk egy település fejlesztési céljainak kapcsolatát a térségi célokkal?
- 23) Mi a településkörnyezet?
- 24) Mi a településcsoport?
- 25) Sorolja fel – a településfejlesztési koncepció készítése során – az országos szint jellemzően vizsgálandó dokumentumait!
- 26) Mutassa be az állam törvényalkotó szerepét a településfejlesztés szabályozásában!
- 27) Milyen direkt módon avatkozhat be az állam a településfejlesztésbe?
- 28) Miért fontos a helyi gazdasági szereplők bevonása a településfejlesztési döntésekbe?
- 29) Milyen kapcsolat van a településfejlesztési koncepció és az egyéb helyi ágazati koncepciók között?
- 30) Milyen ágazati koncepciók elkészítése javasolt helyi szinten?
- 31) Melyek a településfejlesztés pénzügyi eszközei?
- 32) Hogyan kapcsolódnak az egyéb helyi szabályok a településfejlesztési célok megvalósításához?
- 33) Milyen településtervezési szemlélettípusok alakultak ki nemzetközi szinten?
- 34) Kiket vonnak be külföldön a településfejlesztés folyamatába?
- 35) Milyen forrásokból finanszírozzák településfejlesztési elképzeléseiket?

- 36) Mi a településfejlesztési tervezés? Milyen fázisai vannak? Melyek ezek tulajdonságai?
- 37) Mi az „íróasztalfiók-menedzsment”? Milyen vezetési stílus alkalmas a korszerű településmenedzsment biztosítására?
- 38) Milyen kérdésekre keressük a választ, amikor elkészítjük a településfejlesztési koncepciót?
- 39) Mi a komplex fejlettségmutató?
- 40) Milyen módszerrel készítünk egy komplex településfejlettség-vizsgálatot?
- 41) Mi a SWOT-analízis?
- 42) Mutassa be a településfejlesztési koncepció szerkezetét!
- 43) Hogyan készítsük el a kérdőíves kutatást a lakossági vélemények megismerésére?
- 44) Mi a fókuszcsoportos vizsgálat lényege?
- 45) Mi az ITS? Miért készítünk Integrált Településfejlesztési Stratégiát?
- 46) Milyen tartalmi elemei vannak az ITS-nek?
- 47) Milyen kapcsolatban állnak a településrendezési tervek a területi rendezési tervekkel?
- 48) Mi a településrendezés fogalma?
- 49) Mi a településszerkezeti terv lényege?
- 50) Hogyan kapcsolódik a településszerkezeti terv a szabályozási tervhez?
- 51) Mi a szabályozási terv és a helyi építészeti szabályzat?
- 52) Milyen lehetőségei vannak az önkormányzatoknak az OTÉK alapján a rugalmas szabályozásra?

Irodalom

- BÓDI Ferenc: A települési önkormányzatok érdekérvényesítése a területpolitikában, PhD-értekezés, BKÁE Szociológia és Szociálpolitikai Tanszék, kézirat, Budapest, 2001.
- BŐHM Antal: Helyi társadalom, önkormányzatok, településfejlesztés, Agroinform Kiadóház, Budapest, 2002.
- KŐSZEGFALVI György – LOYDL Tamás: Településfejlesztés, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2001.
- LÁSZLÓ László: Településfejlesztés, -rendezés és -tervezés. In: Szigeti Ernő (szerk.): Az önkormányzati közigazgatás az EU-csatlakozás tükrében, Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest, 2004.
- LETENYEI László: Településkutatás I., Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2006.
- LUKOVICH Tamás: Közösségi részvétel, közösségi tervezés. In: Csizmady Adrienne – Husz Ildikó (szerk.): Település- és városszociológia, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.
- ORTEGA Y GASSET, José: A tömegek lázadása, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1938.
- TÓZSA István: Településtan, Aula Kiadó, Budapest, 2011.

Ajánlott irodalom:

- BAJNAI László: Városfejlesztés, Scolar Kiadó, Budapest, 2007.
- BELUSZKY Pál: Magyarország történeti földrajza I–II., Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008.
- ENYEDI György: Magyarország településkörnyezete, MTA, Budapest, 2002.
- FARAGÓ László: A jövőalkotás társadalomtechnikája, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005.
- ILLÉS Iván: Regionális gazdaságtan, Típotex Kiadó, Budapest, 2008.
- MUMFORD, Lewis: A város a történelemben, Gondolat Kiadó, Budapest, 1985.
- NAGY Béla: A település, az épített világ, B+V Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2005.
- NEMES NAGY József: Terek, helyek, régiók, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.
- PÁLNÉ KOVÁCS Ilona: Helyi kormányzás Magyarországon, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008.
- PAP Norbert – TÓTH József: Terület és településfejlesztés II., Alexandra Kiadó, Budapest, 2006.
- SCHNEIDER, Wolf: Városok Urtól utópiáig, Gondolat Kiadó, Budapest, 1973.
- SÜLI-ZAKAR István: A terület és településfejlesztés alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2003.
- SZIRMAI Viktória: A várostársadalmi versenyképesség társadalmi tényezői, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009.
- VICSEK Lilla: Fókuszcsoporthoz, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.

4. Turizmus, települések, desztinációk

A települések számára a turizmus egyszerre jelent komoly lehetőségeket és kihívásokat. Néhány alapszabály:

- 1) Minél kisebb a település (lakosságát tekintve), annál nagyobb szerepet játszhat a turizmus, és ez annál nagyobb felelősséget, és – kedvezőtlen helyzetben – függési szituációt is jelenthet.
- 2) Minél nagyobb hatókörű a településen vagy az annak közelében található vonzerő, annál inkább valószínű, hogy a turizmus lesz (az egyik) meghatározó iparág, és összetettebbé válik a turizmus menedzsmentje is (pl. az odalátogatók nyelvi, kulturális adottságai, elvárásai miatt).
- 3) Minél nagyobb a település (lakosságát és/vagy kiterjedését is nézve), annál inkább várható, hogy a turizmus „csak” az egyik fontos, de nem feltétlenül meghatározó iparágat jelenti. Ez esetben az iparág szerepének megfelelő települési képviselő és elismerés a kihívás.

A turizmus – értelmezése szerint – azokat az utazókat jelenti, akik állandó lakóhelyüktől eltérő települést, területet keresnek fel, és ott maximum egy évet tartózkodnak. Az általános megfogalmazásban látogatónak hívott vendégeket, ha legalább egy éjszakát eltöltenek a településen, akkor turistának, ha éjszakát nem töltenek ott, akkor kirándulónak, ha pedig csak áthaladnak a településen, akkor átutazónak hívjuk.

A látogatók eseményeket, helyszíneket, természeti látványosságokat, műemlékeket stb. keresnek fel, és élményeket igényelnek. Ezek a vonzerők, azaz azok a dolgok, amelyekért hajlandóak utazni is, akár nagyobb távolságra is. A vonzerők pedig a desztinációban vagy célterületen találhatóak. A desztináció a vonzerők és kapcsolódó szolgáltatók összességét jelentő fogalom. A továbbiakban ezért – a szakmai terminológiát figyelembe véve – az alapvetően desztinációként (is) megjelenő településekről fogunk beszélni.

A vendégeket a helyiek gyakran „idegennek” tekintik (ezt számos kutatás is alátámasztja). Pedig valójában a vendégek is lakosok, csak éppen ideiglenesen, azaz a településen időszakosan tartózkodó, és ott koncentrált tevékenységet végző (átmeneti) lakosok. Ez pedig azt jelenti, hogy a látogatók az állandó lakosságéhoz nagyon hasonló, bár annál egyrészt bővebb, másrészt pedig szűkebb igényekkel és elvárásokkal rendelkeznek.

4.1 Turizmus

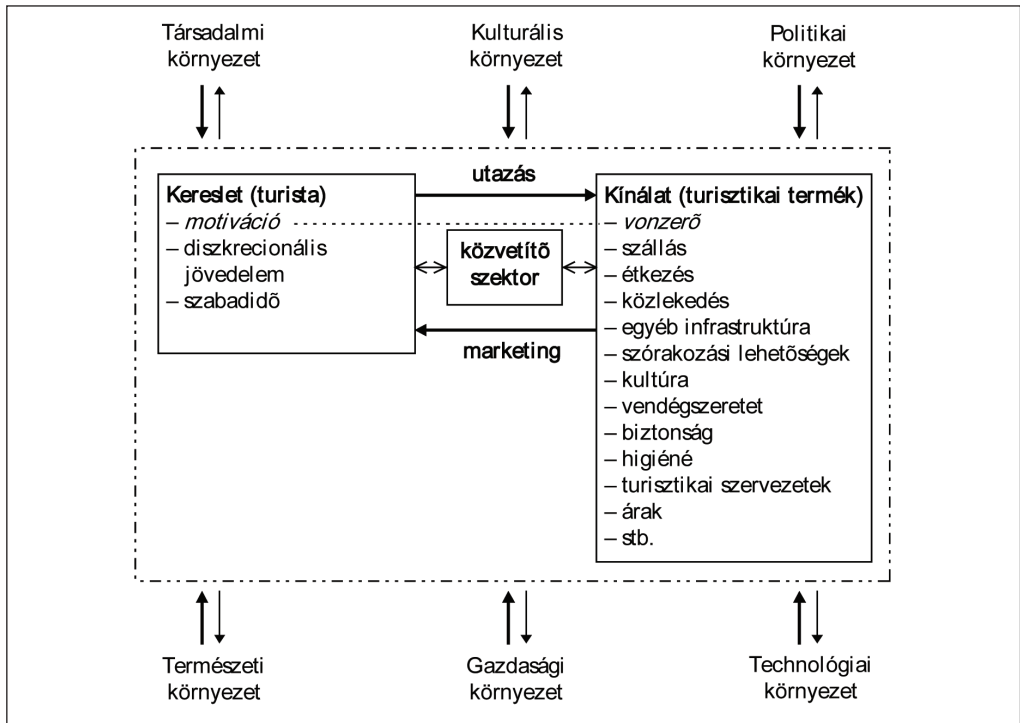
A turizmus fogalmát az Egyesült Nemzetek Világturisztikai Szervezete ([UN World Tourism Organisation](#)), a turizmus kormány szintű nemzetközi szervezete fogalmazta meg 1989-ben a [Hágai Nyilatkozatban](#). E szerint a meghatározás szerint „a turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyen kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat”.²⁰ Ez a meghatározás a turizmus körébe tartozó helyváltoztatásokat sem időtartamuk, sem a megtett távolság, sem

20 UNWTO, 1989.

pedig a turista motivációja szerint nem különíti el, és így magában foglalja mind a szabadidős, mind pedig a hivatásturizmust is.

A statisztikai elemzést a nemzetközi turizmus témájában rendezett, 1963-as, római ENSZ-konferencia meghatározása segíti, amely szerint „látogató” minden olyan személy, aki az állandó lakóhelyén kívüli más országba utazik bármely céllal, kivéve azt, hogy a meglátogatott országban keresőtevékenységet folytasson. A „látogató” meghatározás magában foglalja a „turistát”, aki legalább 24 órát tölt el a meglátogatott országban, és utazásának célja szabadidő-eltöltés, üzlet, család vagy barátok meglátogatása, szakmai kiküldetés vagy konferencia, illetve a „kirándulót”, aki 24 óránál kevesebbet tölt el a meglátogatott országban (beleértve a hajóúton részt vevőket, de a tranzitutasok kivételével).²¹

A turizmust összetett társadalmi jelenségnek tekintjük. A turizmus rendszere, amely a keresletet jelentő turistát (és a küldő területeket), valamint a kínálatot jelentő turisztikai iparágat (ennek részeként pedig a turisztikai desztinációkat is) foglalja magában, folyamatosan változik, és nem függetleníthető az azt körülvevő környezettől, mind társadalmi, kulturális, politikai, gazdasági, természeti, mind pedig technológiai szempontból.

20. ábra: A turizmus rendszere²²

A turizmus és környezeti elemei között kölcsönös függések rendszere alakul ki. Ez pedig azt jelenti, hogy a környezet egyes tényezői befolyásolják a turizmus fejlődését, a turizmus pedig valamilyen formában visszahat környezetére. Ez a kölcsönhatás pedig lehet pozitív és negatív.

21 UN, 1963.

22 Forrás: Lengyel, 1992 (módosított).

A magyarországi turizmus főbb mutatói			
	2012	2013	2013/2012
Látogatók száma*			
Külföldi látogatók száma (ezer fő)	33 717	33 816	+0,3%
Külföldre utazó magyarok száma (ezer fő)	12 316	12 158	-1,3%
A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma			
Belföldi			
Vendégek száma (ezer fő)	4 222	4 452	+5,5%
Vendégéjszakák száma (ezer éjszaka)	10 413	10 879	+4,5%
Átlagos tartózkodási idő (éjszaka)	2,5	2,4	-0,9%
Külföldi			
Vendégek száma (ezer fő)	4 164	4 378	+5,1%
Vendégéjszakák száma (ezer éjszaka)	11 392	11 920	+4,6%
Átlagos tartózkodási idő (éjszaka)	2,7	2,7	-0,5%
Összesen			
Vendégek száma (ezer fő)	8 385	8 830	+5,3%
Vendégéjszakák száma (ezer éjszaka)	21 805	22 799	+4,6%
Átlagos tartózkodási idő (éjszaka)	2,6	2,6	-0,7%
A szállodák vendégforgalma			
Belföldi			
Vendégek száma (ezer fő)	2 895	3 111	+7,4%
Vendégéjszakák száma (ezer éjszaka)	7 042	7 492	+6,4%
Átlagos tartózkodási idő (éjszaka)	2,4	2,4	-1,0%
Külföldi			
Vendégek száma (ezer fő)	3 689	3 869	+4,9%
Vendégéjszakák száma (ezer éjszaka)	9 582	10 015	+4,5%
Átlagos tartózkodási idő (éjszaka)	2,6	2,6	-0,4%
Összesen			
Vendégek száma (ezer fő)	6 584	6 980	+6,0%
Vendégéjszakák száma (ezer éjszaka)	16 624	17 508	+5,3%
Átlagos tartózkodási idő (éjszaka)	2,5	2,5	-0,7%
A kereskedelmi szálláshelyek bruttó bevételei			
Belföldi szállásdíjbevétel (millió forint)	55 162	60 501	+9,7%
Külföldi szállásdíjbevétel (millió forint)	96 927	105 873	+9,2%
Vendéglátás bevétele (millió forint)	61 217	66 051	+7,9%
Egyéb bevétel (millió forint)	57 466	65 066	+13,2%
Összesen (millió forint)	270 772	297 491	+9,9%

* Január–szeptemberi adatok. Forrás: KSH előzetes adatok

21. ábra

A turizmus rendszerének két alrendszere, a kereslet, azaz a turista és az általa megfogalmazott igények, elvárások, és a kínálat, azaz a turisztikai termék (szolgáltatások összessége) között a kapcsolatot egyrészt a fogadó (cél)területről a turista felé irányuló marketingtevékenység, a közvetítő szektor (online vagy offline utazásszervezők és az utazási ügynökségek) tevékenysége, másrészt a turistának a küldő területről a fogadóterületre történő utazása hozza létre.

Mind a turista rendelkezésére álló és szabadon felhasználható szabadidő, mind pedig az általa szabadon elkölthető pénz fontos szerepet játszik a turisztikai kereslet befolyásolásában. Mindemellett azonban az utazás tekintetében a meghatározó szerepet az egyéni változatosságigényen alapuló motiváció képviseli. Az utazási döntés általában az utazó saját, belső motivációján alapul, kivéve azon eseteket (tipikusan az üzleti utak jelentős részét), amikor a döntést a munkáltató, illetve a munkával kapcsolatos tevékenységek vagy személyek hozzák meg, illetve befolyásolják. A motiváció konkrét utazási döntéssé a desztináció/ céletterület attrakciói (eseményei, létesítményei stb.) alapján válik.

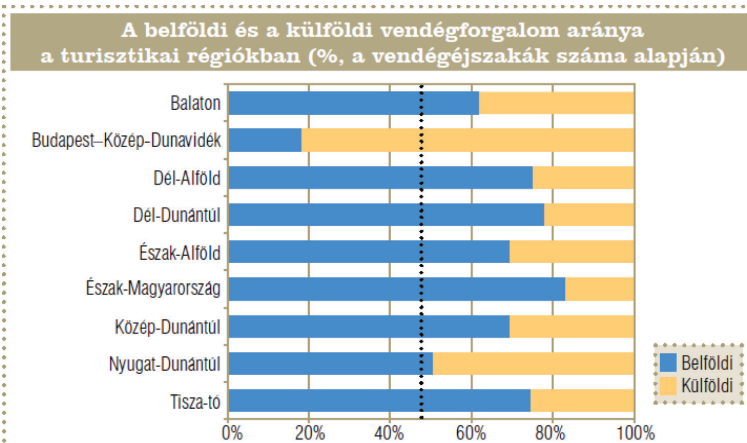
A vendégéjszakák száma szállástípusonként				
	2012	2013	2013 megoszlás	2013/2012
Szálloda	16 624 260	17 507 836	76,8%	+5,3%
5 csillagos	1 619 419	849 143	3,7%	n.a.
4 csillagos	8 502 561	6 433 871	28,2%	n.a.
3 csillagos	5 295 114	2 750 510	12,1%	n.a.
Gyógy szálloda	1 828 468	1 876 407	8,2%	+2,6%
Panzió	1 373 650	1 379 553	6,1%	+0,4%
Közösségi szálláshely	1 219 631	1 291 494	5,7%	+5,9%
Üdülőház	1 009 926	1 032 802	4,5%	+2,3%
Kemping	1 577 733	1 587 264	7,0%	+0,6%
Összesen	21 805 200	22 798 949	100,0%	+4,6%

2012. júlistól a KSH csak azon működő gyógy szállodákról közöl adatokat, amelyek szerepelnek az Országos Tisztifőorvosi Hivatal Közegészségügyi Főosztály nyilvántartásában.

2013. januártól a KSH az egy- és kétszillagos, a kategória nélküli, illetve a wellness-szállodák adatait nem publikálja.

Forrás: KSH előzetes adatok

22. ábra

23. ábra

A turisztikai kínálat egyes elemei egymással ugyancsak kölcsönös függésben állnak. A turisztikai termék összetettségéből adódóan egy-egy összetevő minősége befolyással van a kínálat egészének minőségére. A turista ugyanis nem szálláshelyet vagy közlekedési formát keres, hanem olyan élményeket, amelyeknek mind a megközelíthetőség, mind pedig a kielégítő minőségű szálláshely is része. A kínálat elemeinek kölcsönös függéséből adódik, hogy egy-egy összetevő nem megfelelő minősége az élmény (tehát a termék) egészét képes a turista számára tönkretenni.

Az utazások főbb jellemzői (2008, 2012)		
	2008	2012
Egynapos utazáson részt vevők aránya	63%	73%
<i>ebből: csak belföldre</i>	87%	84%
<i>csak külföldre</i>	1%	1%
<i>belföldre és külföldre</i>	12%	15%
Többnapos utazáson részt vevők aránya	58%	63%
<i>ebből: csak belföldre</i>	58%	61%
<i>csak külföldre</i>	17%	14%
<i>belföldre és külföldre</i>	25%	25%
Többnapos belföldi utazások legfontosabb úti célja	Balaton, Észak-Magyarország, BKD	Balaton, BKD, Nyugat-Dunántúl
Többnapos belföldi utazások hossza	3,4 éjszaka	3,4 éjszaka
Egy többnapos belföldi utazás költsége/fő/nap	4 801 forint	3 928 forint
Belföldi főutazások legfontosabb úti céljai	Balaton, Észak-Magyarország, BKD	Balaton, Észak-Alföld, BKD
Belföldi főutazások hossza	5,0 éjszaka	5,2 éjszaka
Egy belföldi főutazás költsége/fő/nap	5 264 forint	5 288 forint

BKD = Budapest–Közép-Dunavidék Forrás: Magyar Turizmus Zrt.

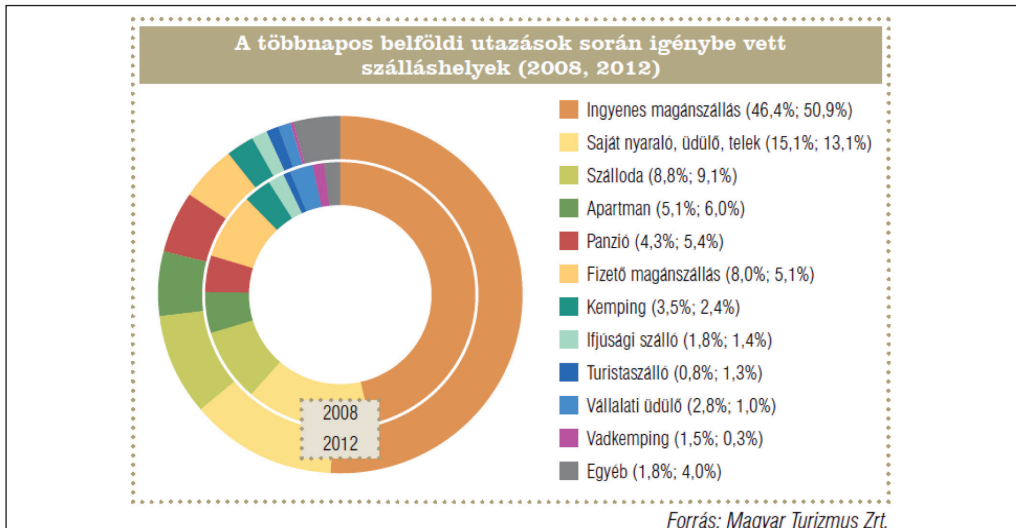
24. ábra

Az egyes környezeti tényezőkre utalva az alábbiakat érdemes figyelembe venni:

- A *politikai környezet*, még akkor is, ha harmadik országra vagy a konkrét településtől távoli régióra is gondolunk, befolyásolja az utazási kedvet és az utazási lehetőségeket. Egyes országok és térségek akár vélelmezett, akár tényleges politikai instabilitása teszi veszélyessé vagy lehetetlenné a turistaforgalmat (különösen polgárháborús, háborús övezetekben, illetve olyan térségekben, ahol fennáll a háborús konfliktus kitörésének veszélye). A jogszabályi környezet pedig képes a határátlépéseket befolyásolni (lásd vízumkérdések). Általában politikai megfontolások következménye a vízumkényszer eltörlése vagy bevezetése egy-egy országgal szemben, amely közvetlenül befolyásolja az utazási szabadságot (és az is előfordul, hogy például a beutazó gyógyturisztikai forgalom erősítése érdekében különleges „betegvízumot” hoznak létre, lásd Dél-Korea vagy Malajzia).
- A *gazdasági környezet* meghatározza mind a küldő, mind pedig a fogadóterületek, települések (és országok) általános gazdasági színvonalát, ezen belül pedig a kereslet nagyságát (a szabad rendelkezésű jövedelmen és a fizetett szabadságon keresztül). Természetesen a gazdasági paraméterek szoros kapcsolatban vannak a kínálat minőségével

és összetételével is. A gazdaság szerkezet, az azt alkotó más gazdasági ágak és az egyes gazdasági ágak fejlettsége jelentős hatással van a turizmus fejlődésére, hiszen jelentős turisztikai tevékenységről csak a viszonylag magas szintű szolgáltatási szektorral rendelkező térségek, területek esetében lehet beszélni (például megfelelő megközelíthetőség és infrastrukturális ellátottság hiányában nem lehetséges versenyképes turizmust fejleszteni).

- A *társadalmi környezet* a gazdasági környezet tényezőivel közösen befolyásolja elsősorban a turisztikai keresletet (hiszen például a fizetett szabadság hossza nem kizárólag gazdasági tényező), és az utazás megítélése, társadalmi szerepe társadalmanként más és más (például Olaszországban és Franciaországban az utazások döntő többsége belföldön zajlik, és ennek társadalmi és kulturális okai vannak, például a nyelvismeret hiánya).
- A *kulturális környezet* a turizmus egyik legjelentősebb vonzerejét jelenti, hiszen a kultúra számos megjelenési formában képes vonzerőt kifejteni: történelmi épületek és helyszínek, kulturális események, gasztronómia, vallási helyszínek, örökségek stb. A kultúra és a turizmus szoros összefüggése megmutatkozik abban is, hogy a turizmus a kulturális szolgáltatások számára piacot biztosít, tehát a két ágazat kölcsönösen fontos szerepet játszik egymás életében. Ugyanakkor nem felejthető el az sem, hogy a kultúra egyes elemeinek megismertetése, turisták számára történő bemutatása jelentős kihívást is jelenthet. Hiszen például a történelmi események vagy személyek, főként nyelvi akadályok esetén (mint ahogy az a magyar nyelv esetében is érvényes), alapvetően az adott kultúrát ismerők számára jelentenek megismerésre érdemes vonzerőt, míg a többiek számára külön erőfeszítéseket és eszközöket is alkalmazni kell ahhoz, hogy a valódi értékek és tartalmak számukra is élményekké váljanak!
- A *természeti környezet*, hasonlóan a kultúrához, a turisztikai kínálat attrakciói között is fontos helyet foglal el, hiszen a desztináció vonzerejét vagy a tervezett fejlesztések jellegét és helyszínét jelentősen befolyásolják a természeti adottságok. Bár a turizmusnak fontos területfejlesztő képességet tulajdonítanak, ez a szerepe azokon a területeken kiemelkedő, amelyek például nem alkalmasak mezőgazdasági vagy ipari tevékenységre, de természeti környezetük turisztikai szempontból hasznosítható.
- A *technológiai környezet* elemeinek nemcsak meghatározó szerepük volt a turisztikai szektor fejlődésében, hanem jelenleg is kitüntetett szerepük van abban. A kezdetekben a közlekedés fejlődése tette lehetővé egyre nagyobb tömegek egyre nagyobb távolságra történő utazását. A XX. század végén pedig a számítástechnika robbanásszerű fejlődése, az internet elterjedése és a virtuális valóság fogalmának megjelenése jelentette azokat a technológiai tényezőket, amelyek alapvetően megváltoztatták a turizmus rendszerének felépítését és működését. Ma már a mobil eszközök és megoldások, valamint a közösségi média alakítja át a turizmus működését. Ezek a változások nemcsak az utazásközvetítésre vagy a szálláshelykeresésre vonatkoznak, hanem a turizmus rendszerének egészére is.

25. ábra

Létezik olyan megközelítés, amely közelebb viheti a települések vezetőit az optimális megoldáshoz, azaz a kedvező hatások elősegítéséhez és erősítéséhez, illetve a turizmus miatt bekövetkező kedvezőtlen hatások megelőzéséhez, illetve minimalizálásához. Ezt szakszóhasználattal desztinációmenedzsmentnek (vagy célterület-menedzsmentnek) hívjuk.

4.2 Desztinációmenedzsment

A desztinációmenedzsment keretet ad a település turizmusára vonatkozó célkitűzések elérésének. Lesznek olyan célkitűzések, amelyek új terveket és lépéseket igényelnek, többnyire azonban a célkitűzések beilleszkednek a már meglévő kezdeményezésekbe és más helyi stratégiai (pl. településfejlesztési) tervekbe.

Egy területet (amely lehet egy vagy több település) akkor tekinthetünk desztinációnak vagy célterületnek, ha az a látogatók számára önálló egységet, azaz meglátogatásra és tartózkodásra érdemes területet jelent. Ez a fogadó (cél-) terület, önálló turisztikai vonzerővel bíró, földrajzilag lehatárolható egység, amely a turisták számára – vonzerői és az azokra épített turisztikai termékek alapján – komplex élményt nyújt, és ahol szükségleteiket kielégíthetik.

Számos sikeres fogadóterület jött/jön létre és működik, amelyek az alábbi jellemzőkkel írhatók le:

- valamilyen szempontból (erősen) vonzó;
- rendelkeznek „alapüzlettel” (alapkínálattal, attrakcióval);
- kifelé egységes képet közvetítenek;
- egyszerre lakóterületek és fogadóterületek;
- működésük tervezett és együttműködésre alapozott (magán- és közszféra együttműködésében);
- szakavatott menedzsmenttel rendelkeznek;
- rugalmasan képesek reagálni a kereslet/kínálat változásaira;
- a fenntarthatóságot biztosító vendégéjszakaszám.

A nemzetközi és a hazai tapasztalatokból azt láthatjuk, hogy a desztinációk számos kihívással néznek szembe:

- A desztináció határait rugalmasan kell kezelniük, hiszen bármikor beléphetnek új és kiléphetnek régi partnerek – és ez akár települési szinten is érvényes lehet!
- Az erős piaci verseny miatt nehéz a desztináció hírnevének megteremtése/ápolása.
- Fokozott figyelmet és energiát kell fordítani az értékek/vonzerők védelmére, bemutatására, hasznosítására.
- A polarizálódó kereslet miatt egyre komplexebb feladatokat jelent a látogatók elvárásainak való megfelelés.
- Annak meghatározása igen bonyolult, hogy miként lehet a lakosság életkörülményeinek javítása és kedvező vállalkozási környezet megteremtése mellett (fejlesztések, szolgáltatások, munkahelyek stb.) harmonizálni a látogatók-lakosok-vállalkozások érdek-hármas elvárásait.
- A folyamatos és összetett adatgyűjtés alapvető feladat, bármennyire is kevésbé látványos eredményt hozó tevékenységnek tűnik.

Minden településvezetőnek és menedzsernek érdemes ismernie a turizmus és a desztinációmenedzsment kérdéseit még akkor is, ha jelenleg a turizmus nem játszik jelentős szerepet a település és az önkormányzat életében. Bármikor érkezhet egy befektető, található páratlan kulturális vagy archeológiai értéket vagy gyógyhatású termálvizet. Ezen esetekben az önkormányzatnak tisztában kell lennie azokkal a lehetőségekkel és feladatokkal, amelyek alapvetően meghatározhatják a település, az önkormányzat, illetve a lakosság és a vállalkozások turizmushoz való viszonyát.

Meg kell vizsgálni a turizmus működési környezetét települési környezetben. Ez adja a logikáját a desztinációmenedzsment-megközelítésnek. Át kell tekinteni, hogy miként használhatjuk a desztinációmenedzsmentet a termékek/szolgáltatások erősítésére. Elemezni kell, hogy a desztinációmenedzsment elvei hogyan alakíthatók teendőkké az adott településen. A turisztikai szempontból valamilyen formában érdekelt települések vezetőinek egy dolgot mindenképpen el kell fogadniuk: a turizmus nem egyszemélyes műfaj, a desztinációk menedzsmentje, marketingje vagy fejlesztése összefogáson, együttműködésen alapul. Ennek hiányában nem lehetséges valódi turizmust csinálni.

Érdemes a desztinációmenedzsmentet több szempontból is elemeznünk. Megnézzük a „hardware-t”, amely a termékfejlesztés, a közlekedés, a közlekedésmenedzsment, az utcakép; majd megnézzük a „software-t”, amely pedig az interpretáció, a látogatói szolgáltatások, a marketing. A két terület átfedésében pedig ismertetjük a turizmus hatásait is, és ezek a mechanizmusok a desztinációmenedzsment stratégiájának mozgatórugói. A mozgatórugók ötvözése pedig hatékony településmenedzsment-gépezetet képes eredményezni.

A desztinációmenedzsment nem egyszemélyes játék, ezt már korábban is jeleztük. Azonban nagyon fontos ezt többször is hangsúlyoznunk, hiszen a hazai gyakorlat felhívja figyelmünket a hálózatban és együttműködésben megvalósítandó feladatok nagy kihívásaira. Ebben érdemes segítségül hívnunk a hálózati működést.²³

Az általános definíció szintjén maradva azokat a térbeli, gazdasági csomópontokat nevezük desztinációs együttműködésnek, amelyek egymással kapcsolatban álló, bizonyos működési területen elhelyezkedő vállalkozások, intézmények és szervezetek összekapcsolódása

23 Sziva Ivett: Turisztikai desztinációk versenyképessége. Egyedül miért nem, együtt mikor és meddig? In: Turizmus Bulletin, 2010/3. (november), 40-49. old.

révén jönnek létre, és amelyekben megtalálható a turisztikai verseny szempontjából fontos szolgáltatások és tevékenységek széles skálája.

Maga a hálózati működés koncepciója olyan együttműködésekben alapszik, amelyek során:

- a tagok versenyző vagy kiegészítő termékeket és szolgáltatásokat nyújtanak,
- megosztják egymással a termelékenység szempontjából fontos technológiát, képességeket, információkat, továbbá
- a helyi közintézményekkel való kapcsolattartás során kihasználják és fejlesztik a közösen használt helyi infrastruktúrát és erőforrásokat.

A desztinációk is olyan konglomerátumnak tekinthetők, amelynek együttműködő és versenyző szereplői általában együtt dolgoznak, egyesületi keretek között vagy marketing-együttműködések formájában, annak érdekében, hogy a desztinációt feltegyék a turizmus térképére.

A hálózati együttműködés kritikus pontjai abban azonosíthatók, hogy miért és hogyan osztják meg erőforrásaikat az egymással alapvetően versenyben álló, de mégis az együttműködés magját alkotó szereplők. Ebben a tekintetben a következő tényezők emelendők ki:

– *Kifinomult verseny:*

A versenyző tagoknak képeseknek kell lenniük differenciálni a szolgáltatásaikat, folyamatosan meg kell újulniuk úgy, hogy mindeközben közösen kell fejleszteniük az alapvetően szükséges erőforrásokat. A helyi verseny megléte kiemelkedően fontos, hiszen ha a verseny nem kizárólag a rövid távú túlélésre koncentráló és nem együttműködő (ár)versenyre korlátozódik, akkor ez a versenyhelyzet ideális esetben széles, specializált, helyi adottságokra épülő és kifinomult választékot alakít ki, és a folyamatos megújulás „kényszere” valójában a termelékenységet fokozza (hiszen csak akkor lehet a szolgáltatás és a szolgáltató is hosszú távon fenntartható, ha az előállított szolgáltatásokat hatékony költségfelhasználás mellett képes biztosítani).

– *Támogató szervezetek:*

Fontos jellemzője, hogy a helyi, desztinációs szinten működnek azok a szolgáltatók (értsd beszállítók), mint például a turizmus számára fontos élelmiszer-ipari, mezőgazdasági, közlekedési és bútorigipari vállalkozások, amelyekből a beszerzés nemcsak a minimális szállítási költségek miatt viszonylag alacsony, hanem ezek a szolgáltatások és termékek egyben hozzájárulhatnak a desztináció egyediségének kialakításához is (ez pedig a turizmusban kiemelkedően fontos). A helyi szolgáltatóktól, beszállítóktól való vásárlás pedig, mint azt a turizmus lehetséges hatásainak kifejtésekor majd látni fogjuk, kedvezően járulhat hozzá a helyi lakosság jólétéhez és életszínvonalához (és a települések megtartóképességéhez is). Az együttműködés magját adó legfontosabb szereplők (pl. vonzerőtulajdonok, szálláshelyek) bevonhatják, mozgósíthatják azokat a nem üzleti alapon működő támogató szervezeteket (pl. civil örökségvédelmi vagy hagyományápoló szervezeteket) és intézményeket (pl. kormányzati szervezet vagy oktatási intézményeket), amelyek szerepet vállalhatnak a desztináció meghatározó erőforrásainak és azok kiaknázásának fejlesztésben, de részt vehetnek olyan tevékenységekben is, mint például a közösen indított alap kutatások vagy a munkaerő és a lakosság képzése.

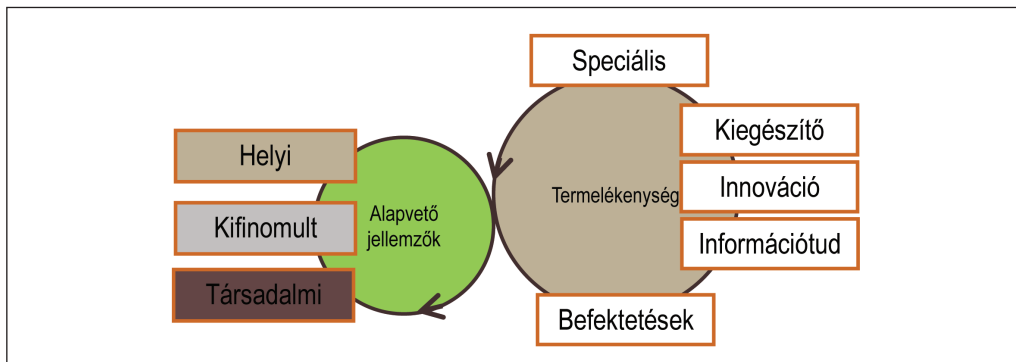
– *Közösségi ragasztóanyag:*

A hálózati működés csomópontjai abban a tekintetben válhatnak hatékonyabbá más, alapvetően lazább együttműködési formációkkal szemben (pl. stratégiai szövetség), hogy egyrészt a fizikai és tevékenység szintű közelség miatt létrejövő, másrészt a főként

közös társadalmi alapokon nyugvó informális kapcsolatokra visszavezethetően szorosabb a kapcsolattartás a szereplők között, és ezért rugalmasabban és összehangoltan képesek nemcsak tervezni, hanem reagálni is a változásokra. Ezt a kötőanyagot ugyanis a társadalmi kapcsolatok jelentik: a vállalkozások és vállalkozók, beszállítók és intézmények pusztán jelenléte egy célterületen megteremtheti a magasabb szintű gazdasági értékteremtés lehetőségét. Érdeemes azonban arra is utalni, hogy a lehetőség még nem feltétlenül jelent automatikusan megvalósulást és sikert. A szervezetek versenyelőnye főként a desztinációs szervezeten belüli információáramlásból származik, hiszen ezen csere alapján fedezhetőek fel az extra értéket teremtő üzleti és információs tranzakciók, ezáltal alakul ki a partnerszervezetek közötti együttműködési hajlandóság, és a közös, valamint az egyedi fejlesztésre való törekvés erős motivációja. A hangsúly tehát az együttműködő partnerek közötti informális hálózaton van, amely a következő területeken hordozhat előnyöket:

- a partnerszervezeti, vállalati és intézményi határok rugalmasabbá tétele, az információs és üzleti folyamatok áteresztőképességének növelése és a szoros együttműködések kialakítása;
- a bizalom és az egymástól való függőség érzésének kialakulása, amely rugalmassá, olajozottá teheti az interakciókat, és ösztönzi az innovációt, a fejlődést (és nem feltétlenül a növekedést!).

Az együttműködés sikertényezőit a 26. ábra kapcsolati rendszerei illusztrálják. A kapcsolatok jól jelzik a legkritikusabb jellemzőket, azaz a differenciálási alapú versenyt, a helyi támogató szervezetek és a sokszor hangsúlyozott „társadalmi ragasztóanyag” meglétét, másrészt a termelékenységet meghatározó sikertényezőket.

26. ábra: Az együttműködés sikertényezői²⁴

Az együttműködés (akár desztinációs, azaz főként földrajzilag és turisztikai tevékenység által lehatárolt, akár klaszter jellegű, azaz iparági koncentrációjú) által nyújtott versenyelőnyök tehát a következők lehetnek:

– *Innováció:*

A hálózat jellemzői jelentős ösztönző hatást gyakorolnak az innovációra – egyrészt a verseny megléte a vállalkozásokat folyamatos fejlesztésre ösztönzi, másrészt az elérhető speciális erőforrások (közös és megosztott tudás- és információbázis vagy a felsőfokú

24 Forrás: uo.

képzési intézmények kutatóközpontjai) megteremtik az innovációt motiváló környezetet, és együttműködésben bizonyos fejlesztések költség- és kockázatmegosztását, továbbá gyorsaságát.

– *Speciális erőforrások megteremtése:*

A szervezetek közös tudás-, munkaerő- és beszállítói bázisra épülnek, valamint a helyi támogató intézményekkel való szoros együttműködés miatt a formalizált együttműködés közös igényének megfelelő fejlesztések (munkaerőképzés, K+F) méretgazdaságosan megvalósíthatók.

– *Az információ és a tudás elérhetősége:*

A tudás, a legjobb gyakorlatok terjedése az egyik legfontosabb előnye a hálózatosodásnak. Az információcsere során az azonos területen, azonos erőforrásokkal gazdálkodó vállalkozások teljesítménye könnyen összehasonlíthatóvá válik. Mindez egyrészt az egymástól való tanulást segíti elő, másrészt a közösségben egyfajta nyomás alakulhat ki a tagok között a fejlesztések folyamatos felülmúlására.

– *Kiegészítő hatás:*

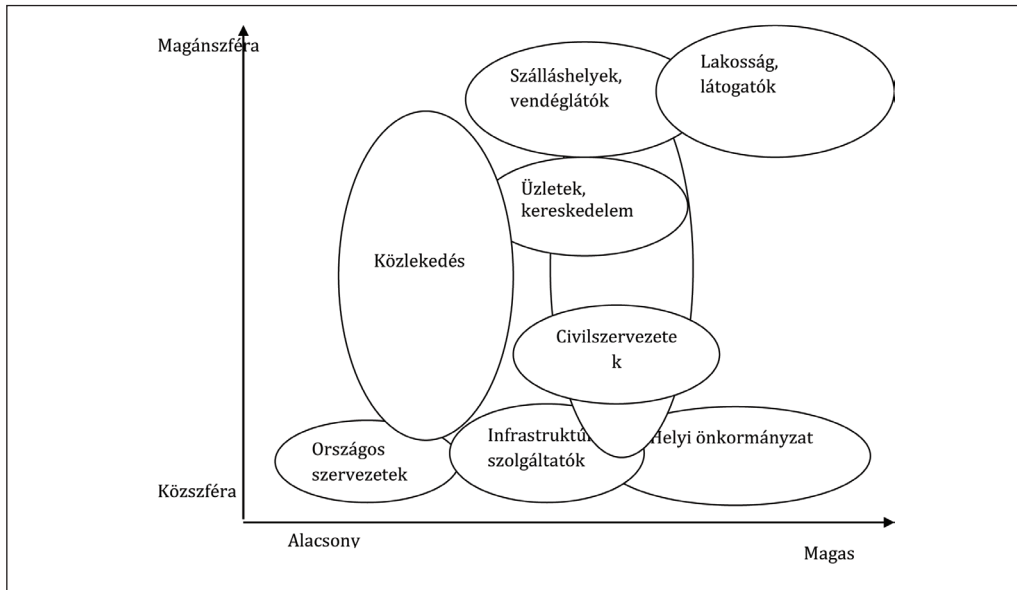
A kapcsolódó iparágak - a komplementer termelők és szolgáltatók - megléte erősíti a hálózat valamennyi tagjának sikerét.

Beruházások és új vállalkozások:

Az együttműködés bővülése ideális helyzetben pozitív visszacsatolási folyamat, amely azt jelzi, hogy a terület (vagy település) sikeresen működik, vonzó az új befektetők számára. Az érkező vállalkozások erősíthetik a már jelen lévők közös erőforrásbázisát, fokozva a versenyt, ezáltal az innovációt és a termékdifferenciálást.

A fentiekben röviden bemutatott, az együttműködő hálózatokra vonatkozó elvek fontos üzenetet közvetítenek mind az abban résztvevőknek, mind pedig a meglévő partnereknek: az együttműködésből adódó versenyelőnyöknek helyileg nemcsak az egyes vállalatok, hanem az állam, az intézmények és az egész lakosság által történő megteremtéséről, valamint ezzel kapcsolatban a világpiacon sikeres nagyvállalatok, transznacionális társaságok „hazai bázisává” válásának lehetőségéről is szólnak.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az egyes szervezetek más és más szinten érdekeltek a desztinációmenedzsment létrehozásában és működtetésében. Az alábbi ábrából az is egyértelmű ugyanakkor, hogy az érdekeltség összetett, azaz nemcsak az önkormányzatok, hanem a lakosság és a vállalkozások számára is szükséges az egyes tevékenységek harmonizálása. Természetesen egy desztinációmenedzsment nem az önkormányzatot helyettesíti, illetve nem vesz át az önkormányzati törvényben meghatározott jogköröket (pl. engedélyezés). Ugyanakkor a desztináció és a turizmus specialitásait ismerve és adatelemzéseire építve segítheti az önkormányzat döntéshozatali folyamatát.

27. ábra: Elvi érdekelttség a desztinációmenedzsment-tevékenységek létrehozásában

A 27. ábrából jól látható, hogy a közvetlen érdekelttség igencsak eltérő, értelemszerűen attól függően, hogy a lehetséges partnerek mennyire érzékelik a turizmus területén való szoros együttműködés szükségességét és hasznát. Ez esetben a nagyon fontos azt jelenti, hogy a számos potenciális együttműködő partner – például a turizmus – szerepét megfelelő részletességgel bemutató adatok hiányában nem érzékelik azt, hogy az együttműködés milyen előnyökkel jár, illetve járhat.

A desztinációmenedzsment azonban nem egy korábbi címke (pl. turisztikai referenci, információs irodái, turizmus-előadói stb.) lecserélését jelenti, hanem egy olyan szervezet megalakulását és működését, amely a desztináció turizmusának gazdája, és működése által elérhetővé válik a fenntartható és versenyképes turizmus megteremtése.

Egy (új) szervezet létrehozása ugyanakkor önmagában nem elegendő és elégséges annak érdekében, hogy a fentiekben felsorolt kedvező változások valóban be is következzenek. Egy szervezet létrehozásával a munka éppen csak elkezdődik. A közös munka hiánya azonban szinte automatikusan azt eredményezi, hogy a desztináció turizmusa (továbbra is?) spontán fejlődik, az adottságok továbbra is csak adottságok maradnak, a turisták, lakosok és vállalkozások nem tapasztalják mindazon eredményeket és kedvező hatásokat, amelyek a közös munka során bekövetkezhetnének.

A partnerségi összefogás formalizálja a közösségi részvételt. A kereskedelmi és iparkar-marák és az önkormányzatok jó helyzetben vannak a közösségi részvétel mobilizálásához, azonban azt gondolhatják róluk, hogy önös érdek vezérli őket, és valamilyen rejtett cél áll a háttérben, s ez visszatartja a széles körű közösségi részvételt. Sok partnerségi összefogás azt tapasztalta, hogy egy semleges elnök/vezető legyőzi az esetleges gyanakvást.

A desztináció szintjén	A turizmus szereplői és a turizmus által érintettek számára
⇒ A partnerség kialakulásával létrejön az önálló cselekvőképesség, amely feltételezi a saját források és kompetencia meglétét, valamint a folyamatos és többoldalú kommunikációt.	⇒ Valamennyi résztvevőnek nemcsak lehetősége, hanem közvetlen érdekeltsége is van abban, hogy részt vegyen a turisztikai desztináció működtetésének feladataiban és fejlesztésének lépéseiben.
⇒ A közös tevékenység túllép a marketingkommunikáción, és kiterjed a tervezésre, a fejlesztésre, a minőség-ellenőrzésre, a képzésre stb. – mindezeket külön-külön nem lehet megfelelő hatékonysággal és desztinációs szinten megvalósítani.	⇒ Egyedül meg nem valósítható szakmai feladatok válnak teljesíthetővé, például komolyabb marketingakciók, közösségi léptékű fejlesztések, ezért közösen minden akció hatékonyabb lehet.
⇒ Létrejönnek komplex turisztikai márkatermékek, a térség sajátos arculatot nyer, így a turisták tökéletesebb élményhez jutnak, és a desztináció jó hírért keltve vissza is térnek – mindez pedig versenyelőnyt jelent.	⇒ Minden érintett és közreműködő (önkormányzatok, vállalkozások, szervezetek és egyének) közvetlenül is hozzáférhet a desztinációra vonatkozó információkhoz.
⇒ Az önkormányzat(ok) több turisztikai feladata elvégzését a DMSz-re bízta.	⇒ Hatékonyabbá válik a szakma érdekérvényesítése és a koordináció.

19. táblázat: A desztinációmenedzsment lehetőségei²⁵

Fontos felismerni, hogy a közösség különböző típusai más-más partnerségi megközelítést igényelnek. A partnerségi összefogás különböző formái léteznek (pl. egyesület, non-profit vagy forprofit kft., részvénytársaság stb.), és célszerű szakember tanácsát kérni a helyi közösségi célok megvalósításához való legmegfelelőbb forma kiválasztásához. A hatékony közösségi együttműködés az érdekcsoportok, szervezetek és egyének széles körének részvételét jelenti:

- a helyi önkormányzat – képviselők és hivatalnokok,
- helyi lakók,
- helyi csoportosulások, közművelődési és sportszervezetek,
- önkéntesek,
- kvázi és nem állami szervezetek,
- állami hivatalok és igazgatóságok,
- regionális turisztikai intézmények/szervezetek,
- regionális fejlesztő irodák,
- regionális kulturális egyesülések,

- helyi vállalkozások,
- munkáltatói szervezetek,
- szakszervezetek,
- maguk a látogatók.

Leggyakrabban a közösségek csak nem hivatalos érdeklődést mutatnak a desztinációmenedzsment felé, akkor és olyan kérdésekben, melyek égetővé váltak, általában a médián keresztül. Ez a fajta ad hoc (pillanatnyi) megközelítés csak ritkán kielégítő bárki számára. Az ennél hivatalosabb intézkedések nagyobb lehetőséget nyújtanak a desztinációmenedzsment fejlődésének pozitív befolyásolására. A hivatalos intézkedések alapját többnyire a magán- és állami szektor partnerségi szövetségi kapcsolata képezi.

Néhány pontot érdemes részletesen is megvitatni minden település esetén, ugyanis az elmúlt évek desztinációfejlesztésre és -menedzsmentre vonatkozó tapasztalatai számos *konfliktust* hoztak a felszínre a menedzsmentszervezet és az érintett önkormányzatok között:

- Nem volt egyértelmű a feladat- és hatáskörmegosztás: az önkormányzatoknak nem kötelessége a turizmus fejlesztése, és éppen e feladatnak a definíálását várja a turisztikai szakma a hosszú évek óta csak előkészületben lévő turizmustörvénytől. A menedzsmentszervezet és az önkormányzat(ok) konfliktusára több példát lehetne hozni (pl. Bük), mint a harmonikussá váló kapcsolatokra (pl. Nyíregyháza).
- A finanszírozás megoldatlansága: az idegenforgalmi adó (ifa) szolgálja általában a turisztikai célú településmenedzsment és fejlesztési feladatok (részleges) finanszírozását azokon a településeken, ahol a desztinációság valódi tartalmát alkalmazzák. A forrásfelhasználás azonban a legtöbb esetben messze nem ennyire egyértelmű, és állandó vitákat generálhat a partnerek között.
- Az eredmények mérése is az egyik klasszikus probléma, hiszen az önkormányzat tipikusan az idegenforgalmi adó növekedését várja, míg az együttműködők saját tevékenységüknek megfelelő paraméterekben gondolkodnak (pl. vendégéjszakák száma, egy főre jutó költség mértéke stb.). Nagyon fontos feladat, hogy az érdekeltek az együttműködés elején meghatározzák, mely paramétereket fogják elemezni, és a siker tényezőiként vizsgálni.

A desztinációmenedzsment-stratégia részeként a következő *célok*at érdemes kitűzni:

- Erősíteni a település vonzerejét és érdekességét: használjuk a stratégia e részét arra, hogy a különleges értékvédelmi előírásokat erősítsük.
- A település jellegzetességeinek felhasználása a pozicionáláshoz: fontoljuk meg, hogyan lehet az értékek és az örökség még nagyobb részét megnyitni a látogatók számára, például öröksőnapok formájában, az épületek rekonstrukciója során talált régészeti tárgyak kiállításával vagy öröksőgről szóló szaktanfolyam megrendezésével. De fontoljuk meg azt is, hogy bizonyos településrészeket megtartunk az itt lakóknak oly módon, hogy nem szerepeltetjük azokat turistainformációs anyagokban.
- A település azon részeinek körülhatárolása, amelyek képesek lehetnek a kapacitáson felüli látogatók felszívásához: erősíthetjük ezen újabb területek használatát rendezvények odahelyezésével.
- A kiadások/költség összpontosítása: feltételezve, hogy partnerségi finanszírozás formájában történnek események, fejlesztések és tevékenységek. A vállalkozások részvétele ideális helyzetben tartalmazza az anyagi hozzájárulást is.
- Az egyeztetett intézkedések közzététele, megosztása valamennyi érdekelttel, például nagyszámú turistacsoportok érkezése, útfelbontás közműjavítás miatt, kulcsfontosságú történelmi épületek átmeneti bezárása javítások miatt stb.

Egy DMSz feladatai
Partnerség kialakítása és fenntartása
Érdekképviselés
Koordináció és szakmai segítségnyújtás
Termékfejlesztés és projektmenedzsment
Pályázatokon való részvétel
Pályáztatás
Desztinációsintű stratégiai és taktikai tervezés
Turisztikai információs rendszer működtetése
Látogatómenedzsment
Desztinációs marketingkommunikáció
Szemléletformálás, oktatás és képzés
Kutatás és információmenedzsment
Monitoring és minőségbiztosítás

20. táblázat

4.3 A turizmus hatásai

A turizmus növekedését az elmúlt évtizedekben számos tényező segítette elő. A fejlett országokban hozzájárult a turisták száma és a bevételek növekedéséhez a szolgáltatási szektor általános megfigyelhető erősödése a hagyományos ágazatok (ipar és mezőgazdaság) rovására, az általános gazdasági fejlődés következtében a diszkrecionális jövedelmek emelkedése, a növekvő szabadidő (és fizetett szabadság), illetve a szabadidő tartalmas és változatos módon történő eltöltése iránti igény fokozódása. A fejlődő országok pedig szinte kivétel nélkül gyakran jelentős forrásokat koncentráltak a turizmus, illetve az ahhoz kapcsolódó infrastruktúra (pl. autópályák, repülőterek) fejlesztésére, és előszeretettel kínálták harmadik országbeli fejlesztők és befektetők figyelmébe tengerpartjaikat, üzleti központjaikat vagy hegyvidékeiket.

A turizmusnak mint gazdasági tevékenységnek számos olyan tulajdonsága van, amely megkülönbözteti más iparágaktól. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy a turizmus láthatatlan exportnak tekinthető. Láthatatlan abban az értelemben, hogy maga a turisztikai termék tulajdonképpen szolgáltatás, tehát megfoghatatlan, szállíthatatlan. A turizmus esetében így nem a tárgyiasult termékeknek az eladótól a vevőhöz való szállítása valósul meg, hanem a fogyasztó utazik a termékhez. A turisztikai szolgáltatás csak úgy jöhet létre, ha a fogyasztó (azaz a látogató vagy a turista) jelen van a szolgáltatás színhelyén az adott pillanatban. Ez akár belföldi, akár nemzetközi viszonylatban nézzük, az export jelleg mind a két esetben jelentkezik (pl. a Balatonon vagy a Hajdúszoboszlón elköltött jövedelmek nagy részét nem ott keresték meg, hanem pl. Budapesten, Miskolcon vagy Kétegyházában).

A turista tartózkodása során sok olyan terméket is megvásárolhat, amely más módon exportálhatatlan (értsd: szállíthatatlan) vagy akár értékesíthetetlen lenne (például ajándéktárgyakat, élelmiszereket) magas fajlagos szállítási költségek, alacsonyabb minőség vagy a nemzetközi forgalomban piacvédő szabályozás következtében. A turisztikai forgalomba kerülő terméket ráadásul általában az elérhető „normál” exportárnál magasabb (nagykereskedelmi helyett kiskereskedelmi) áron lehet értékesíteni, tehát magasabb az ilyen módon elérhető bevétel is.

Elsősorban az ajándéktárgyakra igaz az, hogy a turisták a felkeresett településen vásárolják meg azokat, emlékül saját maguk számára vagy ajándékként olyan rokonoknak és barátoknak, akik nem vehettek részt az adott utazáson. Az exportált ajándéktárgyakból hiányozna az az érzelmi, eszmei többlet, amely az utazás során kapcsolódik hozzájuk, ezért jóval kevésbé lennének vonzóak. Különösen igaz ez a különben nem túl értékes tárgyakra (például egy soproni Tűztornyot formázó kulcstartóra vagy egy műanyag Halászbástyára – egy Herendi porcelán étkészlet ellenben Amerikában megvásárolva is értékes marad).

A turizmus mint forgalomnövelő tevékenység értékelésében azt is figyelembe kell venni azonban, hogy a turisztikai termékek iránti kereslet általában *szezonális* és rendkívül érzékenyen reagál előre nem látható és viszonylag kevésbé befolyásolható változásokra. A szabadidős turizmusban részt vevők célja elsősorban a kikapcsolódás, az, hogy jól érezzék magukat, tehát nem kívánnak olyan desztinációkat választani, ahol például bűnözésnek vagy egészségügyi kockázatoknak vannak kitéve. De a nemzetközi forgalomban befolyásolják a turisztikai keresletet az árfolyam-ingadozások, illetve a természeti katasztrófák (földrengés, vulkánkitörés, árvíz vagy akár hosszan tartó esőzések) is.

A szezonális, párosulva azzal, hogy a turisták által fogyasztott szolgáltatások nem raktározhatók (a ma el nem adott szállodai éjszakát vagy ételt másnap már nem lehet többé eladni, ugyanis az már egy másik nap), azzal a következménnyel jár, hogy a turizmusban működő vállalatoknak a turistaszezon ideje alatt kell megtermelni az egész éves nyereséget. A szezon előtt és után általában már az is siker, ha a vállalat a költségeit fedezni tudja, de nem ritka az sem, hogy a szezon bevételei biztosítják az anyagi forrást a szezonon kívüli működéshez. A kereslet időbeni ingadozása természetesen hatással van a foglalkoztatottságra és a befektetésekre is, és ez különösen akkor jelentős kockázat, ha a szezon rövid vagy rövidül (egy néhány napos fesztiválra nem éri meg szálláshelyeket létrehozni, ugyanakkor szálláshely hiányában messzebről már nem éri meg a fesztivált felkeresni, így a kommunikációnak figyelembe kell vennie a kapcsolódó kapacitásokat is).

A szezonálisitást azonban lehet irányítani, illetve kezelni. Egy lehetőség a kínálat visszafogása egy olyan szintre, amely ugyan alacsonyabb, mint a főszezon legmagasabb kereslete, de amely még képes garantálni a települési vállalkozások működését, és azt is, hogy a vendégek pontosan ugyanazt a minőséget kapják, mint máskor. Ez a megoldás elégedetlenséget szülhet azon turisták körében, akik nem jutnak hozzá a szolgáltatáshoz (például akiknek már nem jut szoba egy szállodában vagy akik nem vehetnek részt egy kulturális programon), de azok a vendégek, akik hozzájutnak a szolgáltatáshoz, nem csökkentett értékű élményben részesülnek. A szezonálisitással együtt járó kedvezőtlen következmények mérséklésének egy másik módja a kereslet időbeni koncentrációjának csökkentése (tehát a szezon meghosszabbítása), illetve a szezon időben való széthúzása, és miniszezonok létrehozása (tipikusan fesztiválok alacsony szezonra való időzítésével).

Jellemző a turisztikai keresletre a *magas ár- és jövedelemrugalmasság*, így viszonylag alacsony az egyes desztinációkkal, közlekedési vállalatokkal, szálláshelyekkel vagy utazásszervezőkkel szemben tanúsított fogyasztói hűség.

4.3.1 Gazdasági hatások

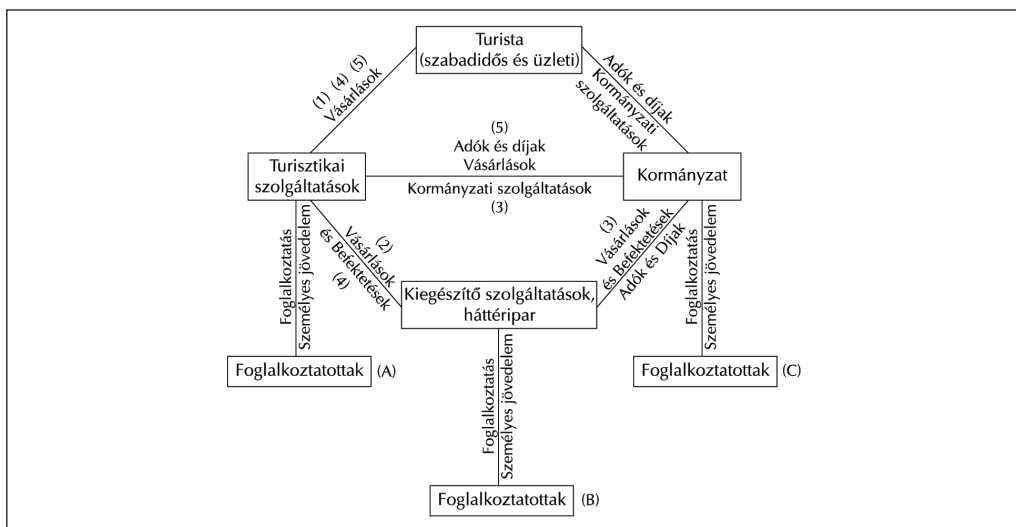
Bármely menedzsment- (és tervezés-) érdekeltségű szervezet számára a turizmus valódi teljesítményének vizsgálatában elsősorban azokat a gazdasági mutatókat javasolt figyelembe venni, amelyek nem abszolút, hanem *relatív* információkat tartalmaznak, és ezáltal az adott terület vagy település *versenyképességének* értékelésében is segítenek.

A 28. ábra természetesen leegyszerűsítve mutatja be a turizmus mint gazdasági rendszer szereplőit és kapcsolódásukat. A turizmus gazdasági hatásainak meghatározó része a turisták költségeinek (közvetett és közvetlen) következménye. Az ábrán látható, hogy az összes költség alapvetően három csoportra osztható: a turisták személyes fogyasztásához kapcsolódó kiadásokra (1), illetve a vállalati szféra (5) és a kormányzati szervezetek utazási kiadásaira (5). A turisták kiadásainak szerkezete legalább annyira fontos, mint a teljes összeg, hiszen nem mindegy, hogy mire és mennyit költöttek: szállásra, étkezésre, utazásra, szabadidős szolgáltatásokra, vásárlásra stb.

A turisták vásárlásai növelik a kereskedelmi forgalmat (4) (azaz a láthatatlan exportot), illetve hozzájárulnak a kereskedelem és a kiszolgálóipar fejlődéséhez (pl. építőipar, feldolgozóipar, mezőgazdaság, kereskedelem és üzleti szolgáltatások) (4).

A turizmus fejlesztéséhez, az infrastruktúra vagy a turisztikai létesítmények kiépítéséhez *tőkebefektetésre* (2) van szükség. A befektetők lehetnek magánvállalatok, kormányzati szervezetek, illetve a lakosság (a befektetés volumenétől és várható nyereségességétől függően). Léteznek továbbá olyan, közérdekűnek minősíthető tevékenységi területek, ahol szükség van az állam közvetlen részvételére a turizmus fejlődése érdekében (ebbe a körbe tartozik például a nemzeti parkok menedzsmentje vagy az országmarketing). Az ezen tevékenységekkel kapcsolatos *kormányzati kiadások* (3) viszont szintén hozzájárulnak a turizmus gazdasági teljesítményének növekedéséhez.

4.3.1.1 A turizmus mint gazdasági rendszer

28. ábra: A turizmus mint gazdasági rendszer szereplői és kapcsolódásuk²⁶

A turizmus jelentős mértékű foglalkoztatottságot eredményez mind a fogadó, mind pedig a küldő területeken (pl. utazásszervezők).

A turizmussal kapcsolatos munkahelyek három csoportba oszthatók:

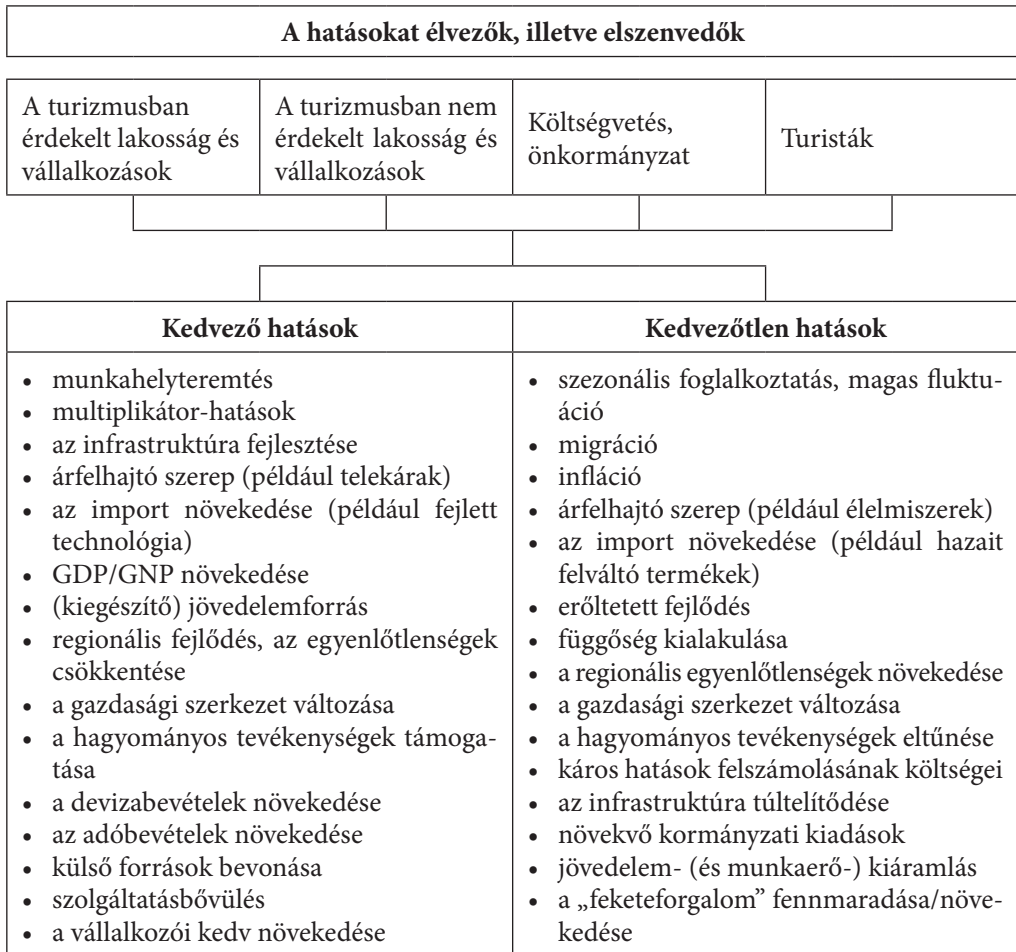
- a közvetlenül a turizmusban dolgozóakra (A – például szállodai alkalmazottak, utazásszervezők, kerékpár- és autókölcsönzők alkalmazottai),
- a turizmust kiszolgáló háttérpar által foglalkoztatottakra (B – például építőiparban, kereskedelemben, üzleti szolgáltatásokban, feldolgozóiparban dolgozók), valamint
- a turizmussal kapcsolatos kormányzati szolgáltatásokban dolgozóakra (C – például nemzeti turisztikai szervezetek, nemzeti parkok alkalmazottai).

A turizmus pozitív gazdasági hatásai között az egyik legfontosabb az általános fejlődésben játszott *katalizátorszerepe*. Ebben az esetben a fejlődésen nem pusztán gazdasági növekedést értve, hanem a gazdaság szerkezetében, kínálatában és az érintettek életminőségében történő javulást is. Számos településen, amely nem rendelkezik a hagyományos gazdasági tevékenységekhez szükséges erőforrásokkal, a turizmus lehet az egyetlen olyan szektor, amely viszonylag gyorsan és hatékonyan képes megindítani vagy élénkíteni a fejlődést, de csak akkor, ha a rendszerszintű fejlesztésről és együttműködő menedzsmenttel beszélhetünk.

4.3.1.2 A turizmus gazdasági hatásai

Érdekes itt egy példát hozni. A desztináció mint turisztikai rendszer gazdasági hatásainak összességét kívánja bemutatni a desztinációs hatásmodell (DHM).²⁷ A DHM-et eddig két alkalommal alkalmazták (Nyíregyháza és Hévíz esetén). A modell eredményeivel az önkormányzatoknak (és a desztinációnemedszent-szervezeteknek) új, a turizmus valódi szerepét bemutatni képes eszköz került a kezébe. A DHM-hez számos (mind helyi, mind pedig országos) adatot kell elemezni, ugyanis a turizmus rendkívül összetett iparág, és számos más iparággal van kapcsolatban, ezt pedig a modellezésben figyelembe kell venni. Mindezen adatok ismerete azért fontos, mert települési önkormányzati szinten az egy-egy évben rendelkezésre álló források nagy részét a központi költségvetés juttatja az önkormányzatok számára, főként a településeken „megtermelt” adók visszatérítéseként. Azaz az idegenforgalmi adó (ifa) önmagában alig mond el valamit a turizmus szerepéről, fontosságáról: sokkal többet árulnak el azon adatok, amelyek az egyéb, kapcsolódó adók (például áfa, ipa, béradók, nyereségadó) mértékét határozzák meg.

²⁷ Xellum, 2008, 2014.

29. ábra: A turizmus hatásai²⁸

4.3.2 Társadalmi-kulturális hatások

A turizmus megjelenése és fejlődése változásokat eredményez a fogadóterületen – tehát a turisztikai desztinációban – lakók életében, akár részt vesznek a turizmusban, akár nem, hiszen a település arculata és hangulata jelentősen is megváltozhat a turizmus és a turisták megjelenésével. A turizmus társadalmi hatásait tehát úgy definiálhatjuk, mint azokat a változásokat, amelyek a turisztikai desztinációk lakosságának életminőségében következnek be a turisztikai szektor fejlődése és a turisták jelenléte következtében.²⁹ A javasolt értelmezés szerint a turizmus társadalmi és kulturális hatásai azt fejezik ki, milyen módon járul hozzá a turizmus az életminőséghez, milyen hatással van a munkamegosztásra, az uralkodó értékrendszerekre és viselkedési mintákra, a családi kapcsolatokra, a közösség szerveződésére és a hagyományokra.

28 Forrás: Puczkó László – Rátz Tamara: A turizmus hatásai, Aula Kiadó, Budapest, 2002.

29 Puczkó László – Rátz Tamara: A turizmus hatásai, Aula Kiadó, Budapest, 2002.

A gazdasági vagy technikai fejlődés (ezen belül a konkrétan megvalósuló beruházások, fejlesztések) társadalmi hatásai számos területen jelentkeznek, és a modell remekül megalapozza a turizmus társadalmi-kulturális hatásainak bemutatását is.

4.3.2.1 A turizmus fejlődésének típusai

A változás mértéke	A fejlődés jellemzői	Hatások a közösség életére
Gyors ütemű növekedés	Ingatlanok felvásárlása, fejlesztése külső forrásból Külső nyaralótulajdonosok megjelenése Külső munkaerő beáramlása Külső szolgáltatók megjelenése Profitkiáramlás a közösségből	Helyi normák gyors átalakulása Új hatalmi és gazdasági szerkezet létrejötte A társadalmi szerkezet átalakulása
Lassú ütemű növekedés	Helyi tulajdonú fejlesztés Kevés külső nyaralótulajdonos Helyi szolgáltatások Kívülről érkezettek integrálódása a hagyományos hatalmi struktúrába	Normák lassú átalakulása Stabil hatalmi struktúra Terjeszkedő helyi gazdaság
Alkalmoszerű fejlődés	Hétvégi és eseményturizmus kialakulása Minimális helyi tulajdonú szezonális fejlesztés	Szilárd normák Egyéni mobilitás növekedése a hatalmi és gazdasági szerkezeten belül Jelentéktelen általános változás a helyi gazdaságban

21. táblázat: A turizmus fejlődésének jellemzői, hatásai³⁰

A turizmus társadalmi hatásainak vizsgálatánál meg kell különböztetni azokat a hatásokat, amelyeket csak a turizmus fejlődése okozhat, amelyek a turizmus fejlődésével feltétlenül együtt járnak, és amelyeket más hatótényezők is okozhatnak.

Csak a turizmus fejlődéséből következhet például üdülőtulajdonosok megjelenése egy településen vagy egy régióban, és a velük kapcsolatos konfliktusok kialakulása, vagy a turizmustól való túlzott gazdasági függőség létrejötte (amely sebezhetővé teszi a települést bármilyen, a turisztikai keresletben bekövetkező kedvezőtlen változással szemben). Érdemes ezért a hatáselemzésekben figyelni az alábbi tényezőkre:³¹

- a turisták jellemzői (létszám, típus, demográfiai és szocioökonómiai jellemzők, tartózkodási idő, motiváció, tevékenységek, viselkedés);

30 Forrás: Puczko László - Rátz Tamara: A turizmus hatásai, Aula Kiadó, Budapest, 2002.

31 Forrás: Rátz, 2001.

- kulturális távolság a helyiek és a vendégek között, és az ahhoz kapcsolódó interakciók;
- a fogadóközösség jellemzői (demográfiai és szocioökonómiai jellemzők, értékrendszerek, turistákkal kapcsolatos attitűdök, életmód, hagyományok, társadalmi struktúra és szervezettség, művészetek, kultúra);
- a turizmus fejlettségének jellemzői (attrakciók jellege, a fejlődés üteme, a fejlődés típusa, a turisztikai szektor felépítése, a desztináció teherbíró képessége, a helyi lakosság bekapcsolódása).

Pozitív	Negatív
Népességre gyakorolt hatások	
A népesség növekedése (betelepülők és el nem vándorlók)	
Szezonális munkaerő beáramlása kívülről (pozitív, ha munkaerőhiányt pótol; negatív, ha a helyiek munkáját veszi el)	
Üdültulajdonosok jelenléte (pozitív, ha bekapcsolódnak a közösség életébe; negatív, ha nem vállalnak részt a terhekből)	
A betelepülés következtében a kor, nem, faj, etnikum szerinti megoszlás megváltozása	
A népesség urbanizációja	
A munkaerőpiac átalakulása	
Új munkahelyek létrejötte	A szezonális munkahelyek számának növekedése
Új típusú foglalkozási lehetőségek a turisztikai szektorban	Szakképzettséget nem igénylő munkahelyek létrejötte
A szakképzettség, nyelvtudás felértékelődése	Munkaerőhiány a hagyományos szektorokban
A turizmus kiegészítő gazdasági tevékenységként diverzifikáló tényező	Fokozott gazdasági egyenlőtlenségek a közösségen belül
Elmaradott régiók felélesztése	

A közösség jellemzőinek, szerkezetének átalakulása	
A szolgáltatási szektor súlya nő	A nem állandó lakosok arányának növekedése (kevésbé elkötelezettek hosszú távon)
A társadalmi, kulturális élet felélénkülése	Konfliktus az üdülőtulajdonosokkal
A föld/ingatlan értékének növekedése	Az ingatlanhoz, földtulajdonhoz jutás megnehezedése
Infrastruktúrabővülés	Az ingatlanárak emelkedése
Bővülő vásárlási lehetőségek	Áremelkedés, infláció
A desztináció imázsának javulása	A kulturális identitás elvesztése
A közösség büszkeségének növekedése lakóhelyükkel kapcsolatban	Az erkölcsi normák gyengülése, az értékrendszerek átalakulása
Az előítéletek csökkenése, a sztereotípiák eltűnése, a tolerancia növekedése	Vallási konfliktusok (az üdülőtulajdonosokkal, a turistákkal)
	A turizmustól való túlzott függőség kialakulása
	Zsúfoltság
	Közlekedési problémák
A társadalmi osztályrendszer átalakulása (a turizmusban hasznosítható erőforrások tulajdonosainak felemelkedése, a hagyományos gazdasági tevékenységet végzők visszaszorulása)	
Hatások egyéni és családi szinten	
A társadalmi mobilitás növekedése (elsősorban a nők és fiatalok körében)	A társadalmi hálózatok felbomlása
A szabadidő-eltöltés lehetőségeinek bővülése	A turizmusba bekapcsolódók életritmusának felborulása
Életszínvonal-emelkedés	A veszélyérzet növekedése (a növekvő bűnözés miatt)
Nyelvtanulás, tanulás	Az idegenellenesség kialakulása
Jövedelem a turizmusból	A vendégszeretet kommercializálódása

A munkához való hozzáállás javulása, udvariasság, jó modor erősödése	Deviáns viselkedési formák kialakulása, erősödése (alkoholizmus, prostitúció, szerencsejáték, kábítószer-fogyasztás, vandalizmus)
	A helyi nyelv visszaszorulása
	A szexuális szabadosság növekedése
Demonstrációs hatás	
A családszerkezet megváltozása	
A fogyasztási szokások átalakulása	
A lakásviszonyok megváltozása	
Hatások a természeti, kulturális erőforrásokra	
A kiemelkedő szépségű, ritka természeti erőforrások védelme	A helyi szokások, hagyományok eltűnése
A helyi művészetek, kézművesség, kulturális események újjászületése	A kultúra kommercializálódása
A helyi építészeti stílusok újjáéledése	Szemetelés, szennyezés

22. táblázat³²

4.3.3 Környezeti hatások

A fizikai környezet alkotja a harmadik nagy hatáscsoportot. A környezeti elemeket két kategóriába vonjuk össze:

- természeti környezet, amely tartalmazza a fellelhető élettelen természeti erőforrásokat, az élővilágot, illetve a tájképi formát,
- épített környezet, amely magában foglalja mindazt, amit az ember mesterségesen telepített, épített az adott területre.

A turizmus környezetre gyakorolt hatásait a hatástípusok szerint érdemes számba venni, amelyek a következők:³³

- *Tevékenységek* (például [túl]halászat, erdők kivágása, vadászat) – ez azért is fontos, mert a turisztikai tevékenységek jelentős része valamilyen szempontból védett/megőrzött területen történik. Az utazás, a látnivalók felkeresése, a sportolás stb. mind-mind aktívan kapcsolódik több környezeti elemhez is (például a tájhoz vagy az állatvilághoz).
- *Hozzáadás* (például savas esők, légszennyezés, túlnépesedés, radioaktív szennyezések) – amely alatt azt kell értenünk, hogy a fizikai környezet elemeihez (levegő, ökoszisztémák, tápláléklánc stb.) az emberi tevékenység hozzáad valamit. A közlekedés például gázokat és gőzöket, a strandok és fürdők elhasznált, és gyakran a hőmérsékletet és a ma-

32 Forrás: Puczkó László – Rátz Tamara: A turizmus hatásai, Aula Kiadó, Budapest, 2002.

33 Forrás: Trudgill, 1991.

gas ásványianyag-tartalom miatt veszélyes hulladéknak is tekinthető vizet adnak hozzá környezetükhöz.

- *Felcserélés* (például a természeti környezet átalakítása, urbanizáció, növényi társulások megváltoztatása) – ezen hatások megszüntetik a természetre korábban jellemző tulajdonságokat. Az okozott változás lehet visszafordíthatatlan (irreverzibilis) vagy visszafordítható (azaz reverzibilis).

Fel kell hívnunk a figyelmet néhány igen fontos általános érvényű megfigyelésre: érzékeny ökoszisztémák esetén az ún. „első használat”, azaz az első turisták megjelenése képviselheti hatásaiban a legerősebb következményeket (akár társadalmi, akár környezeti következményekre gondolunk).

A folyamatos használat már csak a többé-kevésbé ellenálló, a hatásokkal együtt élni tudó állat- és növényfajok fennmaradása mellett történik. A vendégek által a célterületen eltöltött idő ugyancsak befolyásolja a hatások körét és jelentőségét, és a hatások gyakran időben az októl elkülönülten jelennek meg. A hatások közvetlensége vagy közvetettsége pedig azon múlik, hogy a turisták és a turisztikai szolgáltatások közvetlenül okozzák-e azokat, vagy pedig a beszállítókon (pl. agrártermelők) és a kiszolgáló kapcsolatokon keresztül.

	Közvetlen		Közvetett			Közvetlen		Közvetett	
	+	-	+	-		+	-	+	-
Levegőminőség	+	-	+	-	A természeti erőforrások kimerülése	+	-	+	-
gázok és pára		+	+	+	közlekedés		+		+
hő		+		+	fűtés		+		+
füst		+		+	légtudkondicionálás		+		+
zaj		+		+	ivóvíz-felhasználás		+		+
por		+	+	+	termálvíz-felhasználás		+		+
Geológiai tényezők					Növény- és állatvilág				
kommunális hulladék		+	+	+	védelem/megőrzés	+		+	
szennyvíz		+	+	+	az értékrendszer megváltozása	+			
bemosódás		+		+	költési szokások megváltozása		+		
erózió		+		+	szennyezés		+		+
vandalizmus		+			a táplálkozási szokások megváltozása		+		

a táj képének megváltoztatása	+	+	+	+	őshonos állatok elüldözése		+		+
	Közvetlen		Közvetett			Közvetlen		Közvetett	
tűz		+		+	ökológiai zavarás		+		
talajtömörödés		+		+	betelepítés	+	+	+	+
Vízminőség					kiirtás/gyűjtés		+		+
bemosódás		+		+	beavatkozás a ragadozó-áldozat kapcsolatba		+		+
eutrofizáció				+					
szennyvíz (-kezelés)		+		+					
napolajterhelés		+							

23. táblázat

Az épített (mesterséges) környezet sem mentesül azonban a turizmus okozta pozitív és negatív hatásoktól, éppúgy részesedik azokból, mint a természeti környezet elemei. A turisták számára az épített környezet elemei (pl. történelmi épületek, híres személyek vagy akár egyes hungarikumok) legalább akkora vonzerőt jelenthetnek, mint a természeti környezet elemei. Történelmi, kulturális emlékeket egyrészt turisták számára mutatnak be, másrészt kénytelenek is védeni azokat a turisták tömegétől – éppúgy, mint a természeti környezet esetén a védett értékeket.

	Közvetlen		Közvetett			Közvetlen		Közvetett	
A területhasználat megváltozása	+	-	+	-	Épületek és vizuális hatások	+	-	+	-
a beépített területek növekedése		+		+	a beépített területek növekedése	+	+	+	+
földterület elsődleges használatból való kivonása		+		+	új építészeti stílusok	+	+	+	+
hidrológiai és egyéb rendszerekbe való beavatkozás		+		+	emberek és csomagjaik/zsúfoltság	+	+		
területhasználati formák arányának változása (szolgáltatás, lakóterület, rekreáció)	+	+	+	+	a fokozott használat hatásai		+		+

	Közvetlen		Közvetett			Közvetlen		Közvetett	
		+		+			+		+
különbségek a turisztikai és az egyéb használatú területek között		+		+	szabályozók be nem tartása		+		+
Infrastruktúra					kültéri reklámok	+	+	+	+
úthálózat	+	+	+	+	épületek újrahaznosítása	+		+	
vasúti infrastruktúra	+	+	+	+	vibráció		+		+
buszpark	+	+	+	+	hagyományos stílusok megőrzése	+		+	
elektromos hálózat	+	+	+	+	vandalizmus		+		
hulladékgyűjtés és -kezelés	+	+	+	+	a települések sajátos arculata	+	+	+	+
ivóvízbázisok		+		+	a környezeti érzékenység változása	+		+	
kábelek/hálózatok		+	+	+					

24. táblázat

4.4 Teherbíró képesség

A *teherbíró képesség fogalma* a turizmushoz kapcsolódóan az 1960-as években jelent meg először, elsősorban a rekreációmenedzsment területén, ahol a teherbíró képesség vizsgálata annak a megállapítását szolgálta, hogy hányan használhatnak egyszerre egy bizonyos rekreációs létesítményt, infrastruktúrát vagy természeti-környezeti attrakciót anélkül, hogy az adott létesítmény rekreációs jellege megszűnne, vagy a látogatók rekreációs élményének minősége jelentősen megromlana.³⁴

Szélesebb értelemben véve a turizmusban a teherbíró képesség „egy helyszín, üdülőhely vagy régió képessége a turizmus befogadására minőségromlás nélkül”.³⁵ Az a látogatószám, illetve látogatószámsáv, amelyet egy desztináció maximálisan befogadhat, nem járhat elviselhetetlen következményekkel sem a természeti, sem a társadalmi, sem a gazdasági környezetre, elfogadhatónak kell lennie mind a helyi lakosság, mind a turisták számára, valamint fenntarthatónak kell lennie hosszú távon is.

A főbb kategóriák a következők:

- fizikai: az a turistaszám, amelyet egy terület fizikailag képes egyidejűleg befogadni,
- ökológiai és környezeti: az a maximális látogatószám, amely még nem okoz visszafordíthatatlan problémákat a természeti környezetben, illetve nem vezet a természeti vagy

34 Puczkó László - Rátz Tamara: A turizmus hatásai, Aula Kiadó, Budapest, 2002.

35 Cooper et al., 1993.

az ember alkotta attrakciók károsodásához,

- gazdasági: az a szint, amely képes teret biztosítani a turisztikai szolgáltatásoknak anélkül, hogy a szükséges és kívánatos helyi tevékenységek kiszorulnának, és ahol a turizmus fejlődésének azon pontja található, amikor a gazdasági jellegű hátrányok már meghaladják a pozitív gazdasági következményeket,
- társadalmi: a turisták azon száma, amelyet a helyi lakosság ellenszenv nélkül képes elfogadni, illetve amely még nem okoz elfogadhatatlan változásokat a helyi lakosok életmódjában,
- pszichológiai: a zsúfoltságnak azt a mértékét mutatja, amely még nem károsítja egy helyszínen vagy desztinációban a turisták élményét, nem csökkenti az adott terület vonzerejét.³⁶

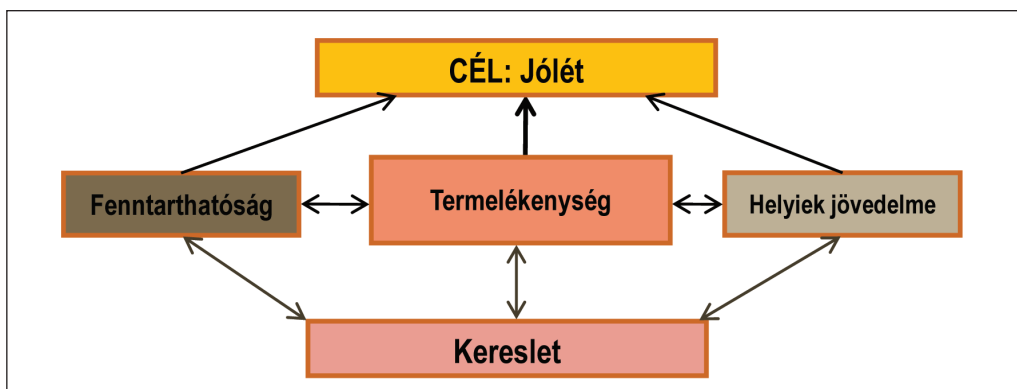
Egy desztináció teherbíró képessége időben nem állandó, mivel az azt meghatározó tényezők is folyamatosan változnak, és arra is számos lehetőség, eszköz és technika áll rendelkezésre, hogy a teherbíró képességi szinteket az önkormányzat közreműködésével módosítsák (tipikusan felfelé).

4.5 Jólét és versenyképesség

A turisztikai desztinációk versenyképességének egyik irányadó definíciója szerint: „A versenyképesség a desztináció azon kapacitása, amely által *sikeresen tud helytállni* a turisztikai versenyben, annak érdekében, hogy átlagon felüli *jólétet* biztosítson, amelyet megőrizni képes a lehető legkisebb társadalmi és természeti költségekkel”.

Egy versenyképes desztinációban a szereplők átlagosnál magasabb profitot termelnek és bért fizetnek, a tárgyi eszközök folyamatos felújítása megtörténik, az új beruházások könnyen jönnek. A vállalkozók és az önkormányzatok optimistán látják a jövőt, és a lakosok – fizikai és társadalmi – jóléte magas.

A versenyképesség jóléti és jóléti célja a célterületek esetében kiemelendő, ahogyan a fenntartható fejlődésre, a helyiek jövedelmére és a termelékenységre is utalás történik. A versenyben való helytállás alapvető cél, amely a keresleti igények felkeltésére és kielégítésére vonatkozik, és központi szerepet kap, tekintve, hogy a desztináció turisztikai élmények színhelye.

30. ábra: A desztinációs versenyképesség pillérei³⁷

36 Forrás: Puczko László – Rátz Tamara: A turizmus hatásai, Aula Kiadó, Budapest, 2002.

37 Sziva Ivett: Turisztikai desztinációk versenyképessége. Egyedül miért nem, együtt mikor és meddig? In: Turizmus Bulletin, 2010/3. (november), 40-49. old.

Mindezt a turisztikai desztinációk versenyképességének pillérei és azok jellemzői a következők:³⁸

- *A versenyben való sikeres helytállás:* a versenyképesség keresleti oldalát, a piaci igényeknek való megfelelést jelöli, amely egyet jelent azzal, hogy a desztináció olyan meghatározó vonzerővel vagy vonzerőkkel és élménynyújtási képességgel rendelkezik, amely legalább olyan jó vagy jobb, mint az alternatív desztinációk által kínált.
- *Jólét:* a turizmus (közvetlen és közvetett) hozzájárulása a helyi jövedelemhez a jóléti cél egyik oldalát jeleníti meg, amely a turizmus GDP-hez való hozzájárulásában mérhető. A számszerűsíthető hatások mellett a jóléti „lágymű” vagy szubjektív tényezők éppen olyan fontosak, hiszen a turizmus pozitív hatásaiként ismert identitástudat, biztonságérzet növekedése vagy a környezeti minőség fokozódása is befolyásolja a helyi közösség jólétét.
- *A helyiek jövedelme:* a jóléti cél, azaz a helyi lakosság számára jövedelmet biztosítani kulcsfontosságú kérdés, hiszen a turizmus gyakran csak szezonálisan képes számottevő jövedelmet termelni, és magas lehet a külső forrásoktól való függés mértéke. A helyi lakosság akkor részesedik a turizmus bevételeiből, ha vagy a foglalkoztatás vagy a turisztikai és kiszolgáló vállalkozásokon keresztül vesz részt a turizmusban.
- *Termelékenység:* egy terület versenyképességét, jólétét a turizmus esetében is a termelékenység növekedése határozza meg. A termelékenység áll a hálózati, azaz desztinációs együttműködések fókuszában is.
- *A fenntarthatóság célja:* a fenntartható fejlődés biztosítása többszörösen jelent kulcskérdést a desztinációkban. A globális környezeti problémák mellett a turizmus természeti és/vagy kulturális alaperőforrásainak a megőrzése kiemelkedően fontos. A fenntarthatóság átfogó (ökológiai, társadalmi, gazdasági) értelmezése szükséges a desztinációkban a turizmusfejlesztés negatív hatásainak elkerülése végett, a helyiek jólétének és jólétének biztosítása érdekében.

4.6 Életminőség

Az életminőség, illetve az arra hatással lévő, azt befolyásoló faktorok azonosításával és mérésével számos kutató foglalkozott már, és várhatóan a közeljövőben a terület még az eddigieknél is nagyobb figyelmet fog kapni mind a szakma, mind pedig a nagyközönség részéről.

Ma már nemcsak a gazdaság- és társadalomkutatók, hanem a politikusok és más döntéshozók is egyetértenek abban, hogy az eddigiekben használt, jellemzően gazdasági (kvantitatív) folyamatokat rögzítő mutatószámok (pl. GDP/fő) nem képesek megfelelően kifejezni és jelezni az életminőség állapotát. Éppen ezért az elmúlt mintegy harminc évben számtalan próbálkozás született az életminőség indexesített (sztenderdizált) formában történő meghatározására.

38 Forrás: uo.

31. ábra³⁹

Az életminőség az 1960-as évektől vált a jóléttel kapcsolatos kutatások kulcsfogalmává. Ahogy Fekete összefoglaló tanulmánya megállapítja: „Kiderült, hogy az anyagi életszínvonal növekedése nélkülözhetetlen előfeltétele ugyan az emberi-társadalmi előbbre jutásnak, de nem jelenti egyben s automatikusan az emberek életének, életminőségének megjavulását, az emberi boldogság és megelégedettség fokozódását.” Egyre inkább kérdésessé vált, hogy a „több jobb”, ezért a mennyiség helyett a minőséget hangsúlyozták. Az életminőség egy új, sokkal komplexebb, multidimenzionális alternatívát jelentett a jólét fogalmával szemben. Így az anyagi szükségletek kielégítésére irányuló mennyiségi jólét (welfare) mellett előtérbe került az immateriális dimenziókban megvalósuló jóllét (well-being) meghatározása és mérése is.

Az életminőség az étellel való általános elégedettség érzése, amelyet az egyén saját magának határoz meg.

Az életminőség két szempont szerint is értelmezendő:

- a helyiek és
- a településre/desztinációba látogatók szempontjából egyaránt.

Azért van szükség a párhuzamos vizsgálatra, mert a boldogtalan és ezért elégedetlen vendég nem fog visszajönni, és mindenkinek a távolmaradást fogja javasolni, ez pedig a desztináció népszerűségét és gazdasági teljesítményét fogja hátrányosan érinteni – azon keresztül pedig a helyben jelentkező hatásokat is csökkenő bevételek és foglalkoztatás formájában. Ez a kapcsolat természetesen a lakosság és a vállalkozások szempontjából is értelmezhető, hiszen a boldogtalan lakosságú település igencsak kevésbé lehet vonzó bármely látogató számára...

A turisták turizmus-specifikus életminőségét befolyásoló tényezőivel kapcsolatban az alábbi kérdéseket kell figyelembe venni:

39 Forrás: TOHWS, 2013.

- A turista motivációja: a motivációk és az azzal való elégedettség pozitívan járulhat hozzá a turista utazással/turizmussal való elégedettségéhez, és ezáltal étellel való elégedettségéhez, életminőségéhez, feltételezve azt, hogy az utazással való elégedettség összefügg az étellel való elégedettséggel és az életminőség pozitív változásával.
- A turista elégedettsége, percepciója: a turista étellel, szabadidővel való elégedettsége pozitívan befolyásolja a turizmussal/utazással kapcsolatos percepcióját. A szabadidővel való elégedettség pedig összefüggésben van az utazási tapasztalatokkal, s az ezekkel való megelégedettség hozzájárul a szabadidővel, és ezáltal az étellel való elégedettséghez.
- A turisztikai szolgáltatásokkal való elégedettség: az odautazás egyes elemeivel (utazást megelőző, út közbeni, desztináción tapasztalható, visszautazással kapcsolatos szolgáltatások) és a településen kínált turisztikai szolgáltatásokkal való elégedettség hozzájárul a turista utazással való elégedettségéhez, ezáltal a szabadidővel való elégedettségéhez, így az étellel való elégedettségéhez is (feltételezve azt, hogy az utazással való elégedettség összefügg az étellel való elégedettséggel és az életminőség pozitív változásával). A turisztikai szolgáltatásokkal való elégedettség szabadidővel való elégedettségre gyakorolt hatásának megítélése pedig összefüggésben van azzal, hogy ki mennyi időt tölt egy adott célterületen. Ezek szerint a véleményváltozás erősebb abban az esetben, ha valaki több időt (éjszakát) tölt egy adott célterületen, mintha kevesebbet töltene.

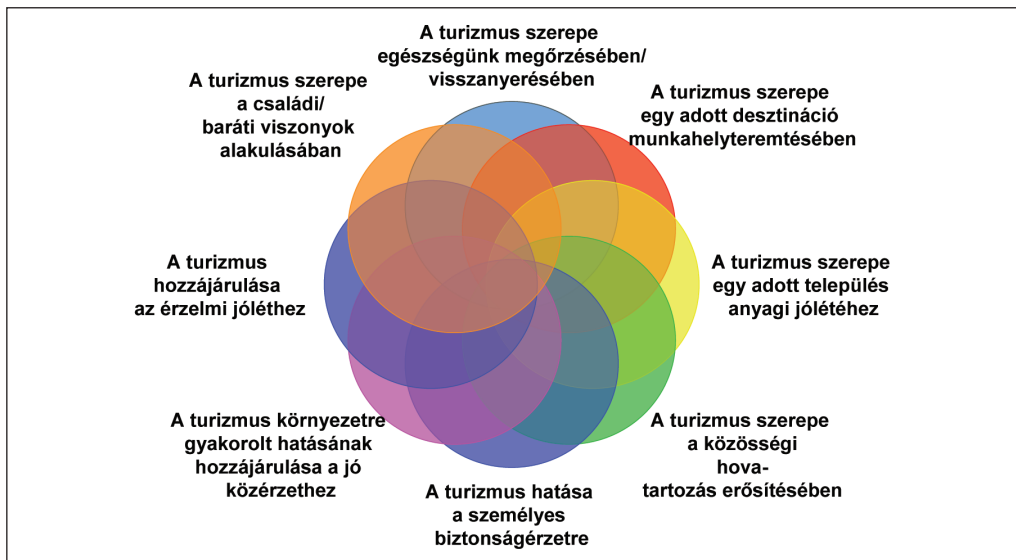
A lakosok turizmusspecifikus életminőségét befolyásoló tényezőivel kapcsolatban az alábbi kérdéseket kell figyelembe venni:

- A fenntarthatósági elvek figyelembevétele okán egy desztináció tervezésénél és menedzsmentjében a turisták igényeinek kielégítésén és az értékek minél vonzóbbá tételén túlmenően prioritást kell jelentenie annak, hogy az adott desztináció az ott élők számára megfelelő életteret, életminőséget tudjon biztosítani, ki tudja elégíteni a lakosság szükségleteit.
- A turizmus helyben élőkre gyakorolt hatásait befolyásoló tényezők között jelentős szerepe van az oda látogatók jellemzőinek, mint például a látogatók létszáma, típusa, átlagos tartózkodási idejük, motivációik, mindazon tevékenységek, amelyekben részt vesznek, viselkedésük és szocioökonómiai jellemzőik, életkoruk, nemük, családi állapotuk, iskolai végzettségük, tartózkodási idejük, lakóhelyük jellege vagy átlagos jövedelmük.
- A turizmus hatásai, ahogyan azt korábban láttuk, közvetlen kapcsolatban vannak az általános életminőség-faktorok (pl. biztonság, egészség, jövedelem stb.) és a turizmus helyi szinten értelmezhető hatásai között. Mindezen kapcsolatok pedig kimutathatók objektív és szubjektív paraméterekkel egyaránt.
- A turizmus egy olyan iparág, amely munkalehetőségeket, adóbevételeket vagy gazdasági diverzitást is képes biztosítani egy-egy desztinációnak. Amikor egy település desztinációvá válik, ahogyan azt szintén láthattuk, a megjelenő turizmus mindenképpen hatást gyakorol az ott élőkre. Ezért a turizmus tervezése során a lakosság életminőség-szemponjtjainak figyelembevétele alapvető feladat. Amennyiben a turizmus hatására csökken a helyben élők életminősége, a fogadóhely lakosai vonakodnak majd támogatni a turisztikai fejlesztéseket.

A lakosság életminőségét általánosságban befolyásoló *belső tényezőknek* az alábbiakat tekintjük:⁴⁰

40 ÖTM: A turizmus-specifikus életminőség modellt megalapozó modell, ÖTM, Budapest, 2008.

- az anyagi jólét dimenziói: megélhetés, jövedelmek, foglalkoztatás;
 - a közösségi jólét dimenziói: közösségben élő emberek, közösségi környezet, közösségi élet és szolgáltatások;
 - az emocionális jólét dimenziói: szabadidővel, szellemi (spirituális) jóléttel kapcsolatos tényezők;
 - az egészség és biztonság dimenziói: az egészséggel és a biztonsággal kapcsolatos jólét-tényezők, például a személyes biztonság, közösségi biztonsági tényezők.
- Az életminőség tényezői általánosságban: általánosságban az étellel való elégedettség.

32. ábra

Az étellel való elégedettséget befolyásolja a turizmusnak a lakosságra gyakorolt gazdasági, szociális, kulturális, környezeti hatása is. A turizmusnak az életet alkotó tényezőkre gyakorolt hatásával való elégedettség pedig a turizmus fejlettségi szintjének függvényében változik vagy változhat. Ezek – a turizmusnak a fogadóterületen élőkre gyakorolt hatásai szempontjából – az ún. *külső tényezők*, azaz a turizmusnak a fogadóterületen élőkre gyakorolt hatásaival kapcsolatos percepciók.⁴¹ A következők tartoznak ide:

- gazdasági tényezők: a foglalkoztatási lehetőségeknek, a helyi üzleti szféra és az önkormányzatok turizmusból származó bevételeinek, az életszínvonal vagy a megélhetés költségeinek a megítélése;
- szociális tényezők: a helyi szolgáltatások és szociális problémák megítélése;
- kulturális tényezők: a helyi kulturális értékek védelmének, a turisták és a helyben élők között zajló kulturális cserének, a helyi kultúra értékvesztésének a megítélése;
- (természeti és épített) fizikai környezettel kapcsolatos tényezők: a környezetszennyezésnek, az állatvilágnak, az ökológiai helyzetnek vagy a hulladékképződésnek a megítélése.

41 ÖTM: A turizmus-specifikus életminőség modellt megalapozó modell, ÖTM, Budapest, 2008.

4.7 Fenntartható turizmus

A fenntartható turizmusra gyakran a jövő útjaként tekintünk. De mit is jelent a fenntartható turizmus, és hogyan oldhatja meg a történelmi városokban jelentkező kihívásokat? Az UNWTO definíciója szerint: „a fenntartható turizmus kielégíti a jelenlegi turisták és a vendéglátó régiók igényeit, ugyanakkor védi a jövőt és erősíti annak lehetőségeit”. Egyszerűen fogalmazva: a turisztikai növekedés biztosítja, hogy az erőforrások, melyeken a turizmus alapul, ne degradálódjanak.

Az erőforrások nemcsak nyilvánvaló fizikai, történelmi és természetes környezetet jelentenek, hanem társadalmi és kulturális környezetet is. Hozzá tartozik az is, hogy a helyi lakók minimális zavaró tényező mellett élhessék mindennapjaikat, és megtehessék azokat a dolgokat, amelyekért – többek közt – azt a várost választották életük színhelyeül.

Alapos kételyeket támaszt azonban, hogy vajon a modern társadalom bármilyen tömeges méretű fogyasztói tevékenysége valóban fenntartható-e hosszú távon, ezért helyénvalóbb fenntarthatóbb turizmusról, illetve a fenntarthatóság fejlesztésének módjairól beszélni, mintsem egy egyedi termék fenntarthatóságáról.

A fenntarthatóbb turizmust négy alapelv támasztja alá.

1. Nem szabad ártalmasan hatnia a környezetre.
2. A helyi közösség számára elfogadhatónak kell lennie.
3. A vállalkozásoknak nyereséget kell hoznia.
4. Ki kell elégítenie a látogatókat.

Ahhoz tehát, hogy a turizmus fenntarthatóbb legyen, mind a négy követelménynek teljesülnie kell. A város körülményei és jellemzői fogják eldönteni, hogy az egyes alapelvek közül melyik lesz hangsúlyosabb, és idővel is változhat az egyes alapelvek fontossága. A fenntarthatóság meghatározása egyébként is szubjektív, mivel nagyrészt azon alapul, hogy a helyi közösségek mit tartanak elfogadhatónak. Éppen ezért a fenntarthatóság helyspecifikus, azaz a helyi közösségek különböző mértékben képesek vagy hajlandók elfogadni a turizmus hatásait. A fenntarthatóság dinamikusan változik, azaz ami jelenleg elfogadható a helyi közösség számára, nem biztos, hogy a jövőben is az lesz. Ennek az ellenkezője is igaz: ami jelenleg elfogadhatatlan, öt év múlva elfogadhatóvá válhat.

A desztinációmenedzsment helyet ad ezeknek a tényezőknek, és teljesíti a fenntarthatóbb turizmus négy alapelvét. A desztinációmenedzsment azt is felismeri, hogy a fenntarthatóság:

- megkívánja a célkitűzések, folyamatok, termékek és megvalósítás egyértelmű megfontolását, és
- fenntartható vállalkozásokon, termékeken és desztinációkon keresztül lehet átadni.

A fenntarthatóbb turisztikai fejlesztés egy igen dinamikus folyamat, amely a helyi közösség általi elfogadottságra épít. Ezért desztinációs szinten a legcélszerűbb a megvalósítás, mégpedig a fenntartható turizmusstratégia kidolgozásán keresztül.

Az UNWTO részletes definíciót ajánl a fenntartható turizmus körülhatárolására, mely egyetért a fenti megközelítéssel, és kapcsolatba hozza a fenntartható turizmust és a gazdaságfejlesztést. A definíció a következőképpen fogalmaz:

„a gazdaságfejlesztési modell formája, melyet olyan módon alakítanak, hogy az javítsa a fogadó közösség életminőségét, adjon magas minőségű élményt a látogatóknak, és tartson fenn minőségi környezetet, melytől mind a fogadó lakosság, mind a látogató függ.”

Ezért a turizmust fenntarthatóbbá tevő stratégia hármast tűz ki:

- meghatározza a közösség erőforrásait és értékeit,
- meghatározza, hogy a közösség mit akar elérni a turizmus révén,
- e folyamat eredményeként megfogalmazza a teendőket a közösség céljainak elérése érdekében oly módon, hogy nem veszélyezteti a közösség erőforrásait, értékeit, és azon képességét, hogy látogatókat vonzzon.

A stratégia közös jövőképét az önkormányzat, az ágazat és a desztináció jövőjének fejlesztőinek magukévá kell tenniük. A stratégia megvalósításához együtt kell működniük az állami és magánszektor szervezeteinek. Ezek a tényezők kulcsfontosságúak a sikerhez. A stratégia tartalmazzon turisztikai hatáselemzéseket, és határozza meg, hogy melyik elfogadható és melyik nem!

Miután ezek a tényezők meghatározásra kerültek, és egyetértés született ezen a téren, minden egyes hatáshoz összehasonlító elemzések vagy küszöbérték-kritériumok rendelkezhetők, melyek segítségével eldönthető, hogy az adott fejlesztés hatásai vagy turisztikai jellemzői általában elfogadhatók-e.

A következő lépés a menedzsmentmechanizmusok kidolgozása a látogatói hatások kezelésére. A mechanizmusok olyan dolgokat jelentenek, mint például a nyújtott termékek és szolgáltatások módosítása, illetve e termékek és szolgáltatások helyszínének, megközelíthetőségének, időkorlátainak és marketingjének módosítása. Két általános típusa van a mechanizmusnak:

- Olyan mechanizmusok, amelyek a szolgáltatások és létesítmények kínálati oldalát kontrollálják, például engedélyek és szabályok által.
- Olyan mechanizmusok, amelyek a szolgáltatások és létesítmények keresleti oldalát kontrollálják, például célirányos marketing, árpolitika és minőség által.

A desztinációsintű turisztikai hatásokat nagymértékben maguk a látogatók határozzák meg (például elvárásaik, értékrendszerük, tevékenységi köreik és az utazás módja alapján). A mechanizmusok célja az legyen, hogy a piaci szegmenseket illessze a rendelkezésre álló erőforrásokhoz, ahelyett hogy a már ott-tartózkodó látogatók hatásait próbálná kontrollálni.

Végül igen lényeges, hogy fenntartható turizmusstratégiát nem szabad más tervezési dokumentumoktól elszigetelten készíteni. Épp ellenkezőleg, a turizmusstratégia szerves részét kell képeznie más dokumentumoknak, mivel az önkormányzati tevékenység sok területét érinti, mint például a közlekedési és infrastrukturális szolgáltatások biztosítását, fejlesztések beillesztését városrendezési tervekbe és létesítmények díjszabási mechanizmusának biztosítását.

Vannak települések, amelyek örömmel fogadják és kívánják a turizmus növekedését, más városok pedig aggodalommal tekintenek felé. Nem szabad azonban feltételezni, hogy a növekedés automatikus előnyökkel jár a település számára, vagy ha igen, akkor ez problémamentes lesz. Kutatások igazolják, hogy a desztinációk élettartama ciklikus, melynek elemei a felfedezés, a növekedés és a változás. Ezt a desztináció-életgörbe fogalmazza meg. A helyi lakók turizmussal kapcsolatos reakciói igen lényeges elemei ennek a folyamatnak.

4.8 A desztináció életgörbéje

Számtalan elemzés vizsgálta azt a folyamatot, melynek első lépése a turisztikai desztináció felfedezése, majd népszerűségének növekedése, végül a változásokra adott reakciói. Ezt desztináció-életgörbének nevezzük. Kutatások igazolják, hogy az életgörbe minden stá-

diumában fontos szerepet játszanak a menedzsmentdöntések. Például a bekapcsolódás és fejlődés szakaszaiban jelentős tényezőkké válnak a helyi lakók reakciói, valamint a fizikai környezetre gyakorolt hatás.

A desztináció-életgörbe nem egy előre megjósolható modell, azonban az életgörbe pozitív befolyásolása érdekében tisztában kell lennünk a kontroll nélküli turisztikai növekedés potenciális következményeivel, és tudnunk kell, hogy mikor és milyen desztinációmenedzsment-intézkedések bevezetése szükséges. Az életciklus-elméletek közül a legismertebb Butler nevéhez fűződik. Butler elmélete szerint a turisztikai desztinációk nagy részének fejlődése során megfigyelhető, hogy hasonló típusú utat járnak be, bár a fejlődés időtartama és a növekedési ráták jelentősen eltérhetnek az egyes esetekben. Ez az életút hat egymást követő szakaszra osztható, amelyek során folyamatosan változik a turisták mennyisége, típusa, a turizmus szektorának fejlettsége és a turizmus hatásai.

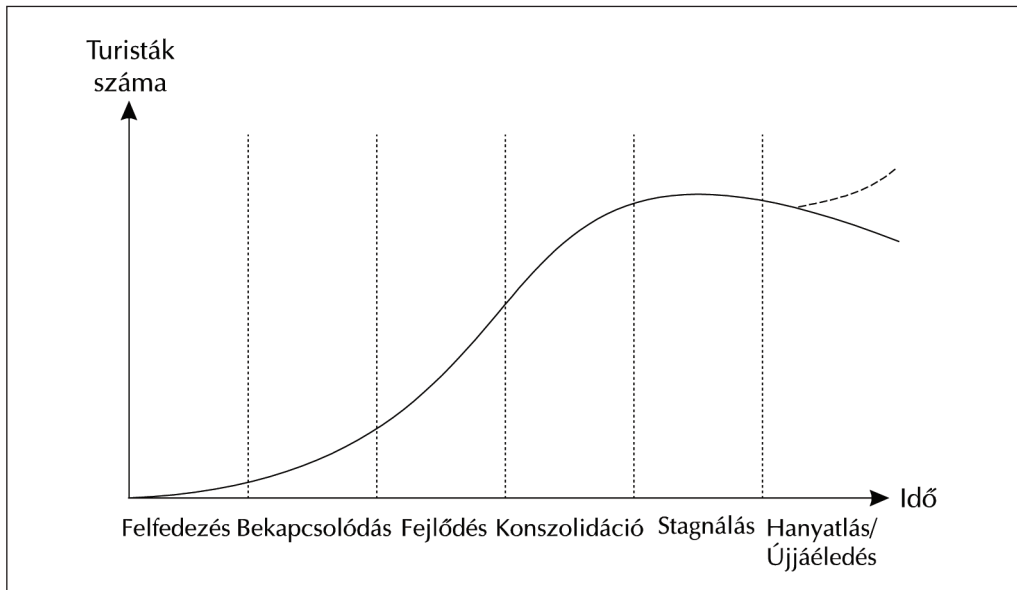
A desztináció-életgörbe leegyszerűsített módon mutatja be az egyébként igen komplex körülmények csoportját, ugyanakkor hasznos iránymutató annak megértésére, hogy hogyan változhat a turizmus az adott városban, és milyen vezetőségi döntések szükségesek.

1. Kiszámú látogató.
2. A helyi közösség kezd létesítményeket biztosítani a látogatóknak.
3. A növekedés gyors. A desztináció jól meghatározható turisztikai vonzerővé vált. Külső vállalatok jelennek meg a helyi turisztikai működtetők helyett.
4. A növekedés fokozatosan csökken. A látogatók száma továbbra is növekszik és magasabb lehet, mint az állandó lakosok száma.
5. Elérték a látogatók számának csúcsát. A kapacitási szinteket túllépi.
6. A választási lehetőség a menedzsment döntésétől és a turisztikai hely unikum jellegétől függ.

A diagram két lényeges és egymáshoz kapcsolódó pontot illusztrál. Először is: a növekedésnek a település teherbíró képessége határt szabhat. A teherbíró képesség az az egyensúly, amely a látogatók száma és a városban való befogadásuk kapacitása között áll fenn (a stagnálás és a hanyatlás azt jelezheti, hogy túllépték a teherbíró képességet). Másodsor: a településre nehezedő nyomás rontja azon képességét, hogy minőségi élményt nyújtson, így a látogatók száma piaci reakcióként csökken.

Éppen ezért igen lényeges megismerni, hogy hogyan fejlődik saját desztinációnk. Amennyiben a turizmust a desztinációmenedzsment felől közelítjük meg, a város eredményeit segít majd ez pozitívan befolyásolni. A befektetés és regeneráció lényeges szerepet játszik ebben a folyamatban, függetlenül attól, hogy az életgörbe mely szakaszán található a desztináció. A melléklet további részleteiben vizsgálja a desztinációs életgörbét, megnézi az egyes fázisok jellemzőit, hatásait, és a szükséges menedzsmenti beavatkozás nagyságát.

Ha nincs menedzsmentszintű tervezés, akkor a desztináció a látogatók számának rohamos növekedését fogja tapasztalni addig, amíg el nem éri a krízisszintet. Ekkorra azonban a desztináció jellege már alapjaiban megváltozott, és a kiegészítő szolgáltatások, illetve az infrastruktúra inkább a látogatók, mintsem a helyi lakosság érdekeit szolgálja. Ha csak nem ismerik fel a menedzsmentbeavatkozás szükségszerűségét, akkor az életgörbe megszilárdulás és stagnálás szakaszai elindíthatják a helyi turisztikai ágazat hanyatlását. A menedzsmentszintű döntéseket alapos kutatómunkának kell alátámasztania a fenntartható turizmus megvalósítása érdekében.

33. ábra⁴²

A 25. táblázat összegzi a desztináció-életgörbe települési szinten tipikusan felmerülő főbb kérdéseit, azok hatásait és szükséges válaszreakciókat.

Fejlődési szakasz	A fejlődési szakasz jellemzői	Következmények és hatások
Felfedezés	Kisszámú látogató felfedezi a települést. Kevés turisztikai szolgáltatás létezik. A települést „romlatlannak” tartják.	Minimális, ugyanakkor „érintetlen” település és kultúra esetén a hatások visszafordíthatatlanok is lehetnek.
Bekapcsolódás	A látogatók száma nő. Kialakításra kerül valamennyi turisztikai szolgáltatás. A hely atmoszférája kulcsfontosságú vonzerő a kifinomult látogatók szemében.	Minimális turisztikai infrastruktúra. Kismértékű, lokális hatás. A turisztikai bevételek hozzájárulnak a környezet javításához.

42 Forrás: Butler, 1980.

Fejlődési szakasz	A fejlődési szakasz jellemzői	Következmények és hatások
Fejlődés	<p>A látogatók száma jelentősen nő.</p> <p>A város megjelenik közvetítők utazási ajánlataiban és a turisták beszámolóiban.</p> <p>Külső turisztikai szolgáltatók jelennek meg.</p> <p>Turistaboltok kezdik felváltani a „helyiek” termékeit árusító boltokat.</p> <p>A település tömeges keresletet gerjeszt.</p>	<p>A település turistaközponttá válik.</p> <p>A térdimenzió megváltozik az autó- és buszparkolók (illetve igények) megjelenésével.</p> <p>A gyalogosprioritás megváltoztatja a főutca atmoszféráját.</p> <p>Nő a tömeg és a hulladék.</p> <p>A turisztikai bevételek továbbra is segítenek a fejlesztések finanszírozásában, de megjelenik a kiáramlás is.</p>
Megszilárdulás és stagnálás	<p>Kezd lelassulni a növekedés.</p> <p>A látogatók száma továbbra is nőhet, de megáll, ha a település már nem „egyedi”.</p> <p>A vállalkozások forgalma erős.</p> <p>A turizmus gazdasági előnyei elszivárognak a helyi gazdaságból.</p>	<p>Az egy főre eső bevétel csökken.</p> <p>A karbantartási büdzsék megnyirbálódnak.</p> <p>A beutaztatók megpróbálják tartani a korábbi számokat, például kedvezményekkel.</p> <p>A működtetői befektetés csökken.</p> <p>A környezeti problémák erősödnek.</p> <p>A település kezd slamposan kinézni.</p>
Hanyatlás vagy megfiatalodás	<p>Új, specializálódott kispiacokra van szükség, különben a hosszú távú hanyatlás megindul.</p>	<p>Az üres épületeknek új funkciókat kell találni, ideértve a kijelölt új piacok számára is vonzó szolgáltatások kínálatát.</p>

25. táblázat⁴³

Amíg a 25. táblázat a fejlődési szakaszok fő lépéseit és azok környezeti hatásait mutatta be, a 26. táblázatban a közösségre gyakorolt hatásait és a javasolt, illetve megfontolandó menedzsmentfeladatokat ismertetjük.

43 Forrás: Puczkó László – Rátz Tamara: A turizmus hatásai, Aula Kiadó, Budapest, 2002.

Fejlődési szakasz	Helyi közösségi hatások	Menedzsment szintű válaszreakciók
Felfedezés	A látogatók újdonságot jelentenek és szívesen fogadják őket. Kismérvű kereskedelmi tevékenység.	Minimális hatás, nincs szükség reakcióra, de szükséges a monitoringrendszer kialakítása.
Bekapcsolódás	A helyi közösség kezdi szolgálni a látogatókat, de visszafogott méretekben, például családi fizető vendéglátás. A helyiek apatikusak, de általában szívesen látják a látogatókat.	Általában minimális tervezés jellemző erre a szakaszra, a helyi szolgáltatók egyéni marketingtevékenységével. Megjelenik a turisztikai információs szolgáltatás. Az önkormányzat kinevez egy turisztikai referenst. Itt kell kezdődnie a desztinációmenedzsmentnek.
Fejlődés	A helyieket kezdik irritálni a látogatóknak tett fejlesztések, engedmények és a viselkedésük. A helyiek kezdik elkerülni a települést, amikor ott vannak a turisták. A helyi kereskedelem hanyatlak, felváltja a látogatói költés.	A menedzsmentlépések inkább a turisztikai infrastruktúrára koncentrálnak, és nem a növekedés kontrollálására. A kapacitásmenedzsment és a teherbíró képesség kulcsfontosságú kérdéssé válik. A településspecifikus kínálat kialakításának/erősítésének feladatai. Harmonizálni kell a látogatói és helyi igényeket.
Megszilárdulás és stagnálás	A helyiek elutasítják a látogatókat. A turisztikai vállalkozások hanyatlása a helyi közösségre is közvetlen hatással van. Lehet, hogy a látogatói létesítmények bezárnak, és új felhasználási módokat kell keresni.	A helyi gazdaság erősen rászorul a turizmusra, és éppen ezért sebezhetővé vált. Az optimális kapacitáskihasználtságot elérték, vagy már túl is szárnyalták. Beavatkozásra van szükség. Befektetéseket fontolgatnak, a romló imázs javítására és a turizmus újraélesztésére.
Hanyatlás vagy megfiatalodás	Ha a vállalkozások túl akarják élni, akkor a helyi kereskedelem létfontosságúvá válik.	Az opciók a település egyedi turisztikai termékétől és a helyi menedzsment döntéseitől függenek. Lehet, hogy a legfőbb szempont „a minőség mennyiség helyett” lesz.

26. táblázat

A desztinációs életgörbe-elméletet számos ponton bírálhatjuk, hiszen a modell maga túlságosan leegyszerűsített. Az ábrából ugyanis úgy tűnik, hogy a sikeresség mércéje a turizmusban a látogatók számának növekedése, és ennek a létszámnak a csökkenése a desztináció turisztikai értelemben vett hanyatlását jelenti. Ugyanakkor valódi hanyatlásról akkor lehet csak beszélni, ha a látogatók létszáma önmagától, a desztináció versenyképességének elvesztése miatt csökken (mint például egy fesztivál vagy fürdő a hasonló tartalmú versenytársak megjelenésének következtében). Csökkenhet azonban ez a létszám tudatos tervezés eredményeként is, annak érdekében, hogy a látogatók száma ne haladja meg a terület teherbíró képességét, és ebben az esetben a létszámcsökkenés nem hanyatlást jelent, hanem egy hosszabb távon fenntartható turizmus kialakulását (például valami nagyon hasonló történik a Művészetek Völgyével is). Ebben az esetben tehát nem a desztináció hal el, hanem csak annak a desztináció méreteihez és teherbíró képességéhez képest nagy tömegeket vonzó formája alakul át. Rövid távon továbbá létszámcsökkenést okozhat egy gazdasági válság vagy egy időjárási katasztrófa is, amely szintén nem jelenti a turisztikai desztináció végleges hanyatlását, és a helyi lakosoknak a turistákkal és a turizmussal szemben tanúsított attitűdjei sem magyarázhatók kizárólag a turisták létszámával, számos egyéb tényező is érvényesül az attitűdök kialakulásában.

A további fejezetekben azon feladatokat ismertetjük, amelyek a települési turizmusmenedzsment részei, és nem tartoznak a marketing, illetve a marketingmenedzsment témakörébe (és amelyeket a *Településmarketing* című könyvben mutatunk be részletesen).

Kérdések

- 1) Milyen szerepet tölt be a turizmus a településen?
- 2) Melyek a turizmus meghatározó szereplői?
- 3) Mik a legjelentősebb vonzerők?
- 4) Kik alkotják a legmeghatározóbb látogatócsoportokat?
- 5) Milyen környezeti változásokat tart fontosnak a turizmus szempontjából?
- 6) Mik a desztinációmenedzsmenttel kapcsolatos tapasztalatok a településen?
- 7) Milyen partnerekkel és milyen feladatok elvégzésére gondolja hasznosnak vagy megfontolandónak egy desztinációmenedzsment-szervezet létrehozását településén, illetve a (kis)térségben?
- 8) Milyen kockázatokat és lehetőséget azonosít a turisztikai együttműködésekkel kapcsolatban?
- 9) Milyen gazdasági hatásokat tudna azonosítani a településen, amelyek a turizmus következményeképpen jelentkeznek?
- 10) Milyen társadalmi hatásokat tudna azonosítani a településen, amelyek a turizmus következményeképpen jelentkeznek?
- 11) Milyen környezeti hatásokat tudna azonosítani a településen, amelyek a turizmus következményeképpen jelentkeznek?
- 12) Milyen paraméterek miatt gondolná fontosnak a teherbíró képesség elemzését?
- 13) Milyen formában tud a településen a turizmus hozzájárulni a lakosok jóllétéhez, életminőségének emeléséhez?
- 14) Ehhez milyen önkormányzati szerepvállalásra lenne szükség?
- 15) Milyen kapcsolatban van a fenntarthatóság és az életgörbe egy turizmusban érintett településen, illetve az Ön településén?
- 16) Milyen kihívásokat tud felsorolni, amelyek befolyásolják a fenntarthatóságot az Ön településén?
- 17) Mit tud tenni az önkormányzat annak érdekében, hogy javítsa a fenntarthatóságot és elkerülje az életgörbe egyes pontjai rejtette kockázatokat?

5. A turizmusmenedzsment kiemelt feladatai

5.1 Közlekedéspolitikai és -menedzsment

A közlekedéspolitikai és a közlekedési feladatok kezelése és szervezése igen lényeges része a települési és desztinációmenedzsment-terveknek. A látogatók különböző csoportjai részben a helyiek mobilitási mintáihoz hasonló, részben pedig azoktól teljes mértékben eltérő közlekedési (áramlási) igényekkel rendelkeznek.

A turisták részben a településen belüli közlekedési mintákkal nem versenyző formában jelentkeznek, például a reggeli csúcsgorgalmat követően indulnak csak el, másrészt versenyképes igényekkel is megjelennek, például versenybe kell szállniuk a helyi vásárlókkal parkolóhelyért. Mindezen kérdések kezelése végett mobilitási, illetve közlekedési-áramlási stratégiára és tervre is szükség lehet:

- egy átfogóbb közlekedésstratégia részeként, mely a település szükségleteit hangsúlyozza;
- különálló stratégiaként, amely specifikusan a látogatókkal és közvetlen hatásukkal foglalkozik – főként akkor, ha például a fő vonzerő(k) és a szálláshelyek egymástól távol(abb) helyezkednek el.

Bármely megközelítést is választjuk, a közlekedés kezelésének alternatíváit nem szabad izoláltan vizsgálni, hanem a korábbiakban (illetve a továbbiakban) elemzett aspektusokkal együtt lehet és kell a célkitűzéseket megvalósítani. A közlekedés kérdéseit csak integrált megközelítésben lehet sikeresen kezelni, mely a következőket jelenti: integráció a különböző közlekedési módokon belül és egymással, a környezettel, a területhasználattal, valamint minden egyéb olyan tevékenységpolitikával, amely a turizmushoz hasonlóan igen szerteágazó, például az oktatás- és egészségpolitika.

Logikus megvizsgálni, hogy a meglévő tervek hogyan teljesítik a látogatók szükségleteit. Ha úgy gondoljuk, nincs külön tervre szükség, akkor is győződjünk meg arról, hogy a tervezett teljes közlekedéskapacitás a látogatókat is beszámítja-e. Minél több a látogató, annál nagyobb szerepet játszik a turizmus a közlekedési napirend kialakításában.

Fontoljuk meg a következőket:

- Milyen problémákat szükséges megoldani (zsúfoltság, környezetszennyezés, vizuálisan toladó látvány, rossz közlekedésbiztonsági statisztika stb.)?
- Az autós megközelítési igényeket kielégíteni, vagy más közlekedési eszközök népszerűsítésével háttérbe szorítani kívánjuk?
- Környezetileg elfogadható módon lehet teljesíteni a látogatók igényeit?
- Milyen befektetési igény modellezhető?
- Van-e konfliktus más csoportokkal, például vásárlókkal, akik nagyobb gazdasági előnyt eredményeznek?

Ne feledjük, hogy a közlekedéspolitikai segítségével egyrészt specifikus problémákat lehet megoldani (például buszparkolás), másrészt befolyásolni lehet a látogatók számát (például a könnyű parkolás napi látogatókat tud vonzani).

Széles körben felismerést nyert, hogy tenni kell valamit a személyautók dominanciájának csökkentése érdekében. Az erre irányuló hatékony lépéseknek maguk a látogatók lehetnek a legnagyobb vesztesei. A látogatók mintegy nyolcvan százaléka tipikusan autóval érkezik a (kisebb) településekre, és legelső igényük, hogy valahol parkolni tudjanak. A szállóvendégek szálláshelyüknél kívánnak parkolni. A vásárlók az üzletek környezetében akarnak parkolni.

A kirándulók vagy túrázó átutazók pedig közparkolót keresnek. Meg kell tehát vizsgálnunk a keresletet és a rendelkezésre álló (állandó és ideiglenes) kapacitást, a látogatók átlagos számát, a jellemző tartózkodási időket, a csúcshónapokat és -napokat, valamint a különleges eseményeket (pl. fesztiválokat).

Általában nem szükséges a látogatóknak különálló parkolást biztosítani, hacsak nem egy vonzerő parkolójáról van szó. Ugyanakkor például a nagy-britanniai Brightonban bevezettek egy könnyen felismerhető ikonos jelzőrendszert, amely segítségével elkülönítik a parkolást: a látogatókat vagy a tengerparti parkolókhöz, vagy a bevásárlóközpontok parkolóiba terelik.

Világos stratégiával el kell döntenünk, hogy hol szeretnénk megoldani a látogatók parkolását. A cél az, hogy:

- gyorsan és biztonságosan a kívánt parkolóba tereljük az autóval érkezőket,
- kerüljük a legzűfoltabb helyeket és más felhasználói csoporttal (helyiek és bejárók) való versenyt,
- bátorítsuk a látogatókat minél hosszabb tartózkodásra (hiszen ez költsénnövekedést is eredményez), továbbá
- biztosítsunk jó elérhetőséget a főbb vonzerőkhöz.

Lényeges kérdés a személyes biztonság és az autók biztonsága – fontos a parkolók jó közmegvilágítása és a biztonsági kamerarendszerek (CCTV) egyre inkább hozzátartoznak a normához. Sok önkormányzat szerelt már fel 24 órás figyelőrendszereket kiemelt vonzerők környezetében, illetve akár közterületeken is. Ezek a rendszerek, amellet hogy biztonságot nyújtanak a látogatóknak, abban is segítenek, hogy szükség esetén menedzsmenttevékenységeket is lehessen tenni a kapacitás, a gyalogosáramlás vagy a közlekedésfelügyelet terén.

Fontoljuk meg a parkolóban turistainformációs pont és további illemhelyek felállítását, biztonsági őrök alkalmazását, és a parkoló virágosítását és fásítását, amely nemcsak a megjelenést javítja, de árnyékot nyújt az autóknak (s ez sok látogató számára fontos tényező, ha többórás út áll előttük hazáig). Ezek általában azok az árnyalt befolyásoló tényezők, amelyek meggyőzik a látogatókat a kijelölt helyszín használatáról, illetve javítják közérzetüket és a településsel kapcsolatos attitűdöket.

A parkolási díjak megállapításával tereljük őket a környezetileg legelfogadhatóbb parkolási helyszín használata felé. A megfelelő tarifa a turisztikai bevételek emelésére is használható, de a rossz értelemben vett kihasználás érzetének keltése nélkül. Ugyanakkor a kedvező díj ahhoz is hozzájárul, hogy a parkoláson megtakarított összeget a vendégek szolgáltatások vásárlására fordítsák, ez pedig a kisvállalkozások sikeres működésének záloga lehet.

A parkolók kialakítása, bár egyszerűnek tűnik, bonyolult kérdés is lehet, hiszen egy műemlékvédelmi negyedben csak nagy körültekintéssel helyezhetünk el parkolót közterületen, külterületen pedig a biztonság megteremtése, valamint a megközelítés biztosítása jelenthet új feladatokat (és senki sem szeret sártócsákon keresztül visszajutni az autójához...). A parkolóházak vagy földalatti parkolók csak a nagyvárosok turizmusmenedzsmentje számára jelentenek megoldást.

A turisztikailag fontos központokhoz közel eső parkolási lehetőségek díjszabása tipikusan a legmagasabb bármely településen, ez pedig rövid tartózkodást eredményez. Az sem mindegy, hogy milyen formában lehet a parkolási díjakat teljesíteni. A mobilparkolás még nem elterjedt megoldás, és a külföldiek számára inkább közvetett megoldásnak tekinthető. A lyukasztós, tárcsás, jegyvásárlásos parkolás a helyi rendszert és rendet nem ismerő látogatók számára rémálom lehet, hiszen nem tudják, hol, hogyan, kitől stb. kell a szükséges

jegyet, tárcsát stb. beszerezni. A turisták pedig a közterület-felügyelők kedvenc áldozatai, főként ha külföldiek. Az imázsvesztés, a rossz hír-terjesztés (lásd Facebook, TripAdvisor) az első számú következménye a turisták „vegzásolásának”, és ez összehasonlíthatatlanul nagyobb veszteséget okoz egy településnek, mint a büntetésekből (esetleg) beszedett néhány ezer forint.

Esettanulmány – gyűjtőrendszerű parkolás Canterburyben

PARC-terv az elnevezése a Canterburyben való parkolás stratégiájának. A terv három zónára osztja a várost, mindegyikben más megkötésekkel és díjszabással. A narancssárga matricával rendelkezők számára a parkolás mindhárom zónában ingyenes.

A központi zónában (városfalon belül) az a cél, hogy teljesen kizsorítsák a közlekedést. Valamennyi utcai parkolási lehetőséget az ott lakók számára tartanak fenn (akik éves parkolóberletet vásárolhatnak). A bevásárlónegyed közelében található néhány nem utcai parkoló, melyeket csak rövid tartózkodásra lehet igénybe venni. A hosszan igénybe vehető helyeket megszüntették. Ahol esetleges, az ott lakók számára alakítanak ki parkolókat, ezzel ösztönözve, hogy minél többen költözzenek a városközpontba.

A központi zónát körülvevő sávban az utcai parkolás maximum 2 órára korlátozott, hétfőtől szombatig, reggel 8 óra és este 6.30 között. A parkolást bárki igénybe veheti, feltéve, hogy megvásárolta a gyűjtőjegyet, lekaparta a megfelelő dátumot és a parkolás kezdeti időpontját, majd a szélvédő mögé helyezte. A gyűjtőjegyet tízdarabos formában lehet megvásárolni a helyi üzletekben és kioszkokban. A helyi lakók kivételek, ha éves engedélyt vásárolnak. A bevételeket további parkolóellenőrök alkalmazására fordítják. Számos parkolót megtartottak rövid-közép távú parkoláshoz.

A külső zónában lehet ingyenesen parkolni, de ennek maximuma 4 óra. A helyi lakók itt is kivételek, ha megvásárolják az éves engedélyt. A városba vezető főbb körutakon két „park & ride” parkolót létesítettek.

A **park & ride** parkoló mára már jól ismert koncepciója sikeresen működik számos településen. Ez a rendszer segít csökkenteni az autók környezeti hatásait, a látogatóknak pedig a városközponti parkolás olcsó és kényelmes alternatíváját kínálja. A bevezetés sikere a következőktől függ:

- A városközponti parkolás korlátozott.
- Hatékony informálás és kiadványok.
- A parkoló a felhasználók számára vonzó és kényelmes.
- Gyors és megbízható közlekedési szolgáltatásokhoz kapcsolódik (busz, vasút, hév stb.).
- Egyszerű a használata.
- A tömegközlekedési járművek kényelmesek.
- Jó végállomási funkciók, például fedett váróhelyek, illemhelyek, közvilágítás, információ, köztelefon, büfé, piknikterület és megfelelő útburkolat.
- Biztonságos mind a látogatók, mind az autók számára.
- A mozgáskorlátozott látogatók igényeire is figyel.

A település-központi parkolást, illetve a **park & ride** parkolást egymás kiegészítőjeként célszerű kezelni, hiszen különböző csoportok igényeit teljesítik. A megfelelő díjazás pedig további szolgáltatások igénybevételére fogja ösztönözni a látogatókat. A park & ride parkoló tervezésénél azonban fontos felismerni, hogy a látogatók helyváltoztatási trendje különböző munkába járókétól és a helyi vásárlókétól. A látogatók csak akkor vesznek igénybe park &

ride szolgáltatást, ha megbíznak a rendszerben, az jó értékarányt jelent, sűrű a vonaljárat, és a városközponti parkolás biztonságos alternatívájaként értelmezik.

Ha a látogatók megszállnak a településen, akkor lényeges a szálláshelynél vagy annak közvetlen közelében parkolást biztosítani, a helyi önkormányzat területrendezési előírásai szerint. Ahol erre nincsen lehetőség (pl. történelmi negyedek), ott számos megoldás közül lehet válogatni:

- A szállóvendégek 24 órás parkolási díjat fizetnek, amely a teljes ott-tartózkodásukig érvényes.
- Rezidens parkolói engedélyeket biztosítanak a szállásadóknak, s ez lehetővé teszi, hogy a szállóvendégek ingyenesen parkoljanak a kizárólag rezidens parkolási zónákban.
- A vonzerők akkor tudják mellőzni a közvetlen parkolást, amennyiben vagy megfelelő tömegközlekedés, közösségi kerékpárbérlési lehetőség áll rendelkezésre, vagy olyan tematizált településáramlási megoldásokat alkalmaznak, amelyek segítségével a vendégek „önként” mondanak le az autójuk használatáról.
- A turistabuszok továbbra is nagyon fontos részei a turisztikai ágazatnak és gyakran jelentős konfliktusforrást jelentenek a település számára éppúgy, mint a turisták és a buszos szolgáltatók számára.
- A kiemelt (örökség) vonzerők felkeresésének nélkülözhetetlen formái a csoportos (és buszos) túrák. A buszok parkolása, kiszolgálása (takarítás, mosás, feltöltés/ürítés, vezetők pihenése) mind-mind közvetlen turizmusmenedzsment-feladat. A zsúfoltság elkerülésére kísérleteket végeztek a buszok érkezésének előre történő időpontfoglalásával, például Salzburgban. A turistabuszok desztináción belüli szabad áramlását pedig célszerű azzal elősegíteni, hogy lehetőségük legyen a helyi buszok sávjait használni (bár ez még Budapesten sem valósult meg).

Számos település dolgozott ki és adott közre gyakorlati (korábban nyomtatott, ma már inkább online letölthető vagy mobilalapú) kódexet buszüzemeltetők, sofőrök és utazásszervezők számára.

Esettanulmány – túrabuszparkolás Salzburgban

Salzburg – a Mozart szülővárosaként ismert, híres vára, üzletei és éttermei miatt népszerű desztináció – több mint hatmillió látogatót fogad évente. 1990-ben, a gyors kelet-európai politikai változásokat követően, Salzburg azon vette észre magát, hogy naponta mintegy 600 túrabusz zsúfolódik a városba, és a busszal érkezett látogatók mindössze 2 órát töltenek a városban. A buszok öregek és zajosak voltak, és jelentős mennyiségű dízel-füstöt bocsátottak ki. Ezzel egy időben a város a bolti besurranó tolvajlás gyors növekedését is megtapasztalta.

Lakossági nyomásra a városháza megtiltotta a túrabuszoknak, hogy behajtsanak a városba, hacsak nem volt szállásfoglalásuk vagy éttermi ebéd foglalásuk. Minden más buszos turistát a helyi buszok szállítottak a központba, fejenként 3 euró díjért, amelyből a 30 főnél nagyobb csoportok vagy iskoláscsoportok esetében kedvezményt adtak. A helyi busz májustól októberig üzemelt. A főszezonon kívül a buszok behajthattak a városba, de csak két kijelölt folyosón. Az intézkedések a díjszabás miatt nem voltak népszerűek a buszüzemeltetők körében, a látogatók sem voltak elégedettek a helyi buszok minőségével, és a csoporttagok gyakran elkeveredtek egymástól. Ennek az lett a következménye, hogy az autóbuszos túrák száma drasztikusan lecsökkent, és ennek következményeit a helyi vállalkozások hamarosan közvetlenül is tapasztalták.

1994-ben a városháza új tervvel állt elő, amely megengedte, hogy a túrabuszok a város-

központban kitegyék utasaikat. Megtartották a meglévő korlátozásokat és kivételeket, azokat egész évre kiterjesztették, de a pakolási engedéllyel rendelkező buszokat már nem korlátozták a kijelölt utcák használatára. Parkolási engedélyt vagy előzetesen lehetett beszerezni, vagy a buszparkolóban a parkolás napján (feltéve, hogy volt szabad hely). Az egyszeri díj független volt a parkolás hosszától, és visszatérítették, ha az utasok megszálltak a városban, vagy ott ebédeltek. Így próbálták ösztönözni a hosszabb tartózkodást és a magasabb költséget. A város maximum 220 engedélyt adott ki, amellyel kapacitási és környezetszennyezési korlátot szabtak. A végrehajtás problémái azonban továbbra is napirenden maradtak, főleg azon tórabuszok esetében, amelyek, kitéve utasaikat a városközpontban, ott is parkolnak.

A busszal (és utasaikkal) kapcsolatos szolgáltatások helye rendkívül lényeges, és különböző megközelítési módok alkalmazhatók.

- E célra épített buszparkoló és látogatói szolgáltatások, melyek mindössze néhány percre találhatók a fő vonzerőktől.
- Utaskitevő/utasfelvevő pontok a fő vonzerőkhöz közel, a buszok pedig máshol parkolnak – körültekintő menedzsmentre és igazságot, de szigorú betartásra van szükség.
- A buszparkolók közepes/nagy távolságra vannak a fő vonzerőktől, helyi buszt biztosítanak a kevésbé mobil embereknek.
- Park & ride szolgáltatás a busz utasainak, a busz pedig a park & ride parkolót használja.
- A turistabusz-üzemeltetők a helyi autóbusz-üzemeltetők állomásait használják.
- A buszparkolót más szolgáltatókkal közösen használják, például sportcsarnokok parkolói.

A fentiek ellenére a látogatók nagy száma használ(na) tömegközlekedési eszközt. Felmérések mutatják, hogy a jó tömegközlekedést a látogatók fontosabbnak tartják, mint a településközpont más felhasználói csoportjai. A látogatók nagyobb valószínűséggel használnak tömegközlekedési eszközt, ha az a látogatói élmény szerves részeként jelenik meg (pl. oldtimer eszköz), valamint a szolgáltatás egésze magas színvonalú.

Az olyan kezdeményezések, mint például a kombinált utazási kártya (menettérti vonatjegy a településre, amely valamennyi tömegközlekedési eszközre is érvényes aznap) vagy a települési turistakártya (kedvezményes belépőket és további speciális ajánlatokat is kínálva a tömegközlekedés igénybevétele mellett) megfontolandó megoldások lehetnek.

A látogatók azonban csak akkor fogják igénybe venni ezeket a lehetőségeket, ha a menetrend naprakész és könnyen elérhető számukra. Gondoljunk a nyelvi akadályokra is, ezért a menetrend legyen könnyen átlátható akkor is, ha valaki nem beszél magyarul. A letölthető mobilmenetrendek vagy a digitális és valós idejű információt adó tájékoztató táblák természetesen hasznosak lehetnek, illetve megoldás ezen funkciók integrálása a desztinációmenedzsment-szervezet informatikai és CRM-rendszerébe.

Sok település népszerű jellegzetessége az idegenvezetős városnéző tórárt kínáló nyitott tetejű autóbusz. Hasznos városi bemutató és orientáló eszköz, különösen az először odalátogatók számára. Egyéb, kimondottan látogatóknak tervezett közlekedési eszközök pedig (pl. a lovas szekér, a kerekes, nyitott kisvonat vagy a személyszállító tricikli) releváns alternatívát nyújthatnak.

A buszközlekedés mellett nem feledkezhetünk el a vasúti forgalomról sem. Fontoljuk meg a következőket:

- Milyen mértékben használják jelenleg a látogatók a meglévő szolgáltatásokat?
- Rendszeres szolgáltatást biztosít-e a menetrend abban az időszakban, amikor a látogatók nagy valószínűséggel utaznak?

- A látogatók vasúthasználatát általában vagy szezonálisan szeretnénk népszerűsíteni?
- A vonatút részévé válhat-e az utazási élménynek?

A vasúton történő megközelítés alternatív lehet az alábbi esetekben:

- Elő- vagy utószezonban hétvégi vagy rövid üdülőcsomagok kidolgozása a vasúttársasággal, amelyek magukban foglalják a vonatjegyet és 2-3 éjszakát a kiválasztott szállodákban.
- Leporelló kiadása vasúti útvonaltérképpel és a nevezetességek feltüntetésével. A látogatói élmény a vonaton kezdődik, és lehetőség van az út megszakítására és a helyi érdekességek felkeresésére.
- Közös jegyrendszer kidolgozása vonzerőkkel, melynek egyik része a vonatjegy.
- Különleges turisztikai ajánlatok lehetőségének megvizsgálása az év bizonyos szakaszaiban, például történelmi, korhű vonatos vagy gőzmozdonyos utak szervezése, amelyekre már van néhány hazai példa is.
- Az állomás legyen szívélyes fogadtatású, és biztosítson menetrendet, valamint turistainformációt, amelyet pedig a jelenleg is zajló állomásrekonstrukciók során érdemes figyelembe venni.
- Azt is meg kell majd vizsgálni, hogy milyen közel van az állomás a fő vonzerőkhöz, milyen odavezető útjelzéseket kell felállítani, a vasúti személyzet útba tudja-e igazítani a látogatókat, valamint szükséges-e vasút-busz vagy vasút-taxi szolgáltatást bevezetni.

A kerékpáros túrák egyrészt településen belül, másrészt egy nagyobb túra részeként egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek. A kerékpárhasználatot kerékpársáv létrehozásával lehet ösztönözni a központban, mind a közúton, mind a gyalogos zónában. Lényeges, hogy legyen biztonságos kerékpárparkolás, kölcsönzés, csomagmegőrzés, kijelölt kerékpárutak, kerékpárközpontok, kerékpáros üdülőprogramok, valamint „parkolj és biciklizz” programok (érdemes itt utalni a Fertő tavi, a balatoni és a Tisza-tó környéki kezdeményezésekre).

A településeken áthaladó vízfolyások közlekedési szempontból is fontos alternatívát jelenthetnek. A szabadidős hajók, legyenek bármennyire kicsik is, lehetővé teszik, hogy a látogatók új látószögből fedezzék fel a települést, és a vízparti sétányok (különös tekintettel a vonzerők összekötésére) remek turistaáramlás-szervezési „eszközök”, hiszen szívesebben fognak itt sétálni a látogatók, mint a településközpontban. Az állóhajók pedig alkalmasak vonzerőnek és üzletnek is. Bármely lehetőség megfontolása előtt célszerű megvizsgálni a vízpart vonzerejét, és a biztonságos megközelíthetőséget.

Egyre szélesebb körben terjed a gyalogosok prioritása, melynek célja az autók kiszorítása a településközpontból, főként a forgalmas bevásárlóutcákból. A látogatói élménymenedzsment egyik leghatékonyabb segítőtársa ez, hiszen elősegíti, hogy a látogatók biztonságban érezzék magukat egy ismeretlen városban, és bővüljön a város fizikális kapacitása.

A gyalogsprioritási program többféle lehet, például: csak rezidens engedéllyel rendelkezők hajthatnak be, részbeni rendszer a járda kiszélesítésével, a motoros járművek és kerékpárok teljes kiszorítása, vagy ezek kombinációja. A vendégek nem feltétlenül érzik magukat teljes biztonságban, hacsak nem látják, hogy különleges útburkolat gátolja az autók behajtását.

Reálisan gondolkodva megállapíthatjuk, hogy lesznek olyan napszakok, amikor a szállításúautók behajthatnak, és kivételt kell tenni néhány járművel, például taxik, kerékpárok és mozgáskorlátozottak autói. Ne feledjük, hogy egy autómentes zóna igen vonzó lehet nappal, de meglehetősen ijesztővé válhat az esti időszakban, amikor az üzletek és vendéglátóegységek már bezártak! Fontoljuk meg, hogy esténként beengedünk valamennyi járművet, és ösztönözzük a vegyes használatú fejlesztéseket, például lakóépületek engedélyezésével!

Fontos átgondolni továbbá a kereskedelmi hatást, amely elősegíti a városközpont és különösen a vállalkozások vitalitását. A gyalogosítás eredményeképpen ideális helyzetben a vállalkozások eredményessége javul, de ez nem automatikus következmény, és akár hosszabb idő is eltelhet, mire a lakosság és a látogatók is megszokják az új rendszert. A gyalogosítás azonban a visszájára is elsülhet akkor, ha nem a parkolás megoldásával párhuzamosan alakítják azt ki, ez pedig azt jelentheti, hogy sem a helyiek, sem pedig a látogatók nem tudnak (még ha akarnak sem) könnyen eljutni a gyalogosított területre, hiszen nem tudják letenni autóikat (és buszaikat). A gyalogosprioritás fokának meghatározását minden bizonnyal nem csak a látogatói igények fogják befolyásolni, ugyanakkor, ahol hozzájárulnak a zsúfoltság-hoz, ott nagyobb szükség lesz kontrollra. A fizikai megoldás is része a sikernek vagy sikertelenségnek, ugyanis a gyalogos- és a kerékpáros-forgalom egymásra engedése (pl. Gyulán) folyamatos konfliktust és akár baleseti helyzeteket is eredményezhet (pl. a munkába igyekvő helyieket zavarják az andalgó turisták, míg a turisták számára folyamatos stressz annak figyelése, hogy honnan is jöhetnek kerékpárok). Ezt a problémát a nagy kerékpáros hagyományokkal rendelkező holland és belga települések sem tudták problémamentesen megoldani.

A végrehajtást rendszerint ellenőrök, kordonok vagy táblák segítségével végzik, utóbbiak jól látható helyen helyezik el, és azok érthetően tájékoztatnak a korlátozások módjairól. Ahol a teljes gyalogosprioritás nem is szükségszerű, és nem is célszerű, ott forgalomlassítással lehet elérni kisebb sebességet és kisebb forgalmat.

A következő intézkedésekre lehet szükség:

- Forgalomelterelés (ez megzavarhatja a látogatókat, ezért célszerűbb a helyi forgalom korlátozására használni).
- Fekvőrendőrök (vannak autóbuszok, melyek egyáltalán nem tudnak megbirkózni vele!).
- Bizonyos utak lezárása, átmenetileg vagy állandósítva.
- Bizonyos utak szűkítése.
- Megkülönböztető útburkolati anyagok használata, hogy egyértelmű legyen a gyalogosok elsőbbsége.
- 30 km/h-s sebességkorlátozás és fizikális intézkedések együttes használata a forgalom csökkentése érdekében.
- Vizuális „kapuk” felállítás, megerősítve azt a benyomást, hogy az ember egy különleges helyre érkezett.
- Mind a forgalomlassítás, mind a gyalogosforgalom prioritása előtérbe helyezi a környezetjavítással kapcsolatos szükségleteket és lehetőségeket, mint például járdaburkolás, tereprendezés, közmegvilágítás, útjelzések és padok.

Egyéb módszer lehet például:

- Az autóbuszok prioritást kapnak azokon a szűk helyeken, ahol nem lehetséges az útszélesítés.
- Időben behatárolt behajtójegyek az autó- és buszparkolóba.
- Intelligens sorompók, amelyek be tudják engedni a kivételezett járműveket, és esetleg az előre lefoglalt túrabuszokat.

A desztináció- és településmenedzsmentnek számolnia kell valamennyi potenciális látogató szükségleteivel, ideértve az időseket, a megromlott látásúakat, a halláskárosultakat, a kisgyermekes családokat és a mozgáskorlátozottakat (mind ambuláns, mind toló kocsi szinten). A megközelíthetőséggel kapcsolatos látogatói szükségletek tekintetében a következő területeket fontos átgondolni:

- vonzerők,
- szállás és vendéglátás,
- létesítmények, pl. illemhelyek,
- utcák és közterek,
- járművek,
- információnyújtás, pl. útjelzés, útikönyvek.

5.2 Műemlékvédelmi és környezetvédelmi kérdések

A turizmusból származó pluszbevételek segítik pl. a történelmi jelentőségű épületek karbantartását és új, kereskedelmi hasznosításuk is felvetődhet, ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a látogatók egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a történelmi jellegnek.

Nem csak a kulcsfontosságú történelmi helyszíneket fontos figyelembe venni. A település minden része szembenéz az épített környezet jellegét és integritását fenyegető nyomással, és ne feledjük, hogy a települések vonzerejét az épületek és szabad területek együttese, és az ebből származó atmoszféra adja! Ez a következőket jelenti:

- A történelmi épületek kereskedelmi használatba történő bevonása – amennyiben ez nem körültekintő kontrollal történik – megváltoztathatja a műemléképület homlokzatát és a történelmi jelentőség belső jellemzőit.
- A hagyományos burkolóanyagok felváltása és az utak, illetve járdák erőteljes, foltokban történő javítása (például föld alatti közművek javítását követően) halmozottan negatív hatást eredményezhet, melynek nagyságát eddig nem gondolták lehetségesnek.
- A turisztikai létesítmények (például autó- és buszparkoló biztosítása) megváltoztatják a települések térhatásbeli egyensúlyát.
- A látogatók nagyszámú jelenléte megváltoztathatja azt a környezeti minőséget, amelyet felkeresni jöttek.

A történelmi jelleg ilyen fajtájú, lassú károsodása előbb vagy utóbb a minőség romlásához vezethet, amely miatt a település elvesztheti turisztikai desztinációként ismert vonzerejét. A helyi turisztikai ágazat alapanyaga gyakran a település történelmi jellege. A desztinációmenedzsment fontos része a törődés szintjeinek meghatározása, melyet a városban tevékenykedő valamennyi érintett köteles betartani. Ezen irányelvek kidolgozásakor fontos tisztában lenni a város látogatókapacitásának határaival.

Műemlékvédelmi és környezetvédelmi menedzsment-rendszabályok kidolgozásához a következőkre van szükség:

- A település egyediséget, atmoszféráját alkotó tényezők vagy történelmi jellegének átfogó felmérése – erősségek és gyengeségek reális számbavétele.
- Naprakész látogatói statisztika – különös tekintettel a gyalogos- és közlekedési áramlásokra.
- A település kapacitásának felmérése – mennyi autót, kerékpárost, autóbuszt és embert képes fogadni.
- Információs rendszer, amely idejében képes jelezni tevékenységeket, melyek hatással lehetnek a természeti környezetre, az örökségekre vagy a turizmusra.
- Információs rendszer, amely figyelemmel kíséri, hogy mikor ér kritikus szintre a történelmi jelleg, a műemlékek stb. terhelése.

A látogatói szükségletek széles skálájának kielégítése különösen nehéz lehet egy törté-

nelmi helyszínen, ahol a megközelíthetőség ilyen formájú biztosítása konfliktusba kerülhet a műemlékvédelem elveivel. Néhány kényszer azonban kiküszöbölhető egy átfogó megközelíthetőségi leltár elkészítésével, amely (számba véve az egyes épületeket, érzékeny területeket vagy az egész desztinációt) biztosítja, hogy a megközelíthetőséget javító intézkedések ne csak egy sor szükségletet elégítsenek ki, de mindezt a történelmi jelleggel harmóniában tegyék. A megközelíthetőséggel kapcsolatos teendőket a tervezésen, a közlekedési alternatívák bővítésén és az információszolgáltatáson keresztül lehet megvalósítani. (Például készíthetünk megközelíthetőségi kiadványt látogatóknak, illetve az eligazító és információs táblák, amennyire csak lehet, vastag betűsek és egyértelműek legyenek, de harmonizáljanak a környezeti megfontolásokkal – ez nem feltétlenül kíván radikális változtatást, például a fekete alapú útjelző táblán a fehér betűk sokkal jobban olvashatók a gyengén látók számára, mint a fekete alapon arany betűk, mely utóbbi esztétikai szempontból kívánatosabb lenne). Érdemes ösztönözni a szállásadókat, hogy fontolják meg néhány szoba átalakítását mozgáskorlátozott vendégek igényei szerint, és adhatunk ki szállásadók számára olyan prospektust, amely leírja egy ilyen átalakítás előnyeit, költségeit és követelményeit. Néhány történelmi épületben található vonzerő képtelen teljesíteni a mozgáskorlátozott látogatók valamennyi igényét. Biztosítsuk, hogy a vonzerőről szóló kiadvány egyértelműen jelezze, hogy az teljesen vagy csak részben közelíthető meg, valamint hívja fel a figyelmet egyéb szolgáltatásokra, amelyeket a desztináció a halláskárosult, illetve gyengén látó vendégeknek kínál.

5.3 Biztonság

Az ismeretlen helyre való utazás kisebb-nagyobb szorongással járhat, bár gyakran a veszélytől való félelem nagyobb, mint a valós veszély. Veszélyt jelentenek a balesetek, a környezeti kockázatok és a bűnözés is. Balesetek bármikor történhetnek, míg környezeti rizikót jelenthet a légszennyezés, az ételmérgezés és a fertőző betegségek. A látogatókat érintő bűnözés pedig igen széles skálát ölel fel a pénzváltás során történő megkárosítástól a rabláson át a személyes bántalmazásig.

Nehéz megjósolni, hogy a látogatók mennyire lesznek, illetve érzik majd magukat biztonságban. Nagyobb fenyegetést jelenthet például egy agresszív kéregető, mint egy erőszakos szőnyegkereskedő Isztambulban. Komolyan kell vennünk a látogatóink személyes biztonságát, ha új piacokat akarunk megnyerni. Ahhoz, hogy a látogató át tudja élni az élményeket, és fel tudja dolgozni az új ismereteket, biztonságban kell éreznie magát. Természetesen a látogatóknak maguknak is tenniük kell saját személyes biztonságukért, honlapok segítenek a veszélyes településrészek meghatározásában és a legtöbb útikönyv is értelmes óvatosságra int, ugyanakkor a desztinációnak is van felelőssége.

A biztonság biztosításának a turizmusstratégiának és a desztinációmenedzsment-tervnek egyaránt fontos részét kell képeznie. Azon szegmensek, melyek biztonságát kiemelt figyelemben kell részesíteni, az alábbiak: szenior korosztály, gyermekek, külföldi látogatók és különleges igényű csoportok.

A turisztikai információs irodák munkatársai és az alkalmazott információs csatornák segíthetnek elosztatni az inkább feltételezett, mintsem valóságos kockázatokkal kapcsolatos aggodalmakat.

A desztináció megjelenése, élénksége és vitalitása nagyban befolyásolja a biztonságról alkotott elképzeléseket. A teendőket az alábbiak szerint összesíthetjük:

- az éjszakai gazdaság (későig nyitva tartó éttermek és más vendéglátó-ipari egységek) szereplőinek népszerűsítése;
- biztonsági kamerarendszerek működtetése (CCTV);
- rendszeres, akár naponta többszöri közterület-karbantartás és hulladékgyűjtés;
- rendszeres falfirka- és posztereltávolítás.

Kérdések

- 1) Milyen feladatai vannak az önkormányzatnak az örökségvédelemmel, illetve annak turisták számára történő bemutatásával kapcsolatban?
- 2) Mik a fő biztonsági kérdések, amelyek a turizmussal kapcsolatban, annak hatására jelentkeznek egy-egy településen?

6. Tervezés és monitoring

A település- és desztinációmenedzsment-stratégiánk sikere azon múlik, hogy céljainkat milyen formában alakítjuk át teendőkké, és azok kivitelezését és megvalósítását milyen formában tesszük. Ehhez elengedhetetlen, hogy a különböző helyi szervezetek, csoportok és egyének támogatásukról és elkötelezettségükről tegyenek tanúbizonyságot, valamint szükség van pénzügyi forrásokra, szaktudásra, alapos kutatómunkára, tervezésre és a folyamat figyelemmel kísérésére. A tervezésrendszer elengedhetetlen szerepet játszik a turisztikai és desztinációmenedzsmentben, mivel az ágazat prosperitását nagyban befolyásolja a terület-fejlesztés és a környezeti minőség.

Bármely turisztikai fejlesztési tervnek ideális esetben érdemes az alábbi pontokat figyelembe vennie:

- Mérje fel a külső szakértő szemével is a rendelkezésre álló kínálatot, valamint a keresletre és az alapos kutatómunkára, információgyűjtésre építsen!
- A helyi lakosság bevonása keretet és alapot adhat a sikeres megvalósításhoz.
- A turizmus rövid távon csak az ár tekintetében lehet versenyképes, ezért a tervnek rendelkeznie kell közép- és hosszú távú programmal is.
- Tartalmaznia kell gazdasági és környezeti hatásvizsgálatot.
- Fogalmazzon meg egyértelmű teljesítményindikátorokat, melyek teljesülését folyamatosan figyelni szükséges!
- Használjuk a kutatási adatokat és információkat a saját menedzsmentszakértőink továbbképzésére, és tegyük azokat elérhetővé a helyi turisztikai ágazaton belül is!

A desztinációmenedzsment csak akkor lesz sikeres, ha a turizmusfejlesztési stratégia illeszkedik az egyértelmű jövőképhez. A turizmusstratégia lényeges kapcsolódási pontokat is teremt a településfejlesztési terv, a desztinációmenedzsment és a marketingterv között. A település jellegétől, méretétől és a turizmus korábban betöltött szerepétől függően a desztinációmenedzsment-terv részét képezheti a turizmusstratégiának is.

A turizmusstratégiának a következőket kell magában foglalnia:

- megalapozó és alapadatok (pl. PESTEL-elemzés);
- SWOT-analízis;
- egyértelmű és mérhető turisztikai célkitűzések, a lakosok, a vállalkozások, a környezeti elemek és a látogatók igényeit egyaránt tartalmazva;
- az ágazat fő stratégiai irányvonalainak leírása, mint például termékdefiníció, imázs, kulcspiaccok, helyi hatásvizsgálat és (tovább)képzési igények megfogalmazása;
- a stratégia megvalósításához kapcsolódó feladatok felsorolása;
- a feladatok megvalósításához szükséges (pl. pénzügyi, humán-) erőforrások definiálása;
- a helyi közösség bevonásának és a stratégia megvalósításának folyamatvázlata, ideértve az időintervallumok, specifikus célok és bázisértékek meghatározását;
- a célkitűzésekhez, teendőkhöz és időintervallumokhoz kapcsolódó monitoringlépések és felülvizsgáló folyamatok megfogalmazása.

A turizmusstratégiák tipikusan ötéves periódust ölelnek fel. Amennyiben bővített stratégiáról beszélünk, amely a marketinget és a desztinációmenedzsmentet is magában foglalja, akkor fontos meghatározni a fejlesztés, a menedzsment és a marketing közti egyensúlyt.

A település- és a desztinációmenedzsment is olyan folyamat, amelynek rugalmasnak kell lennie annak érdekében, hogy reagálni tudjon a turisztikai trendek változásaira. Ennek eléréséhez nélkülözhetetlen a pontos és naprakész kutatómunka. Ez azért is fontos, mert ez a feladat szokott az első lenni, amelyet a forráshiánnyal küzdő szervezetek és önkormányzatok kihúznak a feladatlistáról. Azt azonban a sikeres vállalkozások és szervezetek példáinak hosszú során keresztül láthatjuk, hogy a kutatás a nehéz időkben még fontosabb, mint sikeres időszakokban, hiszen alapos kutatásra épülő tervezés ad alapot ahhoz, hogy a válságos időszakot a fejlesztésre használja a település, és a kedvezőbb időszak beköszöntéig megteremtse az új elvárásoknak (is) megfelelő versenyképes kínálatot.

Kutatómunka szükséges ahhoz is, hogy meg lehessen állapítani a településekre és a helyi közösségre gyakorolt társadalmi, gazdasági és környezeti turisztikai hatásokat. A kutatás és a monitoring során meghatározandó *kulcstényezők* a következők:

- a turizmus volumene és számszerű értéke;
- turisztikai trendek;
- látogatói trendek;
- közlekedési trendek és parkolási igények;
- a turizmus hatása a helyi vállalkozásokra;
- a helyi lakók véleménye a turizmusról;
- a helyi lakosság életminősége és annak változásai;
- a város turisztikai termékajánlata;
- a látogatók attitűdje (miért döntenek az utazás mellett, illetve mit kedvelnek és mit nem a városban stb.).

Fontos azt is megismerni, hogy a konkurenciában hogyan szerepel a város. A PESTEL-analízis (politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, jogi és környezeti szempontok vizsgálata) jó kiindulópont ebben. Konkurenciát azonban nemcsak a hasonló termékeket és vonzerőket nyújtó desztinációk jelenthetnek, hanem olyan tevékenységi körök is, amelyek versenybe szállnak a látogató pénzéért és idejéért (például nagy külvárosi bevásárlókomplexumok vagy sportesemények).

A jelentősebb, fejlett desztinációk esetében célszerű nemzetközi összehasonlítást is végezni, és meghatározni, hogy hogyan illeszkedik az adott város a globális piac kihívásaihoz. Az elemzések megoldandó kérdéseket és problémákat, illetve jeleket fognak azonosítani. Ilyen jelek lehetnek a következők:

- a turizmus gyors, kontroll nélküli növekedése, vagy a látogatók számának, tartózkodási idejének vagy egy főre jutó költségének csökkenése;
- szezonális csúcsok a turistaérkezésekben, és ennek hatásai;
- a nem megfelelő infrastruktúrából adódó problémák;
- a helyi közösség irritációjának jelei;
- zsúfoltság és romló környezeti állapotok.

A szállodai forgalom elemzése

Létezik megoldás már arra is, hogy a települések ne csak az idegenforgalmi adó nagyságából vonjanak le következtetéseket a település szálláshelyi forgalmára és annak változásaira vonatkozóan. A Magyar Hotel Monitor, amely a programban részt vevő szállodák meghatározó, napi forgalmi adatait gyűjti és elemzi, képes adatokat biztosítani kiemelt események hatásainak elemzésére is. Az MHM adatait más alkalommal is figyelembe vették, például a

Formula-1 vagy a Budapesti Tavaszi Fesztivál turisztikai szerepének vizsgálatában, de ennek adatai alapján született meg például a döntés, hogy mely eseményeket támogassák kiemelt kommunikációval, és melyeket tekintsek inkább a helyiek számára vonzó, és így nem turisztikai eseményeknek.

A kutatási adatok azokat az erősségeket is kiemelik, amelyekre akár már a közeljövőben építeni lehet. A kutatói anyag a következőkre használható:

- Értékes betekintést enged a látogatók viselkedésébe, és információt nyújt a menedzsmentstratégia célkitűzéseinek alátámasztására.
- Lényeges információt szolgáltat a látogatók összetételéről, így elősegíti, hogy marketing és interpretáció segítségével specifikus üzenetek specifikus csoportokhoz jussanak.
- A látogatói percepcióra vonatkozó visszajelzéseket közöl, amelyek segítenek meghatározni az infrastrukturális és egyéb javítandó területeket.

A kutatómunka azonban nem egy egyszeri luxustevékenység. Rendszeres ismétlésére van szükség ahhoz, hogy trendeket lehessen meghatározni, és demonstrálni lehessen, hogy a menedzsmenttevékenységek megfelelően működnek. Ennek érdekében a következő lépések szükségesek:

- Átfogó bázisfelmérés elkészítése, mely majd megalapozza a tervezést.
- Ismétlődő felmérések egymásra épülő programjának bevezetése, amelyek a bázisfelmérésben felszínre került specifikus területekre összpontosítanak, például felmérés a lovardákról és a lovas vendégekről.
- Ismétlődő, helyi lakosokra vonatkozó felmérések, amelyek alapján mérhető a lakosok reakcióinak időbeni változása.
- Alacsony költségű, folyamatos vendégelégedettségi felmérések, például a szállodai szobákban elhelyezett vagy webes nyereményalapú kérdőívek kitöltésével.
- A desztinációmenedzsment-program vizsgálatát követően átfogó, ún. utógondozó jellegű felmérés készítése, mely alapján megtervezhető a teendők következő fázisa.

A monitoringtevékenységnek már a turisztikai menedzsment és/vagy fejlesztés első napjától, illetve az ötlet megszületésétől kell működnie annak érdekében, hogy valamiféle bázisadatunk legyen, amelyhez a sikert mérni lehet majd, amellyel alátámaszthatók a feltételezések. Lényeges, hogy a monitoring folyamatosan végigkísérje a megvalósítást annak eldöntésére, hogy a feladatok elvégzése vajon a kívánt eredményt hozta-e, valamint segítségével meggyőzhetjük a folyamatban részt vevőket munkájuk eredményességéről. Érdemes azt is figyelembe venni, hogy egy – akár EU-s, akár hazai forrásból (is) finanszírozott – fejlesztés teljesítményindikátorai mennyire felelnek meg a település és a turizmus kapcsolatát elemző indikátoroknak, ugyanis általában szinte egyáltalán nem.

A monitoring tárgya attól függ, hogy mik a céljaink. Fontos, hogy a számunkra lényeges statisztikát, illetve adatokat kísérjük figyelemmel, ne pedig az összes elérhető adatot. Döntsük el az elején, hogy mi lesz a monitoring tárgya, és győződjünk meg arról, hogy a kutatóprogram a kellő időben biztosítani tudja majd a szükséges információt! Gondolnunk kell arra is, hogy a monitoring megbízható adatokat igényel, annak hiányában ugyanis akár félreérthető adatokat is eredményezhet, azaz az adatgyűjtést érdemes tudományosan is megalapozott módszertan alapján elvégezni.

A monitoring során fontos meghatározni a *felülvizsgálat időpontját*. Míg az egyedi projekteket viszonylag hamar meg lehet valósítani, addig más projektek kivitelezése hosszabb időt vesz igénybe. Az elvállalt munka kollektív előnyei pedig az egyes résztvevők számára

akár évekig is láthatatlanok maradnak (és éppen ezért van szükség a monitoringfolyamat, a lépések és az eredmények jó előre történő meghatározására).

A stratégia általában többlépcsős programból épül fel. Ezek a lépcsőfokok természetes állomást teremtenek a felülvizsgálathoz. Rendszerint egy hároméves szakasz megfelelő fázis a siker értékeléséhez. Ezen a ponton a partnereknek meg kell állapodniuk abban, hogy hogyan viszik tovább a jövőbeni munkákat. Sokszor munkabeli elmaradás is lehetséges, főleg nagyobb befektetést igénylő projektek esetén. Ezenkívül elképzelhető, hogy újabb projektek is megjelentek, vagy olyan külső tényezők jelentkeztek, amelyek elmozdították az eredeti prioritási hangsúlyokat.

A *turisztikai állapotfelmérés* egy viszonylag új koncepció, amelyet az ún. település-központi állapotfelmérő módszerből fejlesztettek ki. A település-központi állapotfelmérés célja, hogy a fizikailag és tevékenység alapján (is) lehatárolt központ életképességét és vitalitását mérje olyan teljesítménymutatókkal, mint például gyalogösszámlálás és kiskereskedelmi egységek értékelése.

Ideális helyzetben a turisztikai állapotfelmérés a település-központi állapotfelmérés szerves részeként készül. Ez lehetővé teszi, hogy összehasonlítsuk a turizmussal kapcsolatos hasznokat és igényeket más, a településközpontot használó csoportokkal. Nem célja azonban a látogatói felmérések és más turisztikai információk helyettesítése (és nagyobb települések esetén alkalmazható igazán hasznosan).

A turisztikai állapotfelmérés a következő hasznokkal járhat:

- Meghatározza a prioritásokat a jövőbeni teendőkhöz.
- Erősíti az érdekeltek közötti együttműködést.
- Meghatározza a hasonlóságokat és különbségeket a látogatók és más felhasználói csoportok költése, tevékenységei és attitűdje között.
- A település turisztikai teljesítményét összehasonlíttja egy sor más tényezővel.
- Meghatározza bizonyos vonzerők, létesítmények és szolgáltatások relatív fontosságát a látogatók megnyerésében és a település nyújtotta élményeik növelésében.
- Mélyebb ismeretet nyújt arról, hogy hogyan használják a látogatók a települést, és melyek a helyváltoztatásuk jellemzői.
- Ösztönzi az érdekelt szervezeteket, intézményeket és személyeket a teljesebb integrációra a kezdeményezéstől a tervezésen át.
- Mutatókat biztosít a teljesítmény méréséhez, és célokat állít fel az időbeni változások értékeléséhez.

A turisztikai állapotfelmérést néhány település akár közösen is végezheti, s ez lehetővé teszi a teljesítmények összehasonlítását, átfogóbb mutatók és jó példák bázismutatóinak meghatározását. Ezen együttműködés alapját az szolgáltatathatja, hogy a látogatók egy bizonyos területen/régióban több települést is felkereshetnek. A több település összefogásával végzett állapotfelmérés pedig segít jobban megérteni a látogatók helyváltoztatásának jellemzőit is.

Az állapotfelmérés öt eleme és azok turisztikai vetülete a következő:

- Utcai felmérések – összehasonlíttja a kirándulók, illetve turisták és a helyi felhasználók költségeit, tevékenységeit és attitűdjeit.
- Kiskereskedelmi és vállalkozói felmérések – az előbbihez hasonló kérdések vizsgálata a kínálati oldalról, számba veszi a bolti kínálatot és teljesítményt, valamint megvizsgálja a helyi szolgáltatások skáláját.
- Próbavásárlások – felméri, hogy hogyan elégíti ki a városközpont ajánlata és környezete a látogatók és a helyi felhasználók igényeit.

- Workshopok – megvitatja a kulcsfontosságú helyi kérdéseket és a felmérés addigi eredményeit.
- Másodlagos adatelemzés – megvizsgálja a már létező adatokat, például helyi terveket, turisztikai stratégiákat, s ennek tükrében célszerű értékelni a felmérések eredményeit és a helyi nézőpontokat (a korábban ismertetett desztinációs hatásmodell pontosan az alábbi elveket veszi figyelembe módszertanának összeállításában).

Az utcai felméréseket azonban nem csak főszezonban célszerű elvégezni. A főszezoni adatgyűjtés referenciaadatokat biztosít, míg az elő- vagy utószezonban az eredmények relativizálhatják a főszezoni adatokat. Azon településeknek, amelyek a turizmusban is szerephez szeretnének jutni, figyelembe kell venniük, hogy a turisták jellemzői, elvárásai folyamatosan változnak, akárcsak a versenytárs-települések köre, száma és kínálata.

A turizmus vonzó tevékenység nagyon sok település számára, azonban nem árt őszinte válaszokat adni néhány alapvető kérdésre:

- Szüksége van-e a településnek a turizmusra és a turistákra?
- Milyen elvet és gyakorlatot követ a település a második lakást tulajdonlókkal szemben (pl. közteherviselés)?
- A vonzerőfejlesztés milyen stratégiát követ (pl. történelmi vagy földrajzi adottságokra építőt vagy mesterséges vonzerőt előnyben részesítőt)?
- A szolgáltatásösszetétel az éjszakát is eltöltő, illetve a csak egy napra érkező látogatók számára nyújt-e vonzó alternatívát?

Irodalom

ÖTM: A turizmus-specifikus életminőség modellt megalapozó modell, ÖTM, Budapest, 2008.

PUCZKÓ László - RÁTZ Tamara: A turizmus hatásai, Aula Kiadó, Budapest, 2002.

SZIVA Ivett: Turisztikai desztinációk versenyképessége. Egyedül miért nem, együtt mikor és meddig? In: Turizmus Bulletin, 2010/3. (november), 40-49. old.